

Riikka Matikainen

**TILINTARKASTAJAN TARJOAMIEN OHEISPALVELUIDEN VAIKUTUS
TILINTARKASTUKSEN LAATUUN SUOMESSA**

Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimi

Toukokuu 2020

Yksikkö Taloustieteen, laskentatoimen ja rahoituksen yksikkö			
Tekijä Matikainen Riikka		Työn valvoja Kallunki J-P., Professori	
työn nimi Tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun Suomessa			
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Pro gradu	Aika Toukokuu 2020	Sivumäärä 121 + 4 kpl
Tiivistelmä			
<p>Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun Suomessa. Tutkielman tavoitteena on tarkastella, vaarantuvatko tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu tilanteissa, joissa tilintarkastaja tarjoaa lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle oheispalveluita. Motiivi tutkielmalle nousee vuonna 2016 voimaan tulleesta Euroopan Unionin tilintarkastusuudistuksesta ja sen yhteydessä annetusta PIE-asetuksesta (537/2014). PIE-asetuksen sisältö koskee yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksia. Asetuksen 4 ja 5 artiklat sisältävät kiristyneitä säännöksiä koskien tilintarkastajan mahdollisuuksia tarjota oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille. Kiristyneeseen lainsäädäntöön perustuen tutkielman hypoteeseissa oletetaan tilintarkastuksen laadun heikentyvän oheispalveluiden tarjoamisen myötä.</p> <p>Tutkielmassa tilintarkastuksen laadun mittarina käytetään asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyä. Tuloksenjärjestelyä estimoidaan muunnellun Jonesin (1991) mallin avulla lasketuilla harkinnanvaraisilla jaksotuksilla. Oheispalveluiden luomaa taloudellista riippuvuussuhdetta mitataan tilintarkastajalle maksetuilla oheis- ja kokonaispalkkiolla. Muuttujien välisiä yhteyksiä tarkastellaan usean muuttujan lineaarisen regressioanalyysin avulla. Tutkielman aineistona toimivat suomalaiset pörssiyritykset ja niiden tilinpäätöstiedot vuosilta 2008–2014. Aineiston kokonaishavaintomäärä on 649 yritysvuotta ja se sisältää tietoja yhteensä 93 suomalaisesta pörssiyrityksestä.</p> <p>Tutkielman tulokset eivät tue asetettuja hypoteeseja. Tutkielmassa ei havaita, että tilintarkastajalle maksetut oheis- ja kokonaispalkkiot kasvattavat asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyä. Tilintarkastajan riippumattomuus ei näiden tulosten perusteella vaaranna palkkioiden kasvaessa. Päinvastoin tutkielmassa havaitaan, että oheis- ja kokonaispalkkioiden yhteys tuloksenjärjestelyyn on negatiivinen. Tulosten perusteella voidaan tulkita, että lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonta synnyttää synergiaetuja, jotka parantavat tilintarkastuksen laatua. Tulokset ovat huomionarvoisia, sillä ne eivät tue EU:n tilintarkastusuudistuksen yhteydessä tiukennettua lainsäädäntöä tilintarkastajan tarjoamia oheispalveluita kohtaan. Tutkielman tulosten perusteella kiristynyttä lainsäädäntöä tulee arvioida kriittisesti, sillä se voi hävittää lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnasta syntyviä etuja.</p>			
Asiasanat Tuloksenjärjestely, harkinnanvaraiset jaksotukset, oheispalkkiot, PIE-asetus			
Muita tietoja			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
1.1	Yleistä.....	6
1.2	Aikaisempia tutkimuksia.....	7
1.3	Tutkielman tarkoitus	10
1.4	Tutkielman rakenne.....	12
2	TILINTARKASTUS	14
2.1	Tilintarkastuksen teoreettinen tausta	14
2.1.1	Agenttiteoria	14
2.1.2	Informaatio- ja vakuuttamishypoteesi.....	15
2.1.3	Tilintarkastus osana hyvää hallinnointitapaa	17
2.2	Lakisääteinen tilintarkastus	18
2.2.1	Tilintarkastuksen määritelmä ja sisältö.....	19
2.2.2	Tilintarkastuksen sääntely.....	21
2.3	Tilintarkastajan riippumattomuus.....	23
2.4	Tilintarkastuksen oheispalvelut.....	27
2.4.1	Oheispalveluiden eri muotoja	28
2.4.2	Oheispalveluiden sääntely	30
3	TILINTARKASTUKSEN LAATU	35
3.1	Laadun määritelmiä.....	35
3.2	Laadun mittarit	37
3.3	Laatuun vaikuttavat tekijät	40
3.3.1	Big 4 -tilintarkastusyhteisöt	40
3.3.2	Tilintarkastajan pätevyys	43
3.3.3	Tilintarkastajan riippumattomuus	45
4	OHEISPALVELUT JA TILINTARKASTUKSEN LAATU	48

4.1	Oheispalveluiden luomat synergiaedut	49
4.2	Oheispalvelut ja riippumattomuuden vaarantuminen	52
4.2.1	Yhdysvaltalaisia tutkimuksia	52
4.2.2	Eurooppalaisia tutkimuksia	55
4.3	Tutkimushypoteesit	60
5	TUTKIMUSAINIESTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	62
5.1	Aineisto	62
5.2	Mittarit	65
5.2.1	Tuloksenjärjestely laadun mittarina	65
5.2.2	Palkkiot taloudellisen riippuvuussuhteen mittarina	68
5.2.3	Kontrollimuuttujat	69
5.3	Tutkimusmenetelmät	72
6	TUTKIMUSTULOKSET	77
6.1	Aineiston kuvailu	77
6.2	Palkkioiden yhteys harkinnanvaraisiin jaksotuksiin	84
6.3	Palkkioiden yhteys harkinnanvaraisiin jaksotuksiin palkkiokaton näkökulmasta	93
6.4	Yhteenveto tutkimustuloksista	101
7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	107
	LÄHTEET	114
	LIITTEET	
	Liite 1 Muuttujien tilastolliset ominaisuudet DA₊ havaintoryhmässä (n=287)	122
	Liite 2 Muuttujien tilastolliset ominaisuudet DA₋ havaintoryhmässä (n=362)	123
	Liite 3 Muuttujien tilastolliset ominaisuudet NAF/AFAV3<70 % havaintoryhmässä (n=425)	124
	Liite 4 Muuttujien tilastolliset ominaisuudet NAF/AFAV3>70 % havaintoryhmässä (n=224)	125

TAULUKOT

Taulukko 1. Aineiston keruun prosessi	64
Taulukko 2. Tutkielman muuttujat ja niiden kertoimien oletetut etumerkit	71
Taulukko 3. Muuttujien tilastolliset ominaisuudet koko aineistossa (n=649)	77
Taulukko 4. Muuttujien Pearson (x) ja Spearman (y) korrelaatiokertoimet.....	83
Taulukko 5. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään	84
Taulukko 6. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten reaaliseen määrään ...	86
Taulukko 7. Palkkiomuuttujien yhteys tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten määrään	89
Taulukko 8. Palkkiomuuttujien yhteys tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten määrään	91
Taulukko 9. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään NAF/AFAV3Y<70 % ryhmässä	94
Taulukko 10. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten reaaliseen määrään NAF/AFAV3Y<70 % ryhmässä	96
Taulukko 11. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään NAF/AFAV3Y>70 % ryhmässä.....	98
Taulukko 12. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten reaaliseen määrään NAF/AFAV3Y>70 % ryhmässä	99

1 JOHDANTO

1.1 Yleistä

Tilintarkastuksen tavoitteena on lisätä yrityksen johdon laatiman taloudellisen informaation luotettavuutta. Tilintarkastajan tärkein tehtävä onkin varmentaa tarkastetun informaation luotettavuus, jotta yrityksen sidosryhmät voivat varmentua tietojen oikeellisuudesta. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 22–23.) Jotta tilintarkastus pystyy täyttämään tämän tehtävän, on sen oltava riittävän laadukasta. Laadukas tilintarkastus edellyttää tilintarkastajan objektiivisuutta, riippumattomuutta, ammattitaitoa sekä huolellisuutta. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 22–23.)

Tilintarkastuksen laadulle ei ole yksiselitteistä määritelmää. Yleisesti tilintarkastuksen laadun voidaan nähdä määräytyvän tilintarkastajan pätevyyden ja riippumattomuuden avulla. Tilintarkastajan on oltava tarpeeksi pätevä havaitakseen taloudellisissa raporteissa esiintyvän virheen ja tarpeeksi riippumaton raportoidakseen havaitusta virheestä (DeAngelo, 1981b). Varsinkin riippumattomuuden velvoite on tilintarkastuksen laadun näkökulmasata olennainen. Mikäli tilintarkastustietoa käyttävät intressiryhmät eivät voi varmistua tilintarkastajan riippumattomuudesta, koko tilintarkastuksen arvo häviää (Eilifsen, Messier, Glover & Prawitt, 2014, s. 623).

Tilintarkastusalan ammattieettisissä säännöissä on listattu tilanteita, joissa tilintarkastajan riippumattomuus voi vaarantua. Yksi näistä tilanteista on muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle. (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 549.) Tilintarkastajat ovat usein taloudellisten ja oikeudellisten asioiden ammattilaisia, joten asiakasyritysten tahtotila on käyttää tilintarkastajan ammattitaitoa hyväksi myös muissa kuin lakisääteiseen tilintarkastukseen liittyvissä kysymyksissä (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 35). Useimmat tilintarkastajat tarjoavat asiakkailleen lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi oheispalveluita erilaisten tarkastus- ja varmennuspalveluiden sekä konsultointi- ja neuvontapalveluiden muodossa.

Oheispalveluiden merkitys on kasvanut tilintarkastusmarkkinoilla huomattavasti. Suurten tilintarkastusyhteisöjen tulorakenteesta iso osa saattaa muodostua muiden kuin lakisääteiseen tilintarkastukseen liittyvien palveluiden tarjoamisesta (Firth, 1997; Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 37). Oheispalveluiden tarjoaminen synnyttää taloudellisen ja sosiaalisen siteen tilintarkastajan ja asiakasyrityksen välille ja voi näin ollen vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen (Hohenfels & Quick, 2018). Tilintarkastajan on oheispalveluita tarjotessaan punnittava sitä, minkälaista etua oheispalveluiden tarjoaminen tuottaa ja miten se mahdollisesti vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuutta (Lim & Tan, 2008).

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tarkastella tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun Suomessa. Motivaatio tutkielmalle nousee Euroopan Unionin (EU, 2014) tilintarkastusuudistuksesta ja sen yhteydessä annetusta uudesta tilintarkastusasetuksesta (537/2014, jäljempänä PIE-asetus). PIE-asetuksen sisältö koskee yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksia ja se sisältää kiristyneitä säännöksiä koskien tilintarkastajan oheispalveluiden tarjoamista lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille. Asetuksen 4 artikla rajoittaa oheispalveluiden tarjoamista palkkiokatolla, jonka mukaan oheispalvelut eivät saa ylittää 70 prosenttia lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisen kolmen vuoden palkkioiden keskiarvosta. 5 artikla puolestaan sisältää listan oheispalveluista, joita tilintarkastaja ei saa tarjota lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalleen. Uudistus on astunut voimaan kaikissa jäsenmaissa kesäkuussa 2016 ja sen tarkoituksena on taloudellisen informaation luotettavuuden sekä tilintarkastuksen laadun parantuminen. (Willekens, Dekeyser & Simac, 2019.)

1.2 Aikaisempia tutkimuksia

Tilintarkastusalaa koskevaa tutkimusta on tehty 2000-luvun talousskandaalien jälkeen paljon. Maailmanlaajuisten skandaalien, kuten Enronin ja WorldComin konkurssien, johdosta tilintarkastusalan lainsäädäntö on kokenut merkittäviä kiristyksiä. Yhdysvalloissa säädettiin vuonna 2002 Sarbanes-Oxley Act -laki (jäljempänä SOX-laki), jota on kutsuttu merkittävimäksi tilintarkastusalan sääntelijäksi vuosikymmeniin. (Arens, Beasley & Elder, 2008, s. 30.) Vastaavasti Euroopassa asetettiin vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen EU:n tilintarkastusuudistus

(tilintarkastusdirektiivi 2014/56/EU ja PIE-asetus 537/2014), jonka tavoitteena on palauttaa luottamusta tilintarkastusalaan kohtaan (Willekens ym., 2019). Nämä tilintarkastusalan lainsäädäntöön merkittävästi vaikuttaneet päivitykset ovat motivoineet useita tilintarkastusalan tutkimuksia.

Sekä SOX-laki, että EU:n PIE-asetus (537/2014) pyrkivät turvaamaan tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua rajoittamalla tilintarkastajan oheispalveluiden tarjoamista asiakasyrityksilleen (Francis, 2004; Hohenfels & Quick, 2018). Tieteellisten perusteiden löytämiseksi kiristyneen lainsäädännön tueksi tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välistä tutkimusta on tehty niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassa. Yhdysvaltalainen ja eurooppalainen oikeusympäristö eroaa toisistaan, mutta molemmissa tutkimuskonteksteissa tulokset tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisestä yhteydestä ovat ristiriitaisia.

Kiristynyt lainsäädäntö antaa olettaa, että tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu ja tilintarkastuksen laatu heikentyy tilanteissa, joissa tilintarkastaja tarjoaa oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille. Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonta synnyttää synergiaetuja, jotka voidaan nähdä tilintarkastuksen laatua parantavina tekijöinä. Yhteistarjontatilanteissa syntyvät synergiaedut ovat tarkastustyön kustannustehokkuuden ja tilintarkastajan pätevyyden lisääntyminen. (Arruñada, 1999; Tepalagul & Lin, 2015).

Krishnanin ja Yun (2011) mukaan synergiaetuja syntyy, sillä yhteistarjontatilanteet tehostavat tarkastustyötä pienentämällä työhön tarvittavia resursseja. Joen ja Vandervelden (2007) tutkimustulosten perusteella edut syntyvät yhteistarjontatilanteissa muodostuvasta tiedonsiirrosta, jolloin lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi oheispalveluita suorittava tilintarkastaja pystyy muuttamaan lakisääteisen tilintarkastusprosessin luonnetta niin, että se palvelee koko tarkastusprosessia. Tutkimustulokset osoittavat myös, että tiedonsiirron avulla syntyvät synergiaedut eivät hyödytä pelkästään lakisääteisen tilintarkastuksen prosessia, vaan hyödyt siirtyvät myös oheispalveluiden prosesseihin (Arruñada, 1999; Antle, Gordon, Narayanamoorthy & Zhou, 2006).

Lim ja Tan (2008) löytävät tutkimuksessaan positiivisen yhteyden tilintarkastajan oheispalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastuksen laadun välillä. Tutkimuksessaan he päätyvät siihen, että tilintarkastuksen laatu paranee tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden myötä, kun tilintarkastajan on erikoistunut toimialalle. Samoin tilintarkastuksen laadun on havaittu parantuvan oheispalveluiden tarjoamisen avulla pienten tilintarkastusyhtiöiden kohdalla (Eilifsen & Knivsflå, 2016). Nämä tutkimustulokset tukevat olettamusta siitä, että oheispalveluiden tarjoamisen myötä tilintarkastajan tieto asiakasyritystä kohtaan lisääntyy ja hän on pätevämpi suorittamaan tilintarkastuksen laadukkaasti.

Synergiaetuja puoltavat tutkimukset eivät näe perusteita kiristyneelle lainsäädännölle oheispalveluiden tarjontaa kohtaan. Päinvastoin tulosten valossa lainsäädännön tiukentumiseen tulee suhtautua kriittisesti, sillä kiristyneen lainsäädännön vuoksi osa markkinoilla syntyvistä synergiaeduista häviää. Tämän ovat huomanneet tutkimuksissaan esimerkiksi Krishnan ja Yu (2011) sekä Knechel ja Sharma (2012).

Osa tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä tarkastelevista tutkimuksista on löytänyt viitteitä siitä, että oheispalveluiden tarjoaminen vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja vaikuttaa heikentävästi tilintarkastuksen laatuun. Näihin tuloksiin ovat päätyneet esimerkiksi Frankel, Johnson ja Nelson (2002), joiden tutkimustulosten mukaan oheispalveluista saatujen palkkioiden kasvaessa tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu ja hän sallii asiakkaaltaan harhaanjohtavaa taloudellista raportointia. Vastaaviin tuloksiin ovat päätyneet esimerkiksi Eilifsen ja Knivsflå (2016) sekä Hohenfels ja Quick (2018). Nämä tutkimukset tukevat kiristynyttä lainsäädäntöä, sillä ne osoittavat, että tilintarkastajan riippumattomuudelle voi syntyä uhkia, kun tilintarkastajan taloudellinen riippuvuussuhde asiakkaaseen kasvaa oheispalveluiden tarjoamisen myötä.

Merkittävä osa tilintarkastajien tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisestä tutkimuksesta ei tue lainsäädännön kiristymistä, sillä tutkimuksissa oheispalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastuksen laadun välille ei löydetä yhteyttä. Ashbaugh, LaFond ja Mayhew (2003) sekä Reynolds, Deis ja Francis (2004) haastavat Frankelin ym. (2002) tutkimustulokset, joiden mukaan tilintarkastajan

riippumattomuus vaarantuu oheispalveluiden tarjoamisen myötä. Näiden tutkimusten havaintojen perusteella tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välillä ei ole yhteyttä. Samaan tulokseen ovat päätyneet useat muut tutkimukset (ks. Chung & Kallapur, 2003; Hope & Langli, 2010; Ianniello, 2012; Zhang, Hay & Holm 2016), jotka osoittavat, että tilintarkastajan riippumattomuuden ei voida nähdä vaarantuvan, vaikka hän tarjoaa lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalleen oheispalveluita.

1.3 Tutkielman tarkoitus

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tarkastella tilintarkastajan tarjoaminen oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun Suomessa. Tutkielmassa tilintarkastuksen laatua estimoidaan asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyn, tarkemmin harkinnanvaraisten jaksotusten, avulla. Harkinnanvaraiset jaksotukset ovat yrityksen johdon keino järjestellä yrityksen raportoimaa tulosta vastaamaan tavoitteita. Järjestelty tulos ei välttämättä kuvaa yrityksen todellista suorituskykyä (Healy & Wahlen, 1999), minkä vuoksi riippumattoman tilintarkastajan on puututtava tarkastustyötä suorittaessaan näiden jaksotusten käyttöön. Mikäli tilintarkastaja ei puutu taloudellisen raportoinnin laatua heikentävään harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön, tilintarkastuksen laatu heikentyy. (Francis, 2011; DeFond & Zhang, 2014.)

Oheispalvelut luovat tilintarkastajan ja asiakkaan välille taloudellisen riippuvuussuhteen, joka voi heikentää tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua (Hohenfels & Quick, 2018). Taloudellista riippuvuussuhdetta mitataan tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden avulla. Lisäksi taloudellista riippuvuussuhdetta mitataan tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden avulla. Vaikka nämä palkkiot sisältävät sekä oheispalveluista että lakisääteisestä tilintarkastuksesta maksetut palkkiot, niiden käyttäminen oheispalveluista saatujen palkkioiden rinnalla kuvaa tilintarkastajan ja asiakkaan välistä taloudellista riippuvuussuhdetta kokonaisuudessaan (Ashbaugh ym., 2003; Francis, 2006; Lim & Tan, 2008).

Kuten aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, oheispalveluiden yhteyttä tilintarkastuksen laatuun ei ole pystytty todentamaan yksiselitteisesti. Tilintarkastajan

suorittamat oheispalvelut voivat joko parantaa tilintarkastuksen laatua luomalla synergiaetuja ja tehostamalla tilintarkastajan tietämystä sekä pätevyyttä asiakasyritystä kohtaan tai heikentää tilintarkastuksen laatua vaarantamalla tilintarkastajan riippumattomuuden. On lisäksi mahdollista, että tilintarkastajan suorittamilla oheispalveluilla ja tilintarkastuksen laadulla ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä.

Tämän tutkielman tavoitteena on tarkastella perusteita EU:n tilintarkastusuudistuksen yhteydessä kiristyneelle lainsäädännölle tilintarkastajan tarjoamia oheispalveluita kohtaan. Tiukentuneen lainsäädännön taustalla on oletus siitä, että oheispalveluiden tarjoaminen muodostaa taloudellisen ja sosiaalisen siteen tilintarkastajan ja asiakasyrityksen välille ja voi näin ollen vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun (Hohenfels & Quick, 2018). Pohjautuen EU:n tilintarkastusuudistuksen sisältöön ja aikaisempiin tutkimustuloksiin tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta, tutkielmassa oletetaan oheispalveluiden tarjoamisella olevan tilintarkastuksen laatua heikentävä vaikutus. Ensimmäinen tutkimushypoteesi asetetaan seuraavasti:

H1: Tilintarkastuksen oheis- ja kokonaispalkkioilla on positiivinen yhteys yrityksen tuloksenjärjestelyyn.

Tutkielmassa tarkastellaan lisäksi EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemän palkkiokaton tasoa. Asetuksen mukaan tilintarkastajalle maksettujen oheispalvelupalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisen kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon ei saa ylittää 70 prosenttia. Tämän tutkielman tavoitteena on tarkastella oheispalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä palkkiokaton alittavissa tapauksissa sekä palkkiokaton ylittävissä tapauksissa. Aikaisemmat eurooppalaiset tutkimukset osoittavat, että katon tulisi olla asetettua matalampi, jotta oheispalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastuksen laadun välillä ei olisi yhteyttä (Hohenfels & Quick, 2018). Toinen tutkimushypoteesi asetetaan seuraavasti:

H2: Tilintarkastuksen oheis- ja kokonaispalkkioilla on positiivinen yhteys yrityksen tuloksenjärjestelyyn myös silloin, kun oheispalkkioiden suhde lakisääteisen

tilintarkastuksen kolmen viimeisen vuoden palkkioiden keskiarvoon on alle 70 prosenttia.

Tutkielman aineistona toimivat suomalaiset pörssiyhtiöt ja niiden tilinpäätöstiedot vuosilta 2008–2014. Tutkimusperiodi kohdistuu siis tilikausille, jotka ovat olleet perustana uudistetulle EU-lainsäädännölle. Aineistoon tehtyjen rajausten jälkeen tutkielmassa käytetty kokonaishavaintomäärä on 649 yritysvuotta. Tutkielman aineistossa tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden yhteyttä tuloksenjärjestelymuuttujiin eli harkinnanvaraisiin jaksotuksiin tutkitaan usean muuttujan lineaarisen regressioanalyysin avulla.

Tutkielman tulokset eivät tue asetettuja hypoteeseja. Tutkielmassa ei havaita, että tilintarkastajalle maksetut oheis- ja kokonaispalkkiot kasvattavat asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyä. Tilintarkastajan riippumattomuus ei siis näiden tulosten perusteella vaarannu palkkioiden kasvaessa. Päinvastoin tutkielmassa havaitaan, että oheis- ja kokonaispalkkioiden yhteys tuloksenjärjestelyyn on negatiivinen. Tulosten perusteella voidaan tulkita, että lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonta synnyttää synergiaetuja, jotka parantavat tilintarkastuksen laatua. Tulokset ovat huomionarvoisia, sillä ne eivät tue EU:n tilintarkastusuudistuksen yhteydessä tiukennettua lainsäädäntöä tilintarkastajan tarjoamia oheispalveluita kohtaan. Tutkielman tulosten perusteella kiristynyttä lainsäädäntöä tulee arvioida kriittisesti, sillä se voi hävittää lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnasta syntyviä etuja.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma etenee johdannon jälkeen lukuun kaksi, jossa käydään läpi tilintarkastuksen teoreettista taustaa, lakisääteisen tilintarkastuksen perustaa ja oheispalvelumarkkinoita. Luvussa kolme tehdään katsaus tilintarkastuksen laadun määritelmiin, mittareihin ja laatuun vaikuttaviin tekijöihin. Neljännessä luvussa käydään läpi tutkimustuloksia koskien tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä. Viidennessä luvussa esitellään tutkimusaineisto, tutkimuksessa käytetyt muuttujat sekä tutkimusmenetelmät. Kuudes luku esittelee tässä tutkielmassa löydetty tulokset ja niiden tulkinnat.

Seitsemännessä luvussa kootaan yhteen tutkielmassa käsitellyt aiheet ja annetaan johtopäätökset.

2 TILINTARKASTUS

2.1 Tilintarkastuksen teoreettinen tausta

Tilintarkastuksen lähtökohtana on tilintekovelvollisuus. Tilintekovelvollisuus syntyy, kun toimija on velvollinen lain tai sopimuksen perusteella toimimaan toisen osapuolen, toimeksiantajan, hyväksi sekä tekemään tälle tiliä toiminnastaan. Tällainen tilintekovelvollisuus on esimerkiksi yrityksen hallituksen ja osakkeenomistajien välillä, sillä hallitus on velvollinen esittämään lakien vaatimat tiedot osakkeenomistajille. (Tomperi, 2018, s. 6.) Tilintekovelvollisen esittämien tietojen perusteella toimeksiantaja arvioi, onko tilintekovelvollinen täyttänyt hänelle asetetut odotukset ja vaatimukset (Riistama, 1999, s. 27).

Käytännössä tilintekovelvollisuuden täyttymistä on vaikea valvoa. Lain mukaan osakkeenomistajilla ei ole pääsyä esimerkiksi yrityksen hallituksen pöytäkirjoihin. (Tomperi, 2018, s. 6.) Lisäksi suurissa pörssiyrityksissä valtaosa osakkeenomistajista voi olla vähemmistöosakkaita, joiden omistusosuus yhtiöstä on pieni. Tällä suurella omistajajoukolla ei pienen omistuksensa vuoksi ole motivaatiota eikä mahdollisuutta valvontaan. (Kim, Nofsinger & Mohr, 2010, s. 3.) Tehostaakseen valvontaa osakkeenomistajat valitsevat tilintarkastajan, jonka tehtävänä on yrityksen tuottaman taloudellisen informaation luotettavuuden varmentaminen eli tilintekovelvollisen antamien tietojen varmentaminen toimeksiantajalleen (Tomperi, 2018, s. 6; Riistama, 1999, s. 32).

2.1.1 Agenttiteoria

Tilintekovelvollisuutta sekä tilintarkastuksen tarpeellisuuden taustaa selittää agenttiteoria. Agenttiteorian lähtökohtana on agenttisuhde päämiehen ja hänen valitsemansa agentin välillä. Päämies delegoi sopimuksen nojalla päätöksentekovastuun agentille, jonka vastuulla on tehdä ratkaisuja, jotka maksimoivat päämiehelle koituvan hyödyn. Yrityksen näkökulmasta päämies-agenttisuhde syntyy yrityksen omistuksen ja johdon jakautumisesta. Yrityksen osakkeenomistajat toimivat resurssit omistavana päämiehenä ja johto agenttina, joka sopimuksen nojalla hallinnoi yrityksen omaisuutta ja päivittäistä toimintaa. Johdon

tehtävä on ohjata yrityksen toimintaa niin, että se tuottaa maksimaalisen arvon osakkeenomistajille. (Jensen & Meckling, 1976.)

Vaikka omistuksen ja johdon jakautuminen on tehokas yhtiötoiminnan muoto, ei se ole ongelmatonta. Agenttiteorian mukaan omistajien ja johdon väliseen suhteeseen liittyy intressiristiriitoja, sillä heidän molempien oletetaan tavoittelevan omaa etuaan. Johdolla voi olla motivaatio toimia tavalla, joka tuottaa hyötyä hänelle itselleen, mutta nämä toimet eivät kaikissa tilanteissa ole optimaalisia omistajien edun kannalta. (Eilifsen ym., 2014, s. 5–6.)

Agenttiteoriaan liittyy keskeisesti informaation epäsymmetrinen jakautuminen. Koska johto toimii yrityksen päivittäisten asioiden parissa, on sillä merkittävästi enemmän tietoa yrityksen todellisesta taloudellisesta asemasta ja tuloksesta kuin omistajilla. (Eilifsen ym., 2014, s. 5–6.) Omistajat ovat päätöksenteossaan johdon antaman tiedon varassa, mutta eivät voi varmentua informaation luotettavuudesta, sillä johto voi manipuloida omistajille raportoitavaa tietoa (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 24–25). Omistajien lisäksi yrityksen muut sidosryhmät kuten luotonantajat, työntekijät, sijoitusanalyytikot sekä potentiaaliset sijoittajat käyttävät päätöksenteossaan johdon laatimaa informaatiota, joten informaation luotettavuus on olennaista myös muiden toimijoiden kannalta (Kim ym., 2010, s. 6).

Johdon opportunistisen käytöksen ja informaation epäsymmetrian synnyttämän agenttiongelman ratkaisuna on valvonta. Yrityksen toiminnan valvonta kuuluu yleisellä tasolla osakkeenomistajien valitsemalle hallitukselle. Hallituksen suorittaman valvonnan lisäksi yritys tarvitsee ulkopuolista valvontaa, jonka yksi merkittävin keino on tilintarkastus. Tilintarkastajan tehtävänä on riippumattomasti arvioida yrityksen johdon tuottaman informaation luotettavuutta suhteessa yrityksen toimintaan. (Kim ym., 2010, s. 27.)

2.1.2 Informaatio- ja vakuuttamishypoteesi

Agenttiteorian lisäksi tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan selittää informaatiohypoteesilla. Agenttiteoreettinen lähestymistapa tilintarkastukseen painottaa osakkeenomistajien ja johdon välistä suhdetta ja johdon toimiin

kohdistuvaa valvontaa. Informaatiohypoteesi laajentaa tilintarkastuksen tarpeellisuutta osakkeenomistajien ja johdon välisestä suhteesta yhteiskunnan eri toimijoiden tiedontarpeeseen. Informaatiohypoteesin mukaan tilintarkastusinformaatio ei palvele ainoastaan yrityksen osakkeenomistajia vaan se on julkinen hyödyke, jota käyttävät hyväksi myös muut yrityksen taloudellisesta tiedosta kiinnostuneet intressiryhmät. Yksi merkittävä informaatiohypoteesin tunnistama intressiryhmä on sijoittajat. Informaatiohypoteesin mukaan tilintarkastuksen tehtävä on tuottaa tietoa sijoittajille investointiratkaisujen tueksi. Sijoittajat perustavat sijoituspäätöksensä yrityksen tuottaman taloudellisen tiedon varaan ja tilintarkastuksen tarkoituksena on lisätä päätöksenteossa käytettävän tiedon luotettavuutta. Luotettavan tiedon avulla sijoittajat kykenevät arvioimaan sijoituksiaan sekä pienentämään niihin kohdistuvaa riskiä. Sijoittajien lisäksi tilintarkastusinformaation intressiryhmiä ovat esimerkiksi viranomaiset ja muut yrityksen taloudellisesta tiedosta kiinnostuneet toimijat. (Kauppa- ja teollisuusministeriö, 2006, s. 19.)

Vakuuttamishypoteesi on agenttiteorian ja informaatiohypoteesin rinnalla kolmas tilintarkastuksen tarpeellisuutta selittävä teoria. Vakuuttamishypoteesin mukaan tilintarkastus jakaa vastuuta yrityksen johdon ja sidosryhmien sekä tilintarkastajan välillä. Mikäli tilintarkastus epäonnistuu, tilintarkastaja kantaa vahingonkorvausvastuunsa perusteella osan epäonnistumisen tuottamasta taloudellisesta menetyksestä. (Kauppa- ja teollisuusministeriö, 2006, s. 20.) Käytännössä tilintarkastaja on vahingonkorvausvastuussa niissä tilanteissa, joissa hän on aiheuttanut vahinkoa toimimalla tahallisesti tai huolimattomasti (TTL 10:9 §). Tilintarkastuksella on näin ollen kaksiosainen tehtävä; agenttiteoriaan ja informaatiohypoteesiin perustuva valvonnan ja tiedon varmentamisen vastuu ja lisäksi vakuuttamishypoteesin mukainen vakuutus näiden vastuiden täyttämisestä.

Kansallisiin lainsäädäntöihin liittyvät erot vaikuttavat tilintarkastuksen tarpeellisuuden selittämiseen vakuuttamishypoteesin avulla (Kauppa- ja teollisuusministeriö, 2006, s. 20). Tilintarkastajilla on eri maiden kansallisen lainsäädännön erojen takia eritasoinen riski joutua oikeustoimien kohteeksi (Francis, 2004). Tilintarkastuksen tarpeellisuuden selittäminen vakuuttamishypoteesin avulla vaihtelee valtioittain ja sen merkitys on suurempi maissa, joissa tilintarkastajan

vastuu on korkea ja kynnys vahingonkorvauskanteen nostamiseen on matala. Suomessa tilintarkastajan vastuu on kohtuullinen, mutta vahingonkorvausvelvollisuuden olemassaolon vuoksi tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan selittää vakuuttamishypoteesin avulla myös suomalaisessa oikeusympäristössä. (Kauppa- ja teollisuusministeriö, 2006, s. 20.)

2.1.3 Tilintarkastus osana hyvää hallinnointitapaa

Tilintarkastus on osa yrityksen hyvää hallinnointitapaa. Hyvän hallinnointitavan periaatteet koskevat kaikkia yrityksiä, mutta niiden noudattaminen korostuu etenkin julkisien kaupankäynnin kohteena olevissa yrityksissä (jäljempänä pörssiyhtiö), joiden omistus ja johto on jakautunut. Jakautunut omistus ja yrityksen päivittäinen johtaminen voivat synnyttää hallinnointiongelmia, joiden ennaltaehkäisemiseksi hyvän hallinnointitavan käytännöt ovat muodostuneet. (Kim ym., 2010, s. 3.)

Hyvä hallinnointitapa koostuu lakien ja niitä täydentävien säädösten noudattamisesta (Arvopaperimarkkinayhdistys ry, 2019). Hyvän hallinnointitavan keskeinen säännöstö on maankohtainen hallinnointikoodi, joka täydentää kansallista lainsäädäntöä. Suomessa hallinnointikoodin laatimisesta ja päivittämisestä vastaa Arvopaperimarkkinayhdistys. Hallinnointikoodin noudattamisvelvollisuus koskee kaikkia Nasdaq Helsinki Oy:ssä (Helsingin pörssi) listattuja yhtiöitä, joiden osakkeet ovat julkisen kaupankäynnin kohteena. Hallinnointikoodissa keskeistä on noudata tai selittää -periaate, jonka mukaan hallinnointikoodissa esitettyjä suosituksia on noudatettava tai niistä poikkeaminen on perusteltava riittävän selkeästi ja yksityiskohtaisesti. Uudistettu hallinnointikoodi on astunut voimaan 1.1.2020. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry, 2019.)

Hyvän hallinnointitavan yksi keskeinen keino on tilintarkastajien suorittama valvonta (Kim ym., 2010, s. 27). Pörssiyhtiössä tilintarkastajan valinnan tekee osakkeenomistajista muodostuva yhtiökokous. Tilintarkastajan tehtävä on antaa riippumaton lausunto yhtiön tilinpäätöksestä, toimintakertomuksesta sekä kirjanpidosta ja hallinnosta. Tilintarkastus on lain edellyttämä osakkeenomistajien asettama tarkastuselin. Tilintarkastajan on myös oltava paikalla varsinaisessa yhtiökokouksessa, jolloin osakkeenomistajilla on mahdollisuus esittää kysymyksiä

seikoista, jotka voivat vaikuttaa kokouksen päätäntävällän alla oleviin asioihin. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry, 2019.)

Hallinnointikoodissa annetaan suositus yrityksen valiokuntien perustamiseen. Valiokunnat koostuvat hallituksen jäsenistä ja niillä ei ole päätöksentekovaltaa, vaan niiden tehtävä on valmistella hallitukselle kuuluvia asioita. Mikäli yhtiöissä ei ole hallinnointikoodin mukaista valiokuntaa, tulee valiokunnan tehtävistä huolehtia koko hallitustasolla. Hallinnointikoodin määrittelemiin valiokuntiin kuuluvat tarkastus-, palkitsemis- ja nimitysvaliokunnat. Tarkastusvaliokunnalla on tilintarkastuksen näkökulmasta tärkeä tehtävä, sillä sen tehtäviin kuuluvat yrityksen talouden ja kontrollijärjestelmien seuraaminen sekä yhteydenpito tilintarkastajan kanssa. Valiokunnan on myös varmistuttava siitä, että yhtiössä noudatetaan tilintarkastusta normittavissa laeissa vaadittuja tehtäviä ja rajoituksia. Näitä ovat muun ohella tilintarkastajan riippumattomuuden arvioiminen, tilintarkastajan oheispalveluiden tarjoamisen seuraaminen sekä yleinen tilintarkastustyön seuraaminen. Valiokunta valmistelee lisäksi tilintarkastajan valinnan yhtiökokoukselle. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry, 2019.)

Tilintarkastajan työn yhtenä osa-alueena on hallinnon tarkastus, joka on oleellinen osa yrityksen hyvän hallinnointitavan käytänteiden varmentamista. Hallinnon tarkastuksessa tilintarkastaja selvittää, ovatko yrityksen vastuuvolliset toimineet heitä velvoittavien lakien ja määräysten mukaisesti. Laillisuuden tarkastamisen lisäksi hallinnon tarkastuksessa tilintarkastaja kiinnittää huomiota siihen, onko johto toiminut päätöksenteossaan huolellisesti ja osakkaiden yhdenvertaisuutta kunnioittaen. Tarkastus kohdistuu myös yrityksen sisäisiin valvontajärjestelmiin. (Tomperi, 2018, s. 73–81.)

2.2 Lakisääteinen tilintarkastus

Tilintarkastusmarkkinat ovat syntyneet käytännön yhteiskunnallisesta tarpeesta, ja ne ovat muovautuneet nykypäivän muotoonsa yritysmaailman kehittymisen rinnalla. Varsinainen vallankumous tilintarkastuksen kysynnässä koettiin Yhdysvalloissa 1930- ja 1940-luvuilla, jolloin tilintarkastusvelvollisuudesta pörssiyhtiöille säädettiin lailla merkittävien luottotappioiden sekä suuren pörssiromahduksen takia.

Tilintarkastuksesta tuli lainsäädännön myötä merkittävä varmennuskeino luotonantajille sekä osakkeenomistajille. Seuraava kehitysaskel tapahtui 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin tilintarkastuksen sääntelyä uusittiin ja lisättiin. (Kim ym., 2010, s. 32; Riistama, 1999, s. 18.) Suomessa lakisäateisen tilintarkastuksen tarve syntyi 1980-luvulla alkaneen pääomamarkkinoiden kehittymisen myötä. Ensimmäinen tilintarkastuslaki (936/1994) astui voimaan vuonna 1995. (Riistama, 1999, s. 19.)

Historiallisen kehityksen myötä tilintarkastus on muuttunut suurelta osin velvollisuudeksi, eikä se perustu enää vapaaehtoisuuteen (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 25). Tämän voidaan ajatella johtuvan tilintarkastuksen merkittävästä yhteiskunnallisesta roolista. Tilintarkastetusta tiedosta ovat kiinnostuneet yrityksen omistajien lisäksi esimerkiksi luotonantajat, viranomaiset, työntekijät, tavarantoimittajat ja asiakkaat. (Riistama, 1999, s. 21–26.) Tilintarkastuksen tehtävä on julkisen edun turvaaminen eri sidosryhmien kohdalla ja sen tarpeellisuus perustuu luotettavan tiedon yhteiskunnalliseen kysyntään. Luotettavan tiedon kysyntä korostuu etenkin pörssiyritysten kohdalla, sillä ne ovat yleisen edun kannalta merkittäviä toimijoita. (Tomperi, 2018, s. 9.)

2.2.1 Tilintarkastuksen määritelmä ja sisältö

Tilintarkastuksen käsitteelle on esitetty kirjallisuudessa useita määritelmiä. International Federation of Accountants (Kansainvälinen tilintarkastajaliitto, jäljempänä IFAC) määrittelee tilintarkastuksen olevan ”minkä tahansa kokoisen tai lakisäateisen muodon omaavan ansaintatalouden tai muun talousyksikön tilinpäätöksen tai siihen verrattavan informaation riippumatonta tutkimista, jonka tarkoituksena on käsityksen ilmaiseminen tutkitusta tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta.” American Accounting Association puolestaan määrittelee tilintarkastuksen olevan järjestelmällinen tapahtumasarja, jossa objektiivisesti kerätään näyttöä taloudellisten tietojen totuudellisuudesta ja raportoidaan tuloksista niistä kiinnostuneille. (Riistama, 1999, s. 19–20.)

Määritelmät painottavat tilintarkastustyön systemaattisuutta ja perusteellisuutta (Eilifsen ym., 2014, s. 12). Tilintarkastuksen suorittaminen on järjestelmällinen prosessi, jossa tilintarkastusmenetelmiä noudattaen edetään ennalta määritellyn

tilintarkastusstrategian sekä yksityiskohtaisemman tilintarkastussuunnitelman mukaisesti (Tomperi, 2018, s. 40). Tilintarkastajan on tarkastustyössään saavutettava kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätös ei sisällä väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista epäkohtaa. Saavuttaakseen kohtuullisen varmuuden tilintarkastaja hankkii työssään tarvittavan määrän tilintarkastusevidenssiä. Tilintarkastusevidenssi on tietoa, jota tilintarkastaja hankkii tarkastustyönsä ja mielipiteensä muodostamisen perustaksi. Tarvittavan määrä tilintarkastusevidenssiä madaltaa riskiä siitä, että tilintarkastaja ei huomaa oleellista virhettä tarkastuskohteessaan. (Suomen Tilintarkastajat, 2017a, s. 77–78.)

Tilintarkastus kohdistuu yrityksen tilikauden kirjanpitoon, tilinpäätökseen sekä hallintoon (TTL 3:1 §). Tilintarkastusprosessin keskeinen osa on tarkastustyön tulosten raportointi. Lakisääteisen tilintarkastuksen voidaan ajatella koostuvan kaikesta siitä työstä, jonka tilintarkastaja suorittaa voidakseen muodostaa mielipiteensä raportointia varten (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 28). Tilintarkastajan antamien raporttien avulla eri intressiryhmillä on mahdollisuus arvioida tarkastuskohteen tilinpäätöksessään tuottamaa taloudellista informaatiota (Eilifsen ym., 2014, s. 12).

Tilintarkastajan tärkein raportti on tilintarkastuskertomus, joka sisältää lausunnon siitä, antaako tilinpäätös noudatetun säännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta ja onko tilinpäätös laadittu voimassa olevan lainsäädännön ja normiston mukaisesti. Lisäksi lausunnossa otetaan kantaa siihen, onko toimintakertomus laadittu sitä ohjaavien säännösten mukaisesti ja ovatko toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia. Lausunto annetaan vakiomuotoisena tai mukautettuna. Tilintarkastaja on velvollinen antamaan mukautetun lausunnon, mikäli tarkastustyössä on havaittu joitain, mikä estää vakiomuotisen lausunnon antamisen. Tilintarkastaja voi myös jättää antamatta lausunnon, mutta tästä on mainittava tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen tilintarkastaja tekee tilinpäätöksen loppuun tilintarkastusmerkinnän yksilöidäkseen luotettavasti sen tilinpäätöksen, jota tarkastus koskee (Suomen Tilintarkastajat, 2017, 34–36).

2.2.2 Tilintarkastuksen sääntely

Kansallinen lainsäädäntö on tilintarkastusta ensisijaisesti ohjaava normisto. Suomessa tilintarkastusta sääntelee tilintarkastuslaki (1141/2015) ja sitä täydentävät yhteisölait, kuten osakeyhtiölaki. Tilintarkastuslain 2 luvussa säännellään yhtiön velvollisuudesta suorittaa tilintarkastus. Käytännössä tilintarkastuksen suorittamisesta ovat tilintarkastuslain puitteissa vapautettuja ainoastaan pienet yhtiöt, mutta näissäkin tilintarkastaja on valittava, mikäli yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöissä näin määrätään. Tilintarkastuslaki sisältää säännökset koskien tilintarkastuksen sisältöä, tilintarkastajien ohjausta, kehittämistä ja valvontaa sekä tilintarkastajien kelpoisuusvaatimuksia, hyväksyntää ja rekisteröintiä. Lisäksi lakiin sisältyy tilintarkastajaa koskevat muut säännökset sekä yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta koskevat erityismääräykset. (Tomperi, 2018, s. 15–24.)

Tilintarkastuslakia (1141/2015) uudistetaan tarvittaessa yhtiöoikeudellisten lakien tai kansainvälisen lainsäädännön muuttuessa. Viimeisimmät muutokset liittyvät vuonna 2014 päivitettyyn EU:n tilintarkastusdirektiivin (2014/56/EU), jonka sisältämät muutokset on saatettu voimaan tilintarkastuslain uudistuksella vuonna 2016. Tilintarkastusdirektiivi sääntelee tilinpäätösten ja konsernitilinpäätösten lakisäateistä tilintarkastusta. Direktiivin tarkoitus on yhtenäistää jäsenmaiden kansallista sääntelyä ja se velvoittaa jäsenmaita muokkaamaan lainsäädäntöään vastaamaan direktiivin vaatimuksia. (Tomperi, 2018, s. 14.) Direktiivin päivityksen yhteydessä on annettu PIE-asetus (537/2014), joka sääntelee yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen (jäljempänä PIE-yhteisö) lakisäateistä tilintarkastusta. PIE-asetus on muiden EU:n asetusten tavoin suoraan jäsenmaissa voimassa olevaa lainsäädäntöä. (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner, 2017, s. 267–269.) PIE-asetus sisältää säännöksiä muun muassa tilintarkastajan tarjoamiin oheispalveluihin liittyen. Näitä säännöksiä käsitellään tarkemmin tämän tutkielman luvussa 2.4.2.

Tilintarkastuslaki on luonteeltaan yleislaki, jossa tilintarkastuksen suorittamiseen ja tilintarkastajien toimintaan otetaan kantaa yleisellä tasolla. Tilintarkastuksen suorittamista ja ammattikuntaa ohjaa lisäksi tilintarkastuslain (1141/2015) 4. lukuun kirjattu velvoite hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. Hyvä tilintarkastustapa

tarkoittaa huolellisten ammattihenkilöiden harjoittamaa tilintarkastuskäytäntöä ja sen perustana ovat lait, säädökset ja asetukset, kansainväliset tilintarkastusalan standardit, ammattieettiset periaatteet sekä tuomioistuinten ratkaisut ja viranomaisten päätökset. Lisäksi hyvän tilintarkastustavan käytäntöjä ohjaavat ammattikunnan sisäiset normistot, kuten tilintarkastusalan keskeisten järjestöjen ohjeet ja suositukset. (Patentti- ja rekisterihallitus, 2019.)

Kansainvälinen sääntely on keskeinen osa tilintarkastusta. Hyvän tilintarkastustavan perustana ovat IFAC:n alaisuuteen kuuluvan komitean IAASB:n (International Auditing and Assurance Standards Board) laatimat kansainväliset tilintarkastusalan standardit (International Standards on Auditing, jäljempänä ISA-standardit), joita tilintarkastajan tulee noudattaa lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan. Standardit ohjaavat tilintarkastuksen teknistä suorittamista ja niitä on sovellettava kaikissa lakisääteisissä tilintarkastuksissa tarkastuskohteen koko huomioon ottaen. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 160–161.)

Hyvä tilintarkastustapa perustuu tilintarkastusammattilaisten eettisiin sääntöihin, joiden laatimisesta ja päivittämisestä vastaa IFAC:n alaisuuteen kuuluva IESBA (International Ethics Standards Board). Eettiset säännöt sisältävät listauksen peruseriaatteista, joita tilintarkastajan on noudatettava. Peruseriaatteet ovat:

- *Rehellisyys*: Tilintarkastaja on oltava suora ja rehellinen kaikissa ammattiin liittyvissä suhteissa ja liikesuhteissa.
- *Objektiivisuus*: Tilintarkastaja ei saa antaa tarkoituksenhakuisen suhtautumisen, intressiristiriitojen tai toisten osapuolten epäasianmukaisen vaikutuksen syrjäyttää ammattiin tai liiketoimintaan liittyvää harkintaa.
- *Ammatillinen pätevyys ja huolellisuus*: Tilintarkastajan on pidettävä ammatilliset tietonsa ja taitonsa vaadittavalla tasolla sen varmistamiseksi, että asiakas tai työnantaja saa pätevää asiantuntijapalvelua, joka perustuu ajan tasalla oleviin ammatillisiin käytäntöihin, lainsäädäntöön ja tekniikoihin, sekä toimittava tunnollisesti ja sovellettavien teknisten ja ammatillisten standardien mukaisesti.
- *Salassapitovelvollisuus*: Tilintarkastajan on pidettävä ammattiin liittyvien suhteiden ja liikesuhteiden perusteella saamansa tieto luottamuksellisena ja

sen vuoksi ei saa antaa mitään tällaista tietoa kolmansille osapuolille ilman asianmukaista ja nimenomaista valtuutusta, ellei tiedon antaminen perustu lakisääteiseen tai ammattiin liittyvään oikeuteen tai velvollisuuteen, eikä käytä tietoa tilintarkastusammattilaisen tai kolmansien osapuolten henkilökohtaiseksi eduksi.

- *Ammatillinen käyttäytyminen*: Tilintarkastajan on noudatettava relevantteja säädöksiä ja määräyksiä ja vältettävä kaikkea ammattikunnan mainetta heikentävää toimintaa. (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 483–484.)

Eettiset säännöt edellyttävät, että tilintarkastaja tunnistaa ja arvioi peruseriaatteiden noudattamista vaarantavia uhkia sekä vastaa niihin käyttäen tilanteeseen tarvittavia varotoimia. Vaikka säännöt sisältävät yksityiskohtaisen listauksen uhkien ja varotoimien tunnistamiseen, ei kaikkia tilintarkastajan työssään kohtaamia peruseriaatteita vaarantavia tilanteita ole mahdollista listata sääntöihin. Tämän vuoksi eettiset säännöt perustuvat käsitteelliseen viitekehykseen, jonka avulla tilintarkastaja arvioi peruseriaatteita vaarantavia uhkia eri tilanteissa. (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 484.) Eettisten sääntöjen sisältämät peruseriaatteet ja käsitteellinen viitekehys koskevat vaatimusta tilintarkastajan riippumattomuudesta, jota käsitellään tämän tutkielman seuraavassa alaluvussa.

2.3 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastuksen tehtävänä on vahvistaa yrityksen antamien taloudellisten tietojen luotettavuutta. Tämän tehtävän täyttäminen on mahdollista ainoastaan silloin, kun tilintarkastaja on riippumaton tarkastuskohteestaan. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 277.) Mikäli tilintarkastustietoa käyttävät intressiryhmät eivät voi varmistua tilintarkastajan riippumattomuudesta, koko tilintarkastuksen arvo häviää (Eilifsen ym., 2014, s. 623).

Riippumattomuuden käsite liittyy tilintarkastajan rooliin objektiivisena tiedon tarkastajana. Tilintarkastajan objektiivisuus on yksi ammattikunnan eettisten sääntöjen peruseriaate, joka velvoittaa tilintarkastajaa säilyttämään ammatillisen harkintakykynsä kaikissa olosuhteissa. Objektiivisuuden peruseriaate täyttyy ainoastaan silloin, kun tilintarkastaja on riippumaton tilintarkastusasiakkaastaan.

(Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 516). On kuitenkin hyväksyttävä, että tilintarkastaja ei missään tilanteessa voi saavuttaa täydellistä riippumattomuutta, sillä työn suorittaminen vaatii tietyntasoisista riippuvuussuhdetta tarkastuskohteeseen muun muassa tarkastusaineiston saamiseen liittyen. Oleellista on, että tilintarkastaja arvioi riippuvuussuhteen olennaisuutta kokonaisuuteen suhteutettuna. Riippumattomuuden käsite on siis monitulkintainen ja riippuu olosuhteista, joissa sitä tarkastellaan. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 277–279.)

Tilintarkastajan riippumattomuus voidaan jakaa kahteen tekijään, mielen riippumattomuuteen sekä näkyvään riippumattomuuteen. Mielen riippumattomuudella tarkoitetaan ”asennoitumista, joka mahdollistaa johtopäätöksen esittämisen ilman ammatillista harkintaa vaarantavia vaikutuksia, jolloin henkilö pystyy toimimaan rehellisesti sekä säilyttämään objektiivisuuden ja ammatillisen skeptisyyden”. (Suomen Tilintarkastajan, 2017b, s. 519.) Mielen riippumattomuus on tilintarkastajan henkinen tila, jossa hän kokonaisvaltaisesti arvioi tarkastuskohdetta sekä muodostaa mielipiteensä itsenäisesti (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 279).

Näkyvä riippumattomuus puolestaan tarkoittaa ”sellaisten seikkojen ja olosuhteiden välttämistä, jotka ovat niin merkittäviä, että järkevä ja asiaa tunteva kolmas osapuoli kaikkia erityisiä tosiasioita ja olosuhteita punnittuaan todennäköisesti päättelisi tilintarkastusyhteisön taikka tilintarkastustiimin jäsenen rehellisyyden, objektiivisuuden tai ammatillisen skeptisyyden vaarantuneen.” (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 520). Näkyvän riippumattomuuden saavuttamiseksi tilintarkastajan on toimittava tavalla, joka herättää uskottavuutta ulkopuolisen tarkastelijan arvioidessa tilintarkastajan riippumattomuutta. Tilintarkastajan on vältettävä kaikkea sellaista toimintaa, jota ulkopuolinen taho voi pitää tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantavana tekijänä. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 280.)

Tilintarkastajan riippumattomuutta säännellään sekä lailla että ammattikunnan eettisillä säännöillä (Saarikivi, 2000, s. 18). Laintasoinen sääntely kohdistuu tilintarkastajan näkyvään riippumattomuuteen, sillä mielen riippumattomuus on tilintarkastajan subjektiivinen tila ja sen normittaminen lainsäädännön avulla on mahdotonta (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 279–280). Lainsäädännön viimeisimmät päivitykset liittyvät niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassa

tapahtuneisiin talousskandaaleihin, joiden jälkeen tilintarkastajan riippumattomuuden sääntely on lisääntynyt merkittävästi.

Yhdysvalloissa tilintarkastajan riippumattomuutta koskevan lainsäädännön taustalla ovat 2000-luvun alussa tapahtuneet ja maailmanlaajuisesti vaikuttaneet talousskandaalit kuten Enronin ja WorldComin konkurssit. Skandaalinomaisten konkurssien myötä tilintarkastusalan maine kärsi merkittävästi ja huoli tilintarkastajien riippumattomuudesta kasvoi. Lainsäätäjät vastasivat näihin huoliin asettamalla vuonna 2002 SOX-lainsäädännön, jota on kutsuttu merkittävimäksi tilintarkastusalan sääntelijäksi vuosikymmeniin. (Arens ym., 2008, s. 30.)

Vastaavasti Euroopassa finanssikriisin jälkeen havahduttiin tilintarkastusalan sääntelyn merkittäviin heikkouksiin ja epäkohtiin. Tilintarkastustyön laatu ja tilintarkastajien riippumattomuus asetettiin kyseenalaiseksi, mikä johti EU-lainsäädännön kriittiseen tarkasteluun ja aktiiviseen päivittämiseen. Uudistustyön keskeisin lähtökohta oli tilintarkastajan riippumattomuuden ja ammatillisen skeptisyyden vahvistaminen. Monivaiheinen sääntelyprosessi päättyi EU:n tilintarkastusuudistukseen, jossa tilintarkastusdirektiivi (2014/56/EU) päivitettiin ja PIE-asetus (537/2014) annettiin. Uudistus astui voimaan kesäkuussa 2016 ja sen tarkoituksena on palauttaa ja parantaa luottamusta tarkastettuja taloudellisia tietoja kohtaan sekä vahvistaa tilintarkastajien riippumatonta asemaa sekä tilintarkastuksen laatua. (Willekens ym., 2019.)

Tilintarkastajan riippumattomuutta koskevaa sääntelyä sisältyy myös tilintarkastuslakiin (1141/2015). Nimenomaiset riippumattomuussäännökset liittyvät tilintarkastuslain neljännen luvun kuudennen pykälän vaatimukseen tilintarkastajan riippumattomuudesta sekä seitsemännen pykälän tarkennuksiin tilintarkastajan esteellisyydestä (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 280). Riippumattomuutta koskevat vaatimukset edellyttävät, että tilintarkastaja on riippumaton tarkastuskohteestaan ja järjestää toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla. Mikäli edellytykset riippumattomuuteen puuttuvat, tilintarkastajan työn suorittaminen ei ole mahdollista. (TTL 4:6 §.) Esteellisyyttä koskeva säännös tarkentaa riippumattomuuden vaatimuksia listaamalla tilanteita, jolloin tilintarkastajan ei voida katsoa olevan riippumaton tarkastuskohteesta (TTL 4:7 §).

Tilintarkastuslaki (1141/2015) sisältää nimenomaisten säännösten lisäksi lainkohtia, joissa tilintarkastajan riippumattomuutta säännellään välillisesti (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 280). Tilintarkastuslain kolmannen luvun kahdeksas pykälä sääntelee tilintarkastajalle tilintarkastuksesta maksettavaa palkkiota. Lainkohdan mukaan tilintarkastuspalkkio ei saa määräytyä tavalla, joka voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden (TTL 3:8 §). Tilintarkastuslain viides luku sisältää säännökset yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajaa kohtaan ja se sisältää muun muassa rajoituksen tilintarkastajan toimikausien enimmäiskeston liittyen.

Tilintarkastajan riippumattomuuden laintasoista sääntelyä täydentävät tilintarkastusammattilaisten eettiset säännöt, jotka käsittelevät tilintarkastajan riippumattomuutta perusteellisesti. Tilintarkastajien on sovellettava eettisten sääntöjen käsitteellistä viitekehystä tunnistaessaan ja arvioidessaan uhkia, jotka voivat vaarantaa riippumattomuutta (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 520). Eettisten sääntöjen sisältämät riippumattomuutta vaarantavat uhat ovat:

- *Oman intressin uhka*: Uhka, että taloudellinen tai muu intressi vaikuttaa epäasianmukaisesti tilintarkastusammattilaisen harkintaan tai käyttäytymiseen.
- *Oman työn tarkastamisen uhka*: Uhka, ettei tilintarkastusammattilainen arvioi asianmukaisesti hänen itsensä taikka hänen tilintarkastusyhteisönsä tai työnantajaorganisaatioonsa kuuluvan henkilön aiemmin tekemän harkintaan perustuvan ratkaisun tai suorittaman palvelun tuloksia, joita hän käyttää muodostaessaan harkintaan perustuvaa ratkaisua osana nykyisen palvelun tuottamista.
- *Asian ajamisen uhka*: Uhka, että tilintarkastusammattilainen tukee asiakkaan tai työnantajan näkemystä niin pitkälle, että hänen objektiivisuutensa vaarantuu.
- *Läheisyyden uhka*: Uhka, että pitkä tai läheinen suhde asiakkaan tai työnantajan kanssa aiheuttaa sen, että tilintarkastusammattilainen suhtautuu liian myönteisesti näiden intresseihin tai liian hyväksyvästi näiden työhön.
- *Painostuksen uhka*: Uhka, että tilintarkastusammattilainen estyy toimimasta objektiivisesti todellisen tai koetun painostuksen vuoksi, mihin kuuluvat

myös yritykset vaikuttaa tilintarkastusammattilaiseen epäasianmukaisella tavalla. (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, 496.)

Tunnistaessaan riippumattomuutta vaarantavia uhkia, tilintarkastajan on arvioitava niiden olennaisuutta. Mikäli riippumattomuutta uhkaavat tekijät ovat kokonaisuuteen suhteutettuna merkityksettömiä, on tilintarkastajan mahdollisuus suorittaa toimeksianto (TTL 4:6.2 §). Riippumattomuutta uhkaavien tekijöiden voidaan katsoa olevan merkityksettömiä esimerkiksi tilanteissa, joissa uhat ovat niin vähäisiä, ettei ulkopuolinen taho katso niiden vaikuttavan tilintarkastajan riippumattomuuteen (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 285). Uhan olennaisuus on siis yhteydessä tilintarkastajan näkyvän riippumattomuuden tarkasteluun.

Tilintarkastaja voi suorittaa toimeksiannon myös niissä tilanteissa, joissa riippumattomuutta uhkaavia tekijöitä on tunnistettu, mutta tilintarkastaja on ryhtynyt riippumattomuutta turvaaviin varotoimiin (TTL 4:6.2 §). Riippumattomuutta turvaavien varotoimien tarkoituksena on poistaa uhat tai vähentää niitä hyväksyttävälle tasolle. Mikäli uhkia ei voida varotoimista huolimatta poistaa tai vähentää hyväksyttävälle tasolle, on tilintarkastajan kieltäydyttävä tai luovuttava toimeksiannosta. (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 520–521).

2.4 Tilintarkastuksen oheispalvelut

Tilintarkastusmarkkinat ovat muuttuneet vuosikymmenten saatossa. Lakisääteisen tilintarkastuksen markkinoiden kilpailu on kiristynyt ja nykyään tilintarkastajien palvelutarjontaan kuuluu lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi laaja valikoima oheispalveluita. Muiden kuin lakisääteisen tilintarkastuksen palveluiden merkitys tilintarkastajille on huomattava, sillä oheispalveluista saatujen palkkioiden osuus tilintarkastajien palkkioista on kasvanut merkittävästi varsinkin suurten tilintarkastusyhteisöjen kohdalla. (Firth, 1997; Horsmanheimo & Steiner, 2016, s. 33.) Tämä johtuu osittain siitä, että oheispalveluihin liittyy suuremmat tuotot kuin lakisääteisen tilintarkastuksen palveluihin (Tepalagul & Lin, 2015).

Monimutkaistuneessa yritysmaailmassa yrityksillä on kasvava tarve erityyppisille asiantuntijapalveluille, mikä on lisännyt tilintarkastajien tarjoamien oheispalveluiden

kysyntää. Tilintarkastajilla on yleensä vahva osaaminen taloushallintoon ja oikeudellisiin asioihin liittyvissä kysymyksissä, joten on luonnollista, että he tarjoavat erityyppisiä konsultointi- ja neuvontapalveluita näihin liittyen. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 35–36.) Oheispalveluita tarjotaan sekä lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille että muille konsultointi- ja neuvontapalveluita tarvitseville asiakkaille (Tepalagul & Lin, 2015).

Usein yrityksellä on tahtotila käyttää tilintarkastajan asiantuntijuutta hyväksi kokonaisvaltaisesti, ja he ostavat tarvitsemansa oheispalvelut lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavalta tilintarkastajalta (Tepalagul & Lin, 2015; Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 35). Asiakkaan tarvitsemat neuvonta- ja konsultointipalvelut liittyvät usein samoihin prosesseihin, joihin tilintarkastaja kiinnittää huomiota lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan. Oheispalveluiden suorittamiseksi tietämys yrityksestä voi olla välttämätöntä, jolloin on sekä asiakasyrityksen että tilintarkastajan näkökulmasta tehokasta, että yrityksen oma tilintarkastaja suorittaa nämä oheispalvelut. (Arruñada, 1999; Tepalagul & Lin, 2015.)

2.4.1 Oheispalveluiden eri muotoja

Muut kuin lakisääteisen tilintarkastuksen palvelut voidaan jakaa muihin tarkastus- ja varmennuspalveluihin sekä neuvonta- ja konsultointipalveluihin (Eilifsen ym., 2014, s. 32–33). Muut tarkastus- ja varmennuspalvelut voivat olla lain velvoittamia ja ne liittyvät esimerkiksi todistusten ja lausuntojen antamiseen viranomaisten tai tuomioistuimen käyttöön. Yrityksen lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavalle tilintarkastajalle on kertynyt tietoja, jotka ovat usein välttämättömiä yrityksen muiden tarkastus- ja varmennuspalveluiden suorittamisessa. Tämän vuoksi on luonnollista, että yrityksen oma tilintarkastaja hoitaa myös näiden palveluiden suorittamisen. Muut lakisääteiset tarkastus- ja varmennuspalvelut eivät ole lakisääteisen tilintarkastuksen tavoin säännönmukaisia, vaan ne tulevat kyseeseen tietyissä erityistilanteissa. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 27–29.)

Vaikka osa tilintarkastajan tarjoamista tarkastus- ja varmennuspalveluista on lakisääteistä, perustuu merkittävä osa niistä vapaaehtoisuuteen. Toisin kuin

lakisääteisen tilintarkastuksen ja lain vaatimien tarkastus- ja varmennustehtävien kohdalla, laki ei vaadi vapaaehtoisten tehtävien suorittamista. Nämä tehtävät voivat liittyä esimerkiksi yrityskauppojen tai konkurssitilanteiden yhteydessä tehtäviin tarkastuksiin. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 30–31.) Lisäksi ne voivat olla esimerkiksi yritysraportteihin tai taloudellisiin pro forma -lukuihin liittyvää varmennusta. Muut tarkastus- ja varmennuspalvelut eroavat lakisääteisestä tilintarkastuksesta, sillä ne ovat yleensä suppeampia ja niiden yhteydessä annettu varmennuksen taso on lakisääteisestä tilintarkastuksesta matalampi. (Eilifsen ym., 2014, s. 668–673.)

Muiden tarkastus- ja varmennuspalveluiden lisäksi iso osa tilintarkastajien palvelutarjontaa ovat erilaiset neuvonta- ja konsultointipalvelut. Neuvonta- ja konsultointipalveluiden tarkoituksena voi olla esimerkiksi yrityksen sisäisten prosessien kehittäminen, erityyppisten liiketoimintaratkaisujen vaikutusten arviointi tai liiketoimintapäätöksiä tukevan asiantuntijatiedon antaminen. Neuvonta- ja konsultointipalveluiden tarjontaa ei voida listata tyhjentävästi, vaan palvelutarjonta muuttuu ja kehittyy asiakasyritysten tarpeiden ja kysynnän mukaisesti. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 36–41.)

Luonnollisin neuvonta- ja konsultointipalvelun muoto on lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä suoritettu neuvonta. Kun tilintarkastaja havaitsee tarkastustyönsä perusteella epäkohtia, on suotavaa, että hän tarjoaa ehdotuksia ja ohjeita näiden korjaamiseen. (Saarikivi, 2000, s. 371.) Vaikka neuvonanto suoritetaan lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä, ei se ole osa lakisääteisestä tilintarkastusta, vaan asiakkaan konsultointia toiminnan oikaisemiseen ja kehittämiseen. Neuvonannolla on merkittävä asema varsinkin pienten yhtiöiden tilintarkastuksissa. Useat pienet yhtiöt päättävät valita itselleen tilintarkastajan ja suorittaa tilintarkastuksen, vaikka laki ei sitä vaadi, sillä ne haluavat hyödyntää tilintarkastajan ammattitaitoa ja palveluita muissa liiketoimintaan liittyvissä kysymyksissä (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 36).

Varsinkin Suomessa tilintarkastajien palvelutarjontaan kuuluu merkittävänä osana verotukseen liittyvä konsultointi, mikä johtuu tilinpäätöksen ja verotuksen keskeisestä yhteydestä. Verokonsultoinnin muodot ja tarkoitukset ovat laajoja ja

riippuvat yrityksen piirteistä ja tarpeista. Usein verokonsultointi liittyy tilinpäätös- ja verosuunnitteluun sekä erilaisten yritystoimintojen ja -järjestelyiden verovaikutuksen selvittämiseen. Verokonsultoinnin merkittävää asemaa palvelutarjonnassa kuvastaa se, että tilintarkastusyhteisöissä on usein erillinen yksikkö, jossa työskentelevät veropalveluihin erikoistuneet asiantuntijat. (Horsmanheimo & Steiner, 2016, s. 41–42.)

Toinen merkittävä osa-alue tilintarkastajien palveluissa on liikkeenjohdon konsultointi. Liikkeenjohdon konsultoinnilla tarkoitetaan kaikkea sitä, mikä käsittää yrityksen johdon vastuulle kuuluvien tehtävien tukemisen. Usein näihin palveluihin kuuluvat taloushallintoon ja -suunnitteluun liittyvät neuvontatehtävät kuten kansainvälisten tilinpäätösnormistojen muuttuvien muotovaatimuksen selventäminen. Oheispalvelut voivat olla myös sisäiseen valvontaan, hyvään hallinnointitapaan, yritysriskeihin, yritys juridiikkaan, ympäristö- ja yhteiskuntavastuuseen, tietojärjestelmiin sekä rahoitusratkaisuihin liittyvää neuvontaa. (Horsmanheimo & Steiner, 2016, s. 42–49.)

2.4.2 Oheispalveluiden sääntely

Oheispalvelut ovat merkittävä palvelukokonaisuus tilintarkastajille sekä tilintarkastusyhteisöille. Oheispalveluiden suorittamiseen liittyy sääntelyn tarve silloin, kun tilintarkastaja tarjoaa palveluita asiakkaille, joille hän suorittaa lakisääteisen tilintarkastuksen. Näissä tilanteissa tilintarkastajan on varmistuttava siitä, että riippumattomuuden periaate ei vaarannu. Riippumattomuuden periaate onkin ensisijainen tilintarkastajan suorittamien oheispalveluiden sääntelijä. (Eilifsen ym., 2014, s. 640.)

Tilintarkastusammattilaisten eettiset säännöt tunnistavat oheispalveluiden tarjoamisen yhtenä tilintarkastajan riippumattomuutta vaarantava uhkana. Oheispalveluiden tarjoaminen lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle voi aiheuttaa ainakin oman työn tarkastamisen uhan, oman intressin uhan ja asianajamisen uhan, silloin kun ne liittyvät seuraaviin kokonaisuuksiin:

- Johdolle kuuluvat tehtävät

- Kirjanpidon hoitaminen ja tilinpäätöksen laadinta
- Arvonmäärityspalvelut
- Veropalvelut
- Sisäisen tarkastuksen palvelut
- Tietojärjestelmäpalvelut
- Oikeudenkäyntiin liittyvät tukipalvelut
- Lakipalvelut
- Rekrytointipalvelut
- Yritysjärjestelypalvelut (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 549–566.)

Tilintarkastajan on arvioitava ennen oheispalvelutoimeksiannon vastaanottamista riippumattomuutta uhkaavien tekijöiden olemassaoloa ja ovatko nämä uhat vähennettävissä hyväksyttävälle tasolle varotoimia käyttämällä. Mikäli uhkia ei varotoimista huolimatta voida vähentää hyväksyttävälle tasolle, ei tilintarkastaja voi suorittaa oheispalvelutoimeksiantoa. (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 548.)

Tilintarkastajan riippumattomuutta on tilintarkastajan subjektiivisen arvioinnin ja ammattikunnan eettisten sääntöjen lisäksi turvattu lainsäädännöllä, joka sisältää rajoituksia tilintarkastajan mahdollisuuksiin suorittaa oheispalveluita lakisääteinen tilintarkastuksen asiakkailleen. Nämä rajoitukset koskevat lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaa niissä tilanteissa, joissa asiakas on PIE-yhteisö eli yleisimmin pörssiyhtiö, luottolaitos tai vakuutusyhtiö. Muille lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille oheispalveluiden tarjoamista ei ole säännelty laissa erikseen vaan niiden kohdalla vaatimukset riippumattomuudesta ja ammattieettisistä periaatteista ohjaavat oheispalvelun suorittamisen mahdollisuuksia. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 477.)

PIE-yhteisöjen lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaa sääntelevän lainsäädäntö perustuu tilintarkastajan riippumattomuuden sääntelyyn, johon tehtiin tiukennuksia 2000-luvun talousskandaalien jälkeen. Yhdysvalloissa keskeisin lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaa rajoittava säännöstö on SOX-laki, jonka rajoituksia Yhdysvaltojen arvopaperimarkkinoita valvova toimielin Securities and Exchange Commission (SEC) täydensi vuonna

2003. Sääntelyn mukaan tilintarkastaja ei voi tarjota lakisääteisen tilintarkastuksen kohteena olevalle PIE-yhteisölle seuraavia oheispalveluita:

- Kirjanpitoon ja laskentatoimeen liittyvät palvelut
- Taloudellista tietoa tuottavien tietojärjestelmien suunnittelu ja toteutus
- Arvonmäärityspalvelut
- Vakuutusmatemaattiset palvelut
- Sisäisen tarkastuksen ulkoistetut palvelut
- Johtamisen ja henkilöstöhallinnon palvelut
- Arvopapereiden välittämiseen tai sijoitusneuvontaan liittyvät palvelut
- Tilintarkastukseen liittymättömät lainopilliset ja asiantuntijapalvelut
- Muut palvelut, jotka SEC:n alaisuuteen kuuluva Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) määrittelee kielletyiksi. (Arens ym., 2008, s. 85.)

Euroopassa vastaavasti EU:n tilintarkastusuudistuksen yhteydessä annettu PIE-asetus (537/2014) sääntelee PIE-yhteisöjen tilintarkastuksen suorittamista ja siihen liittyviä erityisvaatimuksia. Näiden yhteisöjen kohdalla erillisen asetuksen säätäminen on nähty tarpeelliseksi, jotta yleinen luottamus niiden antamien tilinpäätöstietojen oikeellisuuteen vahvistuu ja niihin kohdistuvat tilintarkastukset ovat riittävän laadukkaita. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 138–139.) Asetuksen taustalla on muihin yhtiöihin verrattuna voimakkaamman sääntelyn tarve yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen yhteiskunnallisesti keskeisen aseman takia.

PIE-asetus (537/2014) on suoraan velvoittavaa lainsäädäntöä kaikissa EU:n jäsenvaltioissa. Siihen sisältyy kuitenkin tiettyjen säännösten kohdalla jäsenvaltio-optioita, joiden perusteella kansallisella lainsäädännöllä voidaan lieventää tai tiukentaa asetuksen sääntelyä. (Horsmanheimo ym., 2017, s. 269–270.) Huomionarvoista on, että nämä optiot liittyvät ainoastaan PIE-asetuksessa erikseen määriteltyihin säännöskohtiin ja optio-oikeuden käyttäminen johtaa laajaan vaikutusten arviointiin sekä raportointivelvoitteeseen EU:n tarkastusvaliokunnalle. Optio-oikeuden käyttäminen ei missään tilanteessa saa vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuutta. (Willekens ym., 2019.)

Keskeinen osa PIE-asetusta (537/2014) on tilintarkastajan riippumattomuuden turvaaminen rajoittamalla tilintarkastajan mahdollisuutta suorittaa oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen kohteena olevalle PIE-yhteisölle. Rajoituksen tarkoituksena on varmentaa tilintarkastajan riippumattomuus lakisääteisen tilintarkastuksen kohteena olevaa asiakasyritystä kohtaan ennaltaehkäisemällä intressiristiriitoja lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamisen kanssa. (Willekens ym., 2019.) Tämän tarkoituksen saavuttamiseksi asetuksessa rajoitetaan lakisääteiseen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaa niin sisällöllisesti kuin määrällisesti (Suomen Tilintarkastajat, 2019).

PIE-asetuksen (537/2014) 5 artikla sisältää listan niin kutsutuista kielletyistä oheispalveluista, joita tilintarkastajan ei voi suorittaa lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalleen. Kiellettyjen palveluiden listalle kuuluvat erityyppiset veropalvelut, päätöksentekoon ja yritykseen johtamiseen liittyvät palvelut, kirjanpidon ja tilinpäätöksen laatimiseen liittyvät palvelut, palkanlaskentapalvelut, taloudellisten tietojen laatimiseen ja valvontaan liittyvät palvelut, arvonmäärityspalvelut, erityyppiset oikeudelliset palvelut, sisäiseen tarkastukseen liittyvät palvelut, asiakkaan rahoitukseen ja pääomarakenteeseen liittyvät palvelut, henkilöresursseihin ja organisaatorakenteen suunnitteluun liittyvät palvelut sekä kustannusseurantaan liittyvät palvelut.

PIE-asetuksen (537/2014) 5 artiklan sisältämään kiellettyjen oheispalveluiden sääntelyyn sisältyy jäsenvaltio-optioita. Jäsenvaltio-optio mahdollistaa kiellettyjen palveluiden listan täydentämisen kansallisella lainsäädännöllä, mikäli jäsenvaltio katsoo sen tarpeelliseksi. Valtaosa Euroopan maista, Suomi mukaan lukien, on pidättäytynyt lisäämästä kiellettyjä oheispalveluita kansallisella lainsäädännöllä. Lisäksi optio-oikeus sallii tiettyjen vero- ja arvonmäärityspalveluiden tarjoamisen tilanteissa, joissa palveluilla ei ole välitöntä vaikutusta tilinpäätökseen tai vaikutus on vähäinen ja tilintarkastajan riippumattomuusvaatimukset eivät vaarannu. Vero- ja arvonmäärityspalveluihin liittyvää optiota on käytetty lähes kaikissa jäsenmaissa. (Willekens ym., 2019.) Myös Suomessa vero- ja arvonmäärityspalvelut ovat sallittuja silloin, kun ne liittyvät tilintarkastuslain (1141/2015) 5. luvun 3. pykälän yksilöimiin tilanteisiin.

PIE-asetuksen (537/2014) 5 artiklan kiellettyjen palveluiden listan ulkopuolelle jäävien oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastusasiakkaalle on lähtökohtaisesti sallittua riippumattomuussäännökset huomioiden. PIE-asetuksen 4 artikla asettaa kuitenkin rajoituksia sallittuihin oheispalveluihin, sillä se sisältää säännökset koskien oheispalveluiden enimmäismäärää. Mikäli tilintarkastaja suorittaa lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalleen sallittuja oheispalveluita, näistä saatujen kokonaispalkkioiden osuus ei saa ylittää 70 prosenttia lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioista. Laskennassa lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioina käytetään viimeisimmän kolmen peräkkäisen tilikauden keskiarvoa ja palkkiokattoa sovelletaan ainoastaan niissä tilanteissa, joissa oheispalveluita on tarjottu kaikilla kolmella edeltäneellä tilikaudella. Palkkiokattoa sovelletaan ensi kertaa tilikaudella 2020, jolloin asetuksen voimaan tulon jälkeisen kolmen edeltäneen tilikauden lakisääteisen tilintarkastuksen palkkiotiedot ovat saatavissa. (Suomen Tilintarkastajat, 2019.) Myös 4 artiklan sisältämään palkkiokattoon sisältyy jäsenvaltio-optio, jonka perusteella kansallisella lainsäädännöllä voidaan asettaa tiukempia rajoituksia oheispalkkioiden osuudesta lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioihin. Jäsenvaltiot, pois lukien Portugali, eivät ole käyttäneet optiota vaan 70 prosentin palkkiokatto on voimassa käytännössä kaikissa EU:n jäsenvaltioissa. (Willekens ym., 2019.)

3 TILINTARKASTUKSEN LAATU

Tilintarkastuksen tehtävä on yrityksen taloudellisten tietojen luotettavuuden varmentaminen. Jotta tilintarkastus pystyy täyttämään tämän tehtävän, on sen oltava riittävän laadukasta. Laadun käsite on tilintarkastuksessa moniselitteinen ja sen määrittelemisen ja mittaamisen sekä siihen vaikuttavien tekijöiden yksiselitteinen havaitseminen on osoittautunut haastavaksi.

3.1 Laadun määritelmiä

Tilintarkastuksen laadun määrittelemisen on haastavaa, sillä laatu näyttäytyy eri tavoin tilintarkastuksen sidosryhmien silmissä. Tilintarkastajat, lainsääntäjät ja yhteiskunnan muut toimijat näkevät odotustensa mukaan tilintarkastuksen laadun hyvin eri tavalla. Yleensä on helpompi määritellä se, mitä tilintarkastuksen laatu ei ole, kuin se, mitä tilintarkastuksen laatu pitää sisällään. (Knechel, Krishnan, Pevzner, Shefchik & Velury, 2013.)

Tilintarkastusalaa sääntelevät tahot ovat antaneet määritelmiä tilintarkastuksen laadulle. Yhdysvaltalainen Government Accountability Office (GAO) määrittelee laadun olevan sitä, että tilintarkastusstandardeja noudattaen tilintarkastuksessa pystytään varmistumaan siitä, että tilinpäätös on laadittu vaadittujen säännösten mukaisesti ja siinä ei esiinny oleellista virhettä. Mikäli tilintarkastusstandardien noudattamisesta on poikettu, on tilintarkastuksen laatu heikentynyt. (Knechel ym., 2013.) IFAC:n alaisuudessa toimiva IAASB-komitea (2014) on puolestaan luonut viitekehyksen tilintarkastuksen laadulle. Viitekehyksen mukaan tilintarkastuksen laatu syntyy vaiheittain edeten tilintarkastukseen osoitetusta panoksesta, tilintarkastusprosessiin ja sen lopputuotoksiin. Tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat lisäksi taloudelliseen raportointiin osallistuvien tahojen vuorovaikutus jokaisessa vaiheessa sekä ympäristölliset tekijät kuten lait ja säännökset. Viitekehyksen lisäksi IAASB on julkaissut kansainvälisten tilintarkastusalan standardien yhteydessä laadunvalvontastandardit, joita tilintarkastusammattilaisten on työssään noudatettava (IAASB, 2014).

Tilintarkastuslaki (1141/2015) ei suoraan määrittele, mitä tilintarkastuksen laadulla tarkoitetaan vaan se ottaa kantaa laatuun ainoastaan valvonnan näkökulmasta. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on huolehdittava työnsä laadusta ja osallistuttava laaduntarkastukseen (TTL 4:3 §). Laaduntarkastusta Suomessa hallinnoi Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastusvalvonta (TIVA) (TTL 7:9 §). Valvontayhteistyöhön osallistuvat myös Finanssivalvonta sekä muut viranomaiset (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 70).

Tilintarkastusalaa sääntelevien tahojen lisäksi akateeminen tutkimuskirjallisuus on pyrkinyt luomaan määritelmää tilintarkastuksen laadulle. Yksiselitteisesti siinä ei kuitenkaan ole onnistuttu (Knechel ym., 2013). DeAngelon (1981b) määritelmän mukaan tilintarkastuksen laatu riippuu yhdistetystä todennäköisyydestä, että tilintarkastaja havaitsee olennaisen virheen asiakkaan kirjanpitojärjestelmissä ja raportoi tästä virheestä. Tilintarkastajan kyky havaita oleellinen virhe riippuu hänen pätevyydestään sekä tilintarkastukseen käytetystä työmäärästä. Virheestä raportointi puolestaan riippuu tilintarkastajan objektiivisuudesta, ammatillisesta skeptisyydestä sekä riippumattomuudesta. Mikäli tilintarkastaja ei havaitse virhettä tai ei raportoi siitä, tilintarkastus epäonnistuu ja tilintarkastuksen laatu heikkenee. (Francis, 2004.)

DeAngelon (1981b) määritelmä tilintarkastuksen laadusta on puutteellinen, sillä sen mukaan tilintarkastuksen laatua voidaan tarkastella ainoastaan tilintarkastuksen onnistumisen ja epäonnistumisen avulla. Francisin (2004) mukaan tilintarkastuksen laatu on jatkumo, joka vaihtelee alhaisen ja korkean laadun välillä. Laatu ei ole ainoastaan heikkoa tai hyvää tilintarkastuksen lopputuloksen mukaan vaan se rakentuu jatkumona näiden ääripäiden välille.

Francisin (2011) mukaan laatu muodostuu tilintarkastusprosessin edetessä ja laadun tarkastelussa tulisi lähteä liikkeelle tilintarkastukseen osoitetusta panoksesta eli siitä, kuinka päteviä tilintarkastajat ovat ja kuinka laadukasta tilintarkastusevidenssiä he käyttävät. Seuraavassa vaiheessa tulisi arvioida tilintarkastusprosessin laadukkuutta eli sitä, kuinka tilintarkastajat suunnittelevat, keräävät ja tulkitsevat tilintarkastusevidenssiä. Näiden jälkeen tarkastelu tulisi kohdistaa siihen, miten tilintarkastusyhteisöjen ja -markkinoiden ominaisuudet sekä ympäristölliset tekijät

kuten lainsäädäntö ja erilaiset valvontamekanismit vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Viimeisimpänä tilintarkastuksen laadun osatekijänä tulisi tarkastella tilintarkastuksen taloudellisia vaikutuksia yrityksille ja sen sidosryhmille. Francisin mukaan tilintarkastuksen laadun tarkastelu ennemmin jatkumona kuin yksittäisenä ilmiönä antaa paremman mahdollisuuden tilintarkastuksen laadun kehittämiseen ja ymmärtämiseen.

Knechel ym. (2013) syventävät Francisin (2011) näkemystä tilintarkastuksen laadun määrittelemisestä. Heidän mukaansa tilintarkastuksen laadun tarkastelua panosten, prosessien, lopputuloksen ja ympäristöllisten tekijöiden lisäksi tulisi arvioida tilintarkastuksen ominaisuuksien avulla. Tilintarkastuksen yleispiirteitä ovat taloudellisen riskin pienentämisen kannustimet, tilintarkastuksen lopputuotokseen liittyvät epävarmuustekijät, tilintarkastustoimeksiannon ainutlaatuisuus, tilintarkastuksen prosessimainen luonne sekä tilintarkastajien ammattitaito. Yhdistämällä nämä ominaispiirteet tilintarkastuksen eri vaiheisiin antaa Knechelin ym. mukaan kokonaisvaltaisen kuvan tilintarkastuksen laadusta.

Useat, osittain päällekkäiset määritelmät ja viitekehykset osoittavat, että tilintarkastuksen laatu on sekä tieteellisesti että käytännön toimijoiden näkökulmasta moniulotteinen kokonaisuus (Knechel ym., 2013). Tilintarkastuksen laadun määrittelemisissä yhteisymmärrys näyttää kuitenkin olevan se, että laatu ei ole yksittäinen ilmiö, joka syntyy onnistuneesta tai epäonnistuneesta tilintarkastuksesta vaan jatkumo näiden kahden ääripään välillä. Lisäksi laatu muodostuu tilintarkastusprosessin vaiheiden, tilintarkastuksen ominaisuuksien ja ympäristön yhteisvaikutuksista.

3.2 Laadun mittarit

Kuten tilintarkastuksen laadun määrittelemisen myös laadun mittaaminen on osoittautunut moniselitteiseksi. Tilintarkastuksen laatua on haastava mitata, koska tilintarkastustyön ainoa virallinen lopputuote on tilintarkastajan antama tilintarkastuskertomus (Francis, 2011). Tilintarkastuskertomus itsessään ei sisällä tietoa tilintarkastuksen laadusta, vaan laatua on tarkasteltava muiden muuttujien avulla. Yksiselitteisiä mittareita tilintarkastuksen laadulle ei ole akateemisessa

kirjallisuudessa löydetty (Knechel ym., 2013), mutta tiettyjen muuttujien käyttäminen tilintarkastuksen laadun estimointiin on vakiintunut (DeFond & Zhang, 2014).

Tilintarkastuspalkkioita on käytetty laadun mittarina useissa tutkimuksissa. Tilintarkastuspalkkiot ovat yhteydessä tilintarkastajien työpanokseen ja kuvaavat näin ollen tilintarkastuksen laatua. Ne ovat muuttujina jatkuvia ja sisältävät monipuolisesti tietoa tilintarkastuksen laadusta. Tilintarkastuspalkkioiden kasvamista ei kuitenkaan voida tulkita suoraan tilintarkastuksen laadun parantumisen, sillä palkkioiden määrät muodostuvat työpanoksen lisäksi esimerkiksi tilintarkastukseen liittyvän riskin hinnoittelusta ja tilintarkastustyön tehokkuuden vaihtelusta. (DeFond & Zhang, 2014).

Kuten tilintarkastuksen laadun määritelmät osoittavat, laadun voidaan katsoa olevan heikkoa niissä tilanteissa, joissa tilintarkastus on epäonnistunut. Tämän vuoksi tilintarkastuksen laadun selkeimmät mittarit ovat tilintarkastajaa vastaan nostetut oikeuskanteet ja viranomaisten toimet tilintarkastajaa vastaan. Edellä mainittuja muuttujia on käytetty useissa tutkimuksissa tilintarkastuksen laadun mittarina. Näiden muuttujien käyttämisen ongelma on kuitenkin niiden harvinaisuus. Lukemattomien tilintarkastusten joukossa oikeuskanteiden ja viranomaisten toimenpiteiden esiintyvyys on hyvin pientä. Tämän vuoksi ne eivät anna kattavaa kuvaa tilintarkastuksen laadusta. (Francis, 2011.)

Asiakasyrityksen toiminnan jatkuvuuden oikeanlainen arviointi on tilintarkastuksen laadun kannalta oleellista, sillä toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon merkitys on yrityksen sidosryhmille suuri. Mikäli tilintarkastaja ei pysty arvioimaan asiakasyrityksen toiminnan jatkuvuutta oikein, on tilintarkastus epäonnistunut. Tämän vuoksi toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon oikea-aikaisuutta on käytetty tilintarkastuksen laadun mittarina useissa tutkimuksissa. (Francis, 2011.) Näiden tutkimusten mukaan tilintarkastuksen laatu on heikentynyt, mikäli tilintarkastaja ei anna toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa tilanteessa, jossa asiakasyrityksen taloudellinen tila sitä vaatii tai päinvastaisesti antaa toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon tilanteessa, jossa se ei ole tarkoituksenmukaista. Toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon oikea-aikaisuus on harhaton

tilintarkastuksen laadun mittari, sillä tilintarkastaja kontrolloi sitä kokonaisuudessaan. Sen käyttämiseen liittyy kuitenkin samankaltaisia ongelmia, kuin tilintarkastajaa vastaan nostettujen oikeuskanteiden ja viranomaisten toimien käyttämisessä. Toiminnan jatkuvuutta koskevat lausunnot liittyvät selkeisiin erityistilanteisiin ja ovat harvinaisia. (DeFond & Zhang, 2014.)

Tilintarkastuspalkkioita lukuun ottamatta edellä kuvattuihin tilintarkastuksen laadun mittareihin sisältyy niiden yhteys epäonnistuneeseen tilintarkastukseen ja heikkoon tilintarkastuksen laatuun (Francis, 2011). Tilintarkastuksen laadun määritelmät kuitenkin osoittavat, että laatu vaihtelee jatkumona heikon ja korkean välillä. Tilintarkastuksen tarkoitus on varmentaa yrityksen taloudellisen tiedon luotettavuus, joten laatu voi olla heikentynyt myös tilanteissa, joissa tilintarkastus ei virallisesti ole epäonnistunut, mutta sen antaman varmennuksen taso on laskenut. Näissä tilanteissa tilintarkastaja ei ole puuttunut asiakasyrityksen taloudellisen raportoinnin laatuun vaan ainoastaan sen lainmukaisuuteen. Tilintarkastuksen laatu on siis heikentynyt, mikäli se ei anna korkeaa varmennusta siitä, että asiakasyrityksen taloudelliset tiedot kuvaavat luotettavasti sen taloudellista tilaa. (DeFond & Zhang, 2014.)

Tilintarkastuksen laatu kytkeytyy yrityksen taloudellisen raportoinnin laatuun (DeFond & Zhang, 2014). Taloudellisen raportoinnin laatuun vaikuttaa yrityksen tuloksenjärjestely, jonka käyttö tilintarkastuksen laadun mittarina on vakiintunut. Tuloksenjärjestelyä estimoidaan useimmiten asiakasyrityksen harkinnanvaraisten jaksotusten avulla. Harkinnanvaraiset jaksotukset voivat olla vastoin kirjanpitosäännöksiä, mutta useimmiten niiden käyttöön ei liity nimenomaisen lainsäädännön rikkomista, vaan niitä käytetään lain sallimissa rajoissa. Näissä tilanteissa yrityksen antamat taloudelliset tiedot voivat olla harhaanjohtavia eivätkä vastaa totuudenmukaista kuvaa yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastuksen rooli näiden tilanteiden välttämiseksi on selkeä; tilintarkastajan tulee havaita tilanteet, joissa asiakasyritys on käyttänyt harkinnanvaraisia jaksotuksia sopimattomasti ja raportoitava siitä. Mikäli tilintarkastaja ei pysty täyttämään tätä tehtävää, tilintarkastuksen laatu heikkenee. (Francis, 2011.)

Tilintarkastuksen laadun mittaaminen harkinnanvaraisten jaksotusten avulla ei ole ongelmatonta. Tilintarkastajan vaikutus ja kontrollointi harkinnanvaraisiin

jaksotuksiin on rajoitetumpi kuin esimerkiksi toiminnan jatkuvuutta koskevaan lausuntoon. Lisäksi harkinnanvaraisten jaksotusten mittaamisen lähestymistavat vaihtelevat ja ne ovat alttiita mittausvirheille. Puutteista huolimatta harkinnanvaraiset jaksotukset mittaavat hyvin tilintarkastuksen laatua, sillä niiden avulla voidaan kuvata taloudellisen raportoinnin laatua, joka on suoraan yhteydessä tilintarkastuksen laatuun. (DeFond & Zhang, 2014). Lisäksi harkinnanvaraisten jaksotuksien käyttö mahdollistaa muihin tilintarkastuksen laadun mittareihin verrattuna suurempien havaintomäärien tarkastelun ja tulosten paremman yleistettävyyden (Hohenfels & Quick, 2018).

3.3 Laatuun vaikuttavat tekijät

Tilintarkastuksen laatu syntyy tilintarkastusprosessin vaiheiden, tilintarkastuksen ominaisuuksien ja ympäristön yhteisvaikutuksista (Francis 2011; Knetchel ym., 2013). Laatuun vaikuttavia tekijöiden tutkimusta on tehty runsaasti. Merkittäviä kokonaisuuksia tilintarkastuksen laadun tutkimuksessa ovat olleet tilintarkastusyhteisön koon, tilintarkastajan pätevyyden ja tilintarkastajan riippumattomuuden vaikutukset tilintarkastuksen laatuun.

3.3.1 Big 4 -tilintarkastusyhteisöt

Tilintarkastuksen laadun tutkimuksissa tilintarkastusyhteisön koon vaikutusta tilintarkastuksen laatuun on tutkittu laajasti. Koon määrittelyssä on käytetty kahtiajakoa suurten ja pienten tilintarkastusyhteisöjen välillä. Suuriin tilintarkastusyhteisöihin lukeutuvat kansainvälisesti toimivat ja enemmistöä markkinaosuudesta hallinnoivat Big 4 -yhteisöt (Deloitte, Ernst & Young, KPMG ja PricewaterhouseCoopers). Pieniin tilintarkastusyhteisöihin lukeutuvat muut tilintarkastusta suorittavat yhteisöt ja tilintarkastajat.

Tutkimukset ovat lähes yksiselitteisesti osoittaneet, että isot tilintarkastusyhteisöt tuottavat laadukkaampaa tilintarkastusta pieniin verrattuna (Francis & Yu, 2009; Choi, Kim, Kim & Zang, 2010; Lawrence, Minutti-Meza & Zhang, 2011). DeAngelon (1981b) mukaan laadunvaihtelu suurten ja pienten tilintarkastusyhteisöjen välillä johtuu suurten yhteisöjen paremmasta

mahdollisuudesta pysyä riippumattomana, sillä yksittäisten asiakkaiden taloudellinen merkitys suurille tilintarkastusyhteisöille on vähäistä. Big 4 -tilintarkastusyhteisöt myös perivät tilintarkastuksistaan korkeampia palkkioita, mikä indikoi korkeampaa tilintarkastuksen laatua joko suuremman työpanoksen tai tilintarkastajan kehittyneemmän asiantuntijuuden vuoksi (Francis, 2004).

Maine ja varallisuus selittävät tilintarkastuksen laadun vaihtelua suurten ja pienten tilintarkastusyhteisöjen välillä (Lennox, 1999). Suurilla yhteisöillä on pieniin verrattuna merkittävämpi maine menetettävänä, joten virheellisen raportoinnin kustannukset ovat niille korkeat (DeAngelo, 1981b). Maineen suojelemisen lisäksi suurten tilintarkastusyhteisöjen laadukkaampaa tilintarkastusta selittää niiden korkea varallisuus. Suurten tilintarkastusyhteisöjen tulonmenetykset epäonnistuneiden tilintarkastusten ja niistä johtuvien oikeustoimien vuoksi ovat pieniä yhteisöjä merkittävämmät, joten suurilla tilintarkastusyhteisöillä on korkea motiivi tuottaa laadukasta tilintarkastusta. (Lennox, 1999.)

Tilintarkastuksen laatua isojen tilintarkastusyhteisöjen kohdalla voi selittää myös se, että menestyvät yritykset valitsevat yleensä tilintarkastajakseen Big 4 -tilintarkastusyhteisön (Francis, 2004). Lawrence ym. (2011) ovat tutkineet tätä ilmiötä ja päätyneet tuloksiin, jotka vihjailevat, että tilintarkastuksen laatua selittää enemmänkin asiakasyrityksen kuin tilintarkastusyhteisön ominaispiirteet. Tutkimuksessaan he osoittavat, että isojen tilintarkastusyhteisöjen asiakkailla on lähtökohtaisesti laadukkaaseen tilintarkastukseen liitettyjä ominaispiirteitä, kuten alhaisempaa harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöä, ja ne ovat isompia ja kannattavampia kuin pienten tilintarkastusyhteisöjen asiakkaat. DeFond, Erkens ja Zhang (2017) kuitenkin haastavat nämä tulokset ja osoittavat, että Lawrencen ym. tutkimusasetelma ei ole validi ja Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen asemaa laadukkaan tilintarkastuksen suorittajana ei voi kiistää heidän tutkimuksissaan käytettyjen valintojen pohjalta.

Usein tutkimuksissa on tarkasteltu Big 4 -tilintarkastusyhteisöjä yksittäisenä kokonaisuutena. On kuitenkin mahdollista, että Big 4 -yhteisöjen tilintarkastuksen välillä on toimistokohtaisia laatueroja, sillä useimmat tilintarkastukseen liittyvät päätökset tehdään yksittäisissä toimistoissa (Francis, 2004). Francis ja Yu (2009)

ovat tutkineet Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen eri kokoisten toimistojen välisiä eroja tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksessaan he huomaavat, että tilintarkastuksen laatu parantuu toimiston koon kasvaessa. Samaan tulokseen ovat päätyneet Choi ym. (2010), joiden mukaan tilintarkastuksen laatu ei ole tilintarkastusyhteisön sisällä homogeenistä vaan yksittäisten toimistojen välillä on laadunvaihtelua. Tutkimustulokset tukevat väitettä siitä, että tilintarkastusyhteisön koolla on väliä tilintarkastuksen laatuun mutta tilintarkastusyhteisön koon ja tilintarkastuksen laadun välinen tarkastelu tulisi kohdistaa yksittäiselle toimistotasolle valtakunnallisen tarkastelun sijasta (Francis & Yu, 2009; Choi ym., 2010).

Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen huomattava markkinavalta on saanut esiin myös huolia tilintarkastuksen laadun heikentymisestä vähäisen kilpailun vuoksi. Francis, Michas ja Seavey (2013) tarkastelevat maakohtaisesti kilpailun vähäisyyden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Maissa, joissa tilintarkastusmarkkinat ovat keskittyneet Big 4 -tilintarkastusyhteisöiden suorittamiin tilintarkastuksiin, tilintarkastuksen laatu on korkeammalla tasolla kuin maissa, joissa markkinat eivät ole keskittyneet Big 4-yhteisöille. Suurille toimijoille keskittyneet markkinat siis parantavat tilintarkastuksen laatua kokonaisuudessaan. Tuloksissaan he kuitenkin huomaavat, että tämä pätee ainoastaan silloin, kun kaikilla neljällä Big 4 -yhteisöllä on tasaisesti jakautunut osuus markkinoista. Mikäli markkinaosuudet Big 4 -yhteisöjen välillä ovat epätasaisesti jakautuneet, näiden yhteisöjen suorittamien tilintarkastusten laatu heikkenee.

Lainsäätäjät maailmanlaajuisesti ovat huolestuneet tilintarkastusmarkkinoiden keskittymisestä ja vähäisestä kilpailusta sekä näiden tekijöiden vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun etenkin pörssiyritysten kohdalla (Francis ym., 2013). Valtaosa tutkimuksista, jotka tarkastelevat tilintarkastusyhteisön koon ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä on tehty Yhdysvalloissa. Eurooppalaisissa tutkimuksissa eroa tilintarkastuksen laadussa Big 4 tilintarkastusyhteisöiden ja muiden tilintarkastusyhtiöiden välillä ei ole löydetty, mikä voi johtua vähemmän riskisestä tilintarkastusympäristöstä (Hohenfels & Quick, 2018).

3.3.2 Tilintarkastajan pätevyys

Tilintarkastuksen laatuun vaikuttaa tilintarkastajan pätevyys (DeAngelo, 1981b; Francis, 2011; DeFond & Zhang, 2014). Pätevyysvaatimukset tilintarkastajalle tulevat lain velvoittamana ja esimerkiksi Suomessa tilintarkastajana voivat toimia ainoastaan hyväksytyt tilintarkastajat, jotka ovat hankkineet vaadittavat edellytykset ammatissa toimimiseen (TTL 1:2 §). Lisäksi tilintarkastajalta veloitetaan ammattitaitoista työskentelyä ja jatkuvaa ammattitaidon ylläpitoa (TTL 4:2 §). Vaikka tilintarkastajan ammattitaitoa voidaan pitää pätevyuden merkinä, tilintarkastajan yksilölliset ominaisuudet ja taustat voivat vaikuttaa hänen kykyynsä suorittaa työtään.

Tilintarkastuksen laatuun vaikuttaa tilintarkastajan toimialatuntemus (Francis, 2004). Tilintarkastajat hankkivat yhä enemmän toimialakohtaista tietämystä ammattitaitonsa tueksi ja maineensa kartuttamiseksi (Craswell, Francis & Taylor, 1995). Tutkimuksissa on havaittu, että toimialalle erikoistuneet tilintarkastajat havaitsevat suuremmalla todennäköisyydellä virheitä asiakasyrityksen taloudellisissa raporteissa kuin tilintarkastajat, jotka eivät ole erikoistuneet. Toimialalle erikoistuneet tilintarkastajat kykenevät lisäksi tehostamaan tilintarkastuksen suorittamista. (Owhoso, Messier & Lynch, 2002.)

Tilintarkastuksen laadun parantumista tilintarkastajan toimialatuntemuksen myötä tukevat Balsamin, Krishnanin ja Yangin (2003) havainnot, joiden mukaan toimialalle erikoistuneiden tilintarkastajien asiakkaiden raportoima tulos on laadukkaampi kuin niiden asiakkaiden, joiden tilintarkastusta ei ole suorittanut toimialalle erikoistunut tilintarkastaja. Samankaltaisiin tuloksiin päätyi myös Krishnan (2003), jonka mukaan toimialalle erikoistuneet tilintarkastajilla on pätevyyttä, resursseja ja kannustimia rajoittaa asiakkaan opportunistista tuloksenjärjestelyä ja sitä kautta vahvistaa tuloksen laatua. Tutkimustulokset osoittavat, että toimialalle erikoistuminen parantaa tilintarkastuksen laatua.

Viime vuosina tilintarkastuksen laadun tutkimus on keskittynyt entistä enemmän yksittäisen tilintarkastajan ominaisuuksien ja tilintarkastuksen laadun väliseen yhteyteen. Vaikka tilintarkastuksen suorittaminen on yleensä jaettu usean

tilintarkastustiimiin kuuluvan henkilön kesken, yksittäinen päävastuullinen tilintarkastaja voi olla ratkaisevassa roolissa tilintarkastusprosessiin liittyvässä päätöksenteossa ja näin ollen vaikuttaa tilintarkastuksen lopputulokseen merkittävästi (Gul, Wu & Yang, 2013). Tutkimuksissa onkin huomattu, että yksittäisen tilintarkastajan ominaisuuksien vaikutus tilintarkastuksen laatuun on luultua keskeisempi.

Gul ym. (2013) havaitsevat tutkimustulostensa perusteella, että päävastuullisella tilintarkastajalla voi olla merkittävä vaikutus tilintarkastuksen laatuun. Päävastuullisen tilintarkastajan yksilölliset ominaisuudet kuten koulutustausta, asema työyhteisössä, isosta tilintarkastusyhteisöstä hankittu työkokemus sekä tilintarkastajan poliittiset yhteydet ohjaavat sitä, kuinka konservatiivisesti tai aggressiivisesti tilintarkastaja suorittaa työtään. Päävastuullisen tilintarkastajan konservatiivisuus tai aggressiivisuus saa aikaan laadunvaihtelua, jonka vaikutukset ovat sekä taloudellisesti että tilastollisesti merkitseviä. Gul ym. havaitsevat lisäksi, että aikaisemmissa tutkimuksissa käytetty kahtiajako suurten ja pienten tilintarkastusyhteisöjen välillä ei päde, vaan päävastuullisen tilintarkastajan yksilölliset vaikutukset tilintarkastuksen laatuun ovat nähtävissä tilintarkastusyhteisön koosta riippumatta.

Kallunki, Kallunki, Niemi ja Nilsson (2019) ovat tarkastelleet tilintarkastajan älykkyyden yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Tutkimustuloksissaan he huomaavat, että päävastuullisen tilintarkastajan älykkyydosamäärän noustessa tilintarkastajan kyky antaa oikea-aikainen toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto kasvaa ja he mahdollisesti sallivat asiakkailtaan vähemmän tilikauden tulosta lisäävää tuloksenjärjestelyä. Päävastuullisen tilintarkastajan älykkyydosamäärän noustessa tilintarkastuspalkkiot nousevat, mikä kuvaa asiakkaiden halukkuudesta maksaa hintapreemiota korkean älykkyydosamäärän omaavan tilintarkastajan palveluista. Tulokset osoittavat, että päävastuullisen tilintarkastajan älyllisellä kyvykkyydellä on yhteys tilintarkastuksen laatuun.

3.3.3 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastuksen laatuun vaikuttaa se, kuinka riippumaton tilintarkastaja on tarkastuskohteestaan (DeAngelo, 1981b; DeFond & Zhang, 2014). Tilintarkastuksen voidaan nähdä olevan laadukasta ainoastaan silloin, kun tilintarkastaja on riippumaton tarkastuskohteestaan ja pystyy objektiivisesti arvioimaan tarkastuskohteen tuottamaa taloudellista informaatiota. Mikäli tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu tai tilintarkastaja ei havaitse ja raportoi tilinpäätöksessä olevaa virhettä, tilintarkastus epäonnistuu (Francis, 2011).

Tilintarkastajan riippumattomuuden yhteys tilintarkastuksen laatuun on moniselitteinen. Tilintarkastajan riippumattomuutta edesauttavat tilintarkastajan kannustimet suojella mainettaan ja madaltaa oikeudenkäyntiriskiä (DeFond & Zhang, 2014). Toisaalta tilintarkastajan riippumattomuutta vaarantavat sosiaaliset ja taloudelliset riippuvuussuhteet asiakasyritykseen. Näiden suhteiden olemassaolo voi aiheuttaa sen, että tilintarkastaja hyväksyy asiakkaan painotuksen alla asioita, joita hän ei ilman merkittävää riippuvuussuhdetta hyväksyisi. (Tepalagul & Lin, 2015.)

Tepalagul ja Lin (2015) ovat koonneet yhteen tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua koskevaa tutkimusta. Tutkimuksissa tilintarkastajan riippumattomuuden ja tilintarkastuksen laadun vaarantaviksi uhkiksi on tunnistettu ainakin asiakkaan taloudellinen merkittävyys, tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut ja tilintarkastajan toimikauden kesto. Tässä tutkielmassa tarkastellaan tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun, joten siihen liittyvää tutkimusta käsitellään tarkemmin tutkielman luvussa 4.

Tilintarkastajan riippumattomuus voi vaarantua tilanteissa, joissa asiakas on tilintarkastajalle taloudellisesti merkittävä (DeAngelo 1981b). Asiakkaan taloudellisen merkittävyys voi vaikuttaa tilintarkastajan päätöksentekoon ja hän voi hyväksyä asiakassuhteen säilyttämisen paineen alla asioita, joita hän ei ilman merkittävää asiakassuhdetta hyväksyisi. Tutkimustulokset eivät ole kuitenkaan yksiselitteisesti pystyneet osoittamaan tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumista taloudellisesti merkittävien asiakkaiden kohdalla. (Tepalagul & Lin, 2015.)

Asiakkaan taloudellista merkittävyyttä tilintarkastajalle voidaan mitata tilintarkastuspalkkioiden määrällä. Tutkimuksissa on osoitettu, että poikkeuksellisen korkeat tilintarkastuspalkkiot voivat vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen ja heikentävät tilintarkastuksen laatua luomalla taloudellisen riippuvuussuhteen tilintarkastajan ja asiakasyrityksen välille (Hoitash, Markelevich & Barragato, 2007; Choi, Kim & Zang, 2010; Asthana & Boone, 2012). Toisaalta korkeiden tilintarkastuspalkkioiden on havaittu parantavat tilintarkastuksen laatua, sillä ne mahdollistavat tilintarkastajan suuremman työpanokset ja paremman todennäköisyyden virheiden havaitsemiseen (Mitra, Deis & Hossain, 2009).

Matalat tilintarkastuspalkkiot voivat vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun heikentävästi, sillä niillä on yhteys tilintarkastusalan tiukkaan hintakilpailuun (DeFong & Zhang, 2014). Tiukkaa kilpailutilannetta on tilintarkastuskirjallisuudessa kuvattu low balling -ilmiönä, joka tarkoittaa ensimmäisen tilintarkastuksen myymistä tappiolla, jolloin potentiaaliset asiakkaat saadaan tilintarkastusasiakkaiksi. Low balling -hinnoittelun vuoksi tilintarkastajilla on kannustin jäädä pitkäaikaisiin asiakassuhteisiin, jotta hinnanalennus saadaan kuitattua takaisin. Lisäksi se voi johtaa tilintarkastukseen osoitetun työpanoksen liialliseen vähenemiseen ja tilanteisiin, joissa tilintarkastaja ei huomaa oleellista virhettä tarkastettavassa aineistossa. Näiden tekijöiden vuoksi low balling -hinnoittelu on nähty tilintarkastajan riippumattomuuden uhkana ja tilintarkastuksen laadun heikentäjänä. (Dopuch & King, 1996.)

Tutkimustulokset low balling -hinnoittelun vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen ovat ristiriitaisia. DeAngelon (1981a) mukaan low balling -ilmiö ei johda tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen, sillä tilintarkastuksen uusien asiakkaiden saamat alennukset ovat upotettuja kuluja. Myöskään Dopuch ja King (1996) eivät havaitse low balling -hinnoittelun vaikuttavan oleellisesti tilintarkastuksen laadun heikentymiseen. Osa tutkimuksista on havainnut low balling -hinnoittelun heikentävän tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua mutta ainoastaan rajoitetuissa tilanteissa (DeFong & Zhang, 2014).

Tilintarkastajan toimikauden kesto on nähty lainsäädännön näkökulmasta merkittäväksi uhkaksi tilintarkastajan riippumattomuudelle ja tilintarkastuksen laadulle. Yhdysvalloissa SOX-laki velvoittaa asiakasyrityksen vaihtamaan

päävastuullista tilintarkastajaa viiden vuoden välein (Tepalagul & Lin, 2015). Euroopassa PIE-asetus (537/2014) velvoittaa vaihtamaan päävastuullista tilintarkastajaa seitsemän vuoden välein ja tilintarkastusyhteisöä kymmenen vuoden välein. Tätä lainsäädäntöön perustuvaa toimikauden keston rajoitusta kutsutaan tilintarkastajan pakolliseksi rotaatioksi. Lainsäädäntöön perustuvalla pakollisella rotaatiolla pyritään ehkäisemään tilintarkastajan liian läheinen sosiaalinen riippuvuussuhde asiakasyritykseen (Tepalagul & Lin, 2015).

Tilintarkastajan pakolliseen rotaatioon liittyen on muodostunut kaksi vastakkaista koulukuntaa. Toisen mukaan pakollinen rotaatio heikentää tilintarkastuksen laatua, sillä vaihdoksessa menetetään tilintarkastajan hankkima asiakaskohtainen pätevyys. (Lennox, Wu & Zhang, 2014.) Koulukunnan näkemys perustuu ajatukseen, jonka mukaan pitkän toimikauden aikana tilintarkastaja tietämys asiakasyritystä kohtaan lisääntyy ja tämän myötä tilintarkastuksen laatu paranee (Tepalagul & Lin, 2015). Pakollisen rotaation puolesta puhuvan koulukunnan mukaan rotaatiota koskeva lainsäädäntö parantaa tilintarkastuksen laatua, sillä se ehkäisee tilintarkastajan ja asiakkaan välille muodostuvaa liian läheistä sosiaalista riippuvuussuhdetta (Tepalagul & Lin, 2015), lisää tilintarkastusmarkkinoiden kilpailua ja tuo uutta näkemystä tilintarkastuksen suorittamiseen. (Lennox ym., 2014.)

4 OHEISPALVELUT JA TILINTARKASTUKSEN LAATU

Oheispalveluiden yhteyttä tilintarkastuksen laatuun on tutkittu vuosikymmenten ajan kattavasti. Talousskandaaleista johtuneet lainsäädännön päivitykset koskien oheispalveluiden suorittamista lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille ovat olleet käännekohta aiheen tutkimiselle. Merkittävimmät oheispalveluiden suorittamista koskevat lait ovat Yhdysvalloissa vuonna 2002 voimaan tullut SOX-laki sekä EU:n PIE-asetus (537/2014), jonka säännökset ovat velvoittaneet PIE-yhteisöjä kesäkuusta 2016 lähtien. Lisäksi tilintarkastusammattilaisten eettiset säännöt sisältävät ohjeistuksia oheispalveluiden suorittamiselle. Lait ja säännökset sisältävät rajoituksia tilintarkastajan mahdollisuuksiin suorittaa oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille. Rajoitusten tarkoituksena on turvata tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu.

Oheispalveluita suorittaessaan tilintarkastajan riippumattomuus asiakastaan kohtaan voi vaarantua sosiaalisen riippuvuussuhteen sekä taloudellisen riippuvuussuhteen takia. Sosiaalinen riippuvuussuhde syntyy, kun tilintarkastajalle muodostuu liian läheinen suhde asiakkaaseen ja hänen roolinsa ulkopuolisesta skeptisestä tarkastelijasta muuttuu oheispalveluiden suorittamisen myötä sisäiseksi neuvonantajaksi tai päätöksentekijäksi. Taloudellinen riippuvuussuhde syntyy, kun tilintarkastajan palkkiot kasvavat oheispalveluiden suorittamisen takia. (Francis, 2006.) Asiakkaasta voi tulla tilintarkastajalle taloudellisesti niin merkittävä, että tilintarkastaja ei puutu asiakasyrityksen johdon paineen alla epäkohtiin, koska pelkää menettävänsä taloudellisesti merkittävän asiakassuhteen (DeFond ym. 2002). Lainsäätäjät ovat olleet huolissaan näiden riippuvuussuhteiden syntymisestä ja niiden vaikutuksesta tilintarkastajan objektiivisuudelle, ammatilliselle skeptisyydelle ja tilintarkastuksen laadulle.

Tutkimuksissa on pyritty löytämään tieteellisesti todennettuja perusteluja lainsäätäjien osoittamaan huoleen tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta ja tilintarkastuksen laadun heikentymisestä. Koska sosiaalisen riippuvuussuhteen mittaaminen on haastavaa, tutkimukset ovat keskittyneet taloudellisten riippuvuussuhteen syntymiseen tarkastelemalla tilintarkastajalle maksettuja palkkioita. Laadun mittareina tutkimuksissa on käytetty muun muassa

tilintarkastajaa vastaan nostettuja oikeuskanteita, tilintarkastuskertomuksen muotoa, tilintarkastuksen oikaisuja sekä asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyä (Hohenfels & Quick, 2018). Tutkimustulokset ovat mittareista riippumatta ristiriitaisia ja ne osoittavat, että oheispalveluiden suorittaminen lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle sisältää sekä etuja että haittoja tilintarkastuksen laadulle. Osassa tutkimuksista yhteyttä oheispalveluiden suorittamisen ja tilintarkastuksen laadun välillä ei ole löydetty lainkaan.

4.1 Oheispalveluiden luomat synergiaedut

Perustelut tiukennetulle lainsäädännölle ovat keskittyneet oheispalveluiden suorittamisen ja tilintarkastuksen laadun väliseen negatiiviseen yhteyteen. Useissa tutkimuksissa on kuitenkin osoitettu, että oheispalveluiden suorittaminen lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille tuottaa synergiaetuja, jotka hyödyttävät sekä tilintarkastusyhteisöä että asiakasta. Näitä etuja ovat tilintarkastustyön kustannustehokkuus ja tilintarkastajan pätevyyden lisääntyminen (Arruñada, 1999; Tepalagul & Lin, 2015).

Lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaa koskevissa tutkimuksissa on havaittu palveluiden yhteistarjonnan tehostavan tilintarkastustyötä kokonaisuudessaan ja alentavan tarkastustyön kustannuksia. Arruñadan (1999) mukaan lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan luoma kustannustehokkuus johtuu tilintarkastajan ja asiakkaan välisestä informaatioedusta. Informaatioedun vuoksi olemassa olevan tilintarkastussopimuksen täydentäminen tarvittavilla oheispalveluilla on asiakkaan näkökulmasta kustannustehokas keino, sillä asiakas voi varmentua jossain määrin esimerkiksi tilintarkastajan suorittaman työn laadusta. Lisäksi oheispalveluiden hankkiminen muilta kuin lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavalta tilintarkastajalta voi johtaa intressiristiriitoihin, jotka johtuvat informaation epäsymmetriasta toisen palveluntuottajan ja asiakkaan välillä.

Arruñadan (1999) tutkimustulosten mukaan lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden hankkiminen samalta tilintarkastajalta hyödyttää ennen kaikkea tilintarkastusasiakasta. Krishnan ja Yu (2011) havaitsevat, lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan tehostavan tarkastustyötä ennen

kaikkea tilintarkastusyhteisön näkökulmasta pienentämällä palveluihin tarvittavia resursseja. He mittaavat syntyviä etuja tarkastelemalla oheispalveluista saatuja palkkioita sekä lakisääteisestä tilintarkastuksesta saatuja palkkioita ja niiden keskinäistä suhdetta. Palkkiot kuvaavat tilintarkastukseen ja oheispalveluihin käytettyä työpanosta. Palkkioiden välillä on negatiivinen yhteys, mikä tarkoittaa, että lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonta pienentää molempiin palvelukokonaisuuksiin käytettyä työpanosta. Tulokset puoltavat vahvasti sitä, että lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle suoritetut oheispalvelut tuottavat synergiaetua ja kustannustehokkuutta.

Krishnanin ja Yun (2011) tutkimuksen taustalla on lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaa rajoittavan SOX-lainsäädännön vaikutusten tarkastelu näiden palveluiden yhdistämisen etuihin. Tutkimuksessaan he havaitsivat, että lainsäädännön tuomien rajoitusten jälkeen lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistuotannon synnyttämä kustannustehokkuuden synergia katoaa. Knechel & Sharma (2012) ovat myös tarkastelleet SOX-lainsäädännön vaikutusta lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistuotannon etuihin. Myös heidän tutkimuksessaan havaitaan, että lainsäädännön rajoitusten jälkeen palveluiden yhteistarjonnan luomat synergiaedut häviävät. Vaikka lainsäädännön tarkoituksena on lähtökohtaisesti tilintarkastajan riippumattomuuden ja tilintarkastuksen korkean laadun turvaaminen, voi kiristynyt sääntely pienentää lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan synnyttämää kustannustehokkuutta.

Lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan kustannustehokkuuden taustalla on tutkimusten mukaan tilintarkastajan syventynyt tietämys asiakasyrityksestä, sillä molemmat palvelut kohdistuvat yleensä asiakkaan samojen prosessien tarkasteluun. Oheispalveluiden suorittaminen lisää tilintarkastajan käyttämää työpanosta asiakasta kohtaan, joten hän voi saada tietoja, joita pelkän lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamisessa ei olisi mahdollista havaita. (Arruñada, 1999.) Näiden tietojen avulla tilintarkastajan pätevyys asiakasyritystä kohtaan kasvaa ja hänen on mahdollista suorittaa työnsä laadukkaasti.

Joe ja Vandervelde (2007) ovat havainneet, että oheispalveluiden suorittaminen lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille saa aikaan tiedonsiirtoa, joka palvelee lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamista. Tutkimuksen tulosten mukaan lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi oheispalveluita suorittava tilintarkastaja pystyy muuttamaan lakisääteisen tilintarkastusprosessin luonnetta niin, että se palvelee koko tarkastusprosessia. Myös Arruñada (1999) havaitsee, että oheispalveluiden tarjoaminen lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle lisää tilintarkastajan pätevyyttä asiakasta kohtaan, minkä seurauksena hän voi luotettavasti tehdä johtopäätöksiä lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan. Arruñadan mukaan tiedonsiirrosta syntyvä pätevyyden lisääntyminen ei palvele ainoastaan lakisääteistä tilintarkastusta, vaan yhteistarjonnasta koituvat hyötyvät siirtyvät lisäksi oheispalveluiden prosesseihin. Vastaavia tuloksiin on päätynt Antle ym. (2006), joiden mukaan oheispalveluiden tarjoaminen parantaa lakisääteisen tilintarkastuksen laatua ja päinvastoin.

Tilintarkastuksen laadun on havaittu parantuvan lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan seurauksena etenkin pienten tilintarkastusyhteisöjen kohdalla (Eilifsen & Knivsfå, 2016). Suuret tilintarkastusyhteisöt ovat useiden tutkimusten mukaan ylivertaisia laadukkaan tilintarkastuksen suorittamisessa, joten suuriin tilintarkastusyhteisöihin kuulumattomien tilintarkastusyhteisöjen motiivi on nostaa tilintarkastuksensa laatua. Eilifsen ja Knivsfå (2016) ovat havainneet, että muut kuin Big 4 -tilintarkastusyhteisöt hyötyvät lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnasta, sillä pienten tilintarkastusyhteisöjen tekemien tilintarkastusten laatu paranee, mitä enemmän he suorittavat oheispalveluita tilintarkastusasiakkaalle. Pienet tilintarkastusyhteisöt siis hyötyvät oheispalveluiden tuottamasta lisätiedosta ja ovat oheispalveluiden tarjoamisen myötä pätevämpiä suorittamaan laadukasta tilintarkastusta.

Lim ja Tan (2008) ovat havainneet, että lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnalla on positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun silloin, kun tilintarkastaja on erikoistunut toimialalle. Kuten aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, toimialalle erikoistuneet tilintarkastajat ovat lähtökohtaisesti pätevämpiä suorittamaan laadukasta tilintarkastusta kuin muut tilintarkastajat. Lim ja Tan havaitsevat, että toimialalle erikoistuneiden tilintarkastajien pätevyys lisääntyy

entisestään oheispalveluiden suorittamisen myötä. Tulokset tukevat olettamusta siitä, että oheispalvelut tarjoavat tilintarkastajalle arvokasta lisätietoa, jonka avulla hän pystyy suorittamaan tilintarkastuksen laadukkaasti. He eivät kuitenkaan havaitse pätevyyden lisääntymistä niiden tilintarkastajien kohdalla, jotka eivät ole erikoistuneet toimialalle. Lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistuotannosta koituvat hyödyt tilintarkastajan pätevyydelle voivat siis vaatia lähtökohtaisesti tilintarkastajan erikoistumisen kautta saavutettua ammattitaitoa.

Tutkimusten mukaan lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistuotanto luo synergiaetuja tilintarkastukselle tehostamalla tilintarkastustyötä sekä lisäämällä tilintarkastajan pätevyyttä. Oheispalvelut voivat vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun positiivisesti myös siksi, että oheispalveluita suorittaessaan tilintarkastajat tulevat entistä tietoisemmaksi maineen menettämisen ja oikeuskanteiden riskeistä. Tämän vuoksi he voivat pyrkiä tehokkaammin turvaamaan riippumattomuuttaan ja tilintarkastuksen laatua. Jotta tilintarkastajan on mahdollista pysyä riippumattomana, maineen menettämisen ja oikeuskanteiden riskien uhkien vaikutusten on oltava riippumattomuuden vaarantamisen kannustimia suuremmat. (Arruñada, 1999; Lim & Tan, 2008.)

4.2 Oheispalvelut ja riippumattomuuden vaarantuminen

Vaikka useat tutkimukset ovat osoittaneet lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan luovan etuja koko tilintarkastusprosessille, on tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välinen tutkimus keskittynyt tarkastelemaan uhkia, joita palveluiden yhteistarjonta voi aiheuttaa tilintarkastajan riippumattomuudelle ja tilintarkastuksen laadulle. Motiivina tutkimuksille on ollut tilintarkastajan oheispalveluiden tarjoamista rajoittavan lainsäädännön kiristyminen.

4.2.1 Yhdysvaltalaisia tutkimuksia

Valtaosa tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisestä tutkimuksesta on tehty yhdysvaltalaisessa kontekstissa. Yhdysvaltalaisessa oikeusympäristössä tilintarkastajan vastuu on korkea ja kynnys oikeustoimien

kohteeksi joutumiseen tai vahingonkorvauskanteen nostamiseen on matala (Hohenfels & Quick, 2018). Tämän vuoksi voidaan olettaa, että Yhdysvalloissa tilintarkastajien motiivit riippumattomuuden turvaamiseen ja tilintarkastuksen laadun ylläpitämiseen ovat korkeat. Toisaalta Yhdysvalloissa lainsäädäntö koskien lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaa on kiristynyt 2000-luvulla tapahtuneiden talousskandaalien takia merkittävästi, mikä antaa viitteitä siitä, että tilintarkastajien riippumattomuudessa ja tilintarkastuksen laadussa on ollut kehitettävää. Suuresta tutkimusmäärästä huolimatta tulokset ovat ristiriitaisia.

Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa tilintarkastuksen laatua on estimoitu usean eri mittarin avulla. Tämän tutkielman kannalta oleellisia ovat tutkimukset, joissa laadun mittarina on käytetty asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyä, joten tarkastelu keskitetään niihin. Tuloksenjärjestely kuvaa yrityksen taloudellisen raportoinnin laatua, johon tilintarkastuksen laatu kytkeytyy. Lähtökohtana on, että tilintarkastajan tulee puuttua voimakkaaseen tuloksenjärjestelyyn tai tilintarkastuksen laatu heikentyy. (DeFond & Zhang, 2014.) Tutkimuksissa on pyritty selvittämään, nouseeko tilintarkastajan kynnyks puuttua asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyyn asiakkaan maksamien palkkioidensa kasvaessa.

Eräs tunnetuimmista oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laatua tuloksenjärjestelyn avulla tarkastelevista yhdysvaltalaisista tutkimuksista on Frankelin ym. (2002) tekemä tutkimus. Tutkimuksessa tarkastellaan oheispalveluista saatujen palkkioiden, tilintarkastuspalkkioiden sekä tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden yhteyttä asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyn voimakkuuteen. Tutkimuksessaan Frankel ym. löytävät positiivisen yhteyden oheispalveluista saatujen palkkioiden ja asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyn mittareiden, kuten harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä. Tulokset osoittavat, että oheispalveluita tilintarkastusyhteisöltä hankkivat yritykset järjestelivät tulostaan enemmän kuin muut yritykset ja tilintarkastajat eivät puutu tuloksenjärjestelyyn. Oheispalveluiden tarjoaminen voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden ja heikentää tilintarkastuksen laatua.

Päinvastoin kuin oheispalveluista saatujen palkkioiden kohdalla, tilintarkastuksesta saatujen palkkioiden yhteys tuloksenjärjestelyyn on Frankelin ym. (2002) tutkimustulosten mukaan negatiivinen. Kokonaispalkkioilla ei puolestaan ole

tutkimuksen mukaan yhteyttä asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyyn. Nämä tulokset osoittavat, että oheispalveluista saadut palkkiot ja itse tilintarkastuksesta saadut palkkiot luovat erilaiset kannustimet tilintarkastajalle. Tämän vuoksi palkkioiden tarkastelu ainoastaan yhtenä kokonaisuutena ei tuo esille palkkioiden erilaisia vaikutuksia.

Ashbaugh ym. (2003) kyseenalaistavat Frankelin ym. (2002) tutkimustulokset osoittamalla, että Frankelin ym. tulokset ovat herkkiä tutkimuksessa käytetyille valinnoille. Ashbaugh ym. lisäävät tuloksenjärjestelyä mittaavaan harkinnanvaraisten jaksotuksien malliin kohdeyrityksen suorituskykyä kuvaavan muuttujan ja toistavat Frankelin ym. tutkimusasetelman. He havaitsivat, että suorituskyvyllä oikaistuilla harkinnanvaraisilla jaksotuksilla ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin. Myös Reynolds ym. (2004) havaitsivat, että Frankelin ym. tutkimustuloksiin on suhtauduttava varauksella, sillä tutkimuksessa käytetty aineisto sisältää pieniä ja keskisuuria kasvuyrityksiä, joille tuloksenjärjestely on ominaista. He haastavat Frankelin ym. tutkimustulokset kontrolloimalla nämä yhtiökohtaiset ominaisuudet ja havaitsivat, että oheispalkkioilla ei ole yhteyttä yrityksen tuloksenjärjestelyyn. Frankelin ym. tulokset haastavien tutkimuksen mukaan on virheellistä yleistää, että oheispalveluita tilintarkastajalta hankkivat yritykset harjoittavat voimakkaampaa tuloksenjärjestelyä verrattuna niihin yrityksiin, jotka eivät käytä tilintarkastajan oheispalveluita. Tilintarkastajan riippumattomuuden ei siis voida katsoa olevan vaarantunut ja tilintarkastuksen laadun heikentynyt.

Chung ja Kallapur (2003) ovat tutkineet tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden ja tuloksenjärjestelyn välistä yhteyttä ottamalla huomioon yksittäisen asiakkaan merkittävyyden tilintarkastajalle. He mittaavat asiakkaan merkittävyyttä suhteuttamalla yksittäisen asiakkaan maksamat palkkiot tilintarkastusyhteisön kokonaisliikevaihtoon. Heidän tutkimustulostensa mukaan tilintarkastajalle olennaisten asiakkaiden ja tuloksenjärjestelyn välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Tulokset puoltavat väittämää siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus ei vaarannu vahvankaan taloudellisen riippuvuussuhteen vuoksi.

Causholli, Chambers ja Payne (2014) havaitsevat, että tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut ovat yhteydessä heikentyneeseen tilintarkastuksen laatuun silloin, kun asiakas on valmis hankkimaan tulevaisuudessa oheispalveluita tilintarkastajaltaan. He havaitsevat, että tuloksenjärjestely on voimakkaampaa niillä asiakkailla, joiden kohdalla oheispalveluista saadut palkkiot kasvavat tarkasteluvouden jälkeen. Tilintarkastajan riippumattomuus ei siis vaarannu olemassa olevan oheispalvelutason mukaan vaan tulevaisuuden korkeiden tuotto-odotusten mukaan. Tutkimuksen tulokset ovat huomionarvoisia, sillä ne osoittavat, että tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu voivat vaarantua myös niissä tilanteissa, joissa asiakas maksaa tilintarkastajalle vähäisen summan oheispalveluista mutta kasvattaa oheispalveluiden hankkimista tilintarkastajalta seuraavina vuosina. Tutkimus on tehty aineistolla, joka on kerätty ennen SOX-lainsäädäntöä ja toistettu lainsäädännön jälkeisellä aineistolla. Tutkimuksessa huomataan, että lainsäädäntö on tehonnut tilintarkastuksen laadun heikentymisen korjauksiin, sillä lainsäädännön jälkeisellä aineistolla tilintarkastuksen laadun heikentymistä ei havaita.

Vaikka joidenkin yhdysvaltaistutkimusten mukaan tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu vaarantuu tilintarkastajan tarjotessa lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle oheispalveluita, ei valtaosa tutkimuksista löydä yhteyttä tilintarkastuksen laadun ja oheispalveluiden tarjoamisen välille. Tulosten perusteella voidaan olettaa, että yhdysvaltalaisessa oikeusympäristössä, jossa tilintarkastajan riski päätyä oikeustoimien kohteeksi tai vahingonkorvausvelvolliseksi on merkittävä, tilintarkastajan kannustimet riippumattomuuden ja tilintarkastuksen laadun turvaamiseen ovat korkeat.

4.2.2 Eurooppalaisia tutkimuksia

Eurooppalaisia tutkimuksia tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisestä yhteydestä on tehty yhdysvaltalaisiin verrattuna vähän. Yhdysvaltalaiseen oikeusjärjestelmään verrattuna Euroopassa vallitsee matala riski oikeustoimien ja vahingonkorvausvelvollisuuden kohteeksi joutumisessa. Riski Euroopan valtioiden välillä on lähes yhteneväinen, vaikka valtioiden maakohtaiset lainsäädännöt voivat poiketa toisistaan. (Hohenfels & Quick, 2018.) Yksi syy tähän on EU:n lainsäädäntö, joka velvoittaa jäsenvaltioita täydentämään omaa

lainsäädäntöään vastaamaan EU:n antamien säännösten vähimmäistasoa. Matala riski voi heikentää tilintarkastajan kannustimia riippumattomuuden ja tilintarkastuksen laadun turvaamiseen. Tämän vuoksi tilintarkastaja voi sallia asiakkaaltaan harhaanjohtavaa taloudellista raportointia, mikä heikentää tilintarkastuksen laatua. (Hohenfels & Quick, 2018.)

Kuten Yhdysvalloissa, myös Euroopassa lainsäädäntö koskien lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaa on kiristynyt, minkä vuoksi voidaan olettaa, että tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu on jossain määrin uhattuna. Eurooppalaisia tutkimuksia onkin motivoinut EU:n tilintarkastusuudistuksen sisältämät rajoitukset tilintarkastajan oheispalvelutarjontaa kohtaan. Tutkimuksissa on ollut tavoitteena löytää perusteluja oheispalveluiden tarjoamista koskevan sääntelyn kiristymiselle. Yhteneväisiä tuloksia ei eurooppalaisissa tutkimuksissa ole löydetty.

Mannereurooppalaisessa kontekstissa tutkimuksia tilintarkastuksen laadun ja tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden välillä on muutamia. Mannereurooppalaisia tutkimuksia on tehty sekä pörssiyritysten että listaamattomien yritysten aineistoilla. Zhang ym. (2016) tutkivat norjalaisten pörssiyritysten kontekstissa, laskeeko oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle tarjoavan tilintarkastajan halukkuus antaa mukautettu lausunto asiakkaalleen. Tutkimuksessaan he eivät löytäneet viitteitä siitä, että tilintarkastaja jättäisi todennäköisemmin mukautetun lausunnon antamatta oheispalveluista saatujen palkkioiden noustessa.

Hope ja Langli (2010) tutkivat tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumista norjalaisissa listaamattomissa yrityksissä. Listaamattomien yritysten tilintarkastajilla voi olla pörssiyritysten tilintarkastajiin verrattuna matalampi kannustin riippumattomuuden säilyttämiseen ja tilintarkastuksen laadun turvaamiseen, sillä listaamattomiin yrityksiin kohdistuu pörssiyrityksiä vähemmän sääntelyä ja valvontaa. Tutkimuksessaan Hope ja Langli tarkastelevat, heikentyykö tilintarkastajan motiivit antaa mukautettu lausunto tilanteissa, joissa hän tarjoaa oheispalveluita listaamattomille tilintarkastusasiakkailleen. Tutkimuksessaan he eivät havaitse tilintarkastajan riippumattomuuden heikentymistä lakisääteisen tilintarkastuksen ja

oheispalveluiden yhteistarjontatilanteissa. Svanströmin (2013) tutkimus ruotsalaisten listaamattomien yhtiöiden aineistolla vahvistaa Hopen ja Langlin tuloksia. Ruotsalaisten listaamattomien yhtiöiden kohdalla lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonta ei tutkimuksen mukaan vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua vaan pikemminkin parantaa sitä lisäämällä tilintarkastajan pätevyyttä. Tulokset osoittavat, että tilintarkastuksen laatu ei heikkene, vaikka listaamattomien yhtiöiden kohdalla tilintarkastajan kannustimet laadun säilyttämiseen ovat pörssiyrityksiä vähäisemmät.

Ianniello (2012) on tutkinut tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun italialaisten pörssiyritysten aineistolla. Tutkimuksessaan hän tarkastelee tilintarkastajan oheispalveluiden yhteyttä mukautetun tilintarkastuskertomuksen antamiseen. Tutkimustulokset osoittavat, että oheispalveluilla ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä mukautetun tilintarkastuskertomuksen antamiseen. Samaan tulokseen on päätyneet Ratzinger-Sakel (2013), jonka tutkimus kohdistuu saksalaisten pörssiyritysten lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontaan. Myöskään Ratzinger-Sakel ei löydä yhteyttä tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastajan antaman mukautetun tilintarkastuskertomuksen välillä. Sekä Ianniellon että Ratzinger-Sakel tulokset osoittavat, että oheispalveluiden ei voida suoraan ajatella vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua.

Eilifsen ja Knivsflå (2016) tutkivat aihetta norjalaisten pörssiyritysten aineistolla. Tutkimuksessaan he havaitsivat, että Big 4 -tilintarkastusyhteisöt puuttuvat asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyyn silloin, kun ne suorittavat vain kohtuullisen määrän oheispalveluita tilintarkastusasiakkaille. Suurten tilintarkastusyhteisöjen halukkuus puuttua tuloksenjärjestelyyn laskee, kun oheispalkkioiden määrä kasvaa. Samankaltaisia tuloksia on löytänyt Ratzinger-Sakel (2013) saksalaisten pörssiyritysten kohdalla. Hänen tutkimuksessaan Big 4 -yhteisöjen motiivit antaa mukautettu tilintarkastuskertomus pienenee oheispalveluiden määrän kasvaessa tarpeeksi isoksi. Tutkimustulokset viestivät siitä, että tilintarkastajien riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu voi vaarantua oheispalkkioiden liiallisen kasvun myötä. Tulokset osoittavat myös, että yleinen käsitys Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen tuottamasta laadukkaasta tilintarkastuksesta ei ole kiistanon,

vaan niihin kohdistuu samanlaisia laadun heikentymisen uhkia kuin muihin tilintarkastusyhteisöihin.

Hohenfels ja Quick (2018) tarkastelevat tilintarkastajan oheispalveluiden tarjoamisen yhteyttä tilintarkastuksen laatuun niin ikään saksalaisten pörssiyritysten aineistolla. Tutkimuksessaan he löytävät positiivisen yhteyden tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyn välillä. Tämä tutkimustulos osoittaa, että oheispalveluita tarjoava tilintarkastaja sallii asiakasyritykseltään laajempaa tuloksenjärjestelyä, mikä johtaa heikompaan tilintarkastuksen laatuun. He laajentavat tarkastelua tutkimalla erityyppisten oheispalveluiden vaikutusta ja havaitsevat, että muista tarkastus- ja varmennuspalveluista sekä muista konsultointipalveluista saaduilla palkkioilla on positiivinen yhteys tuloksenjärjestelyyn. Veroneuvontapalveluilla ei puolestaan ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tuloksenjärjestelyyn.

Mannereurooppalaisten tutkimusten lisäksi tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden yhteyttä tilintarkastuksen laatuun on tutkittu Yhdistyneiden kansakuntien aineistolla. Yhdistyneet kansakunnat eroavat mannereurooppalaisista valtioista, sillä niiden oikeusympäristössä on samoja ominaisuuksia Yhdysvaltojen kanssa. Yhdistyneiden kansakuntien aineistolla tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä ovat tutkineet Ferguson, Seow ja Young (2004). Tutkimuksessaan he tarkastelevat, onko tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden ja asiakasyrityksen harjoittaman tuloksenjärjestelyn välillä yhteyttä. He havaitsevat kaikkien oheispalkkiomittareiden oleva positiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyyn. Campan ja Donnelyn (2016) tutkimus vahvistaa Fergusonin ym. tuloksia. Heidän tutkimustulostensa mukaan etenkin erityisen korkeat oheispalveluista saadut palkkiot ovat positiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä tuloksenjärjestelyyn. Tulosten mukaan oheispalveluiden tarjoaminen voi heikentää tilintarkastajan kannustimia riippumattomuuden ja tilintarkastuksen laadun turvaamiseen.

Antlen ym. (2006) tutkimustulokset yhdistyneiden kansakuntien aineistolla ovat päinvastaiset Fergusonin ym. (2004) sekä Campan ja Donnelyn (2016) tulosten kanssa. Antlen ym. tutkimustuloksien mukaan lakisääteisen tilintarkastuksen palkkiot

ovat positiivisessa yhteydessä asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyyn eli lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioiden kasvaessa tilintarkastaja sallii asiakkaaltaan voimakkaampaa tuloksenjärjestelyä. Tulos on kuitenkin päinvastainen tilintarkastuksen oheispalkkioiden osalta. Oheispalkkioiden kasvulla on tutkimuksen mukaan tuloksenjärjestelyä pienentävä vaikutus. Oheispalveluiden osalta tulokset eivät tue olettamuksia tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta vaan synergiaetujen syntymisestä.

Eurooppalaiset tutkimukset ovat tarkastelleet lisäksi PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sisältämän 70 prosentin palkkiokaton vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Ratzinger-Sakel ja Schönberger (2015) tutkivat palkkiokaton vaikutuksia yleisesti eurooppalaisiin tilintarkastusmarkkinoihin ja tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksen aineisto koostuu ranskalaisten, saksalaisten ja yhdistyneiden kansakuntien pörssiyrityksien tiedoista. Tarkastellessaan aineistossa mukana olevien yhtiöiden oheispalveluiden hankkimista, he havaitsivat, että EU:n tilintarkastusuudistuksen vaikutukset jäänevät vähäisiksi, sillä valtaosa yhtiöistä hankkii oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavalta tilintarkastajalta alle PIE-asetuksessa annetun enimmäismäärän. Tutkimuksessaan he eivät kuitenkaan ota kantaa siihen, onko palkkiokaton asettamiselle tieteellisesti todennettuja perusteita.

Myös Hohenfels ja Quick (2018) ovat tarkastelleet PIE-asetuksen (537/2014) 70 prosentin palkkiokaton yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksessaan he keskittyvät siihen, onko palkkiokatto tilintarkastajan tarjoamille oheispalveluille liian korkea ja pitäisikö katto asettaa alemmas, jotta tilintarkastuksen laatu ei vaarantuisi. He päätyvät tulokseen, jossa palkkiokaton tulisi olla noin 40 prosentin tasolla, jotta lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnalla ei olisi vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tutkimus viittaa siihen, että PIE-asetuksen kiristyneelle lainsäädännölle on perusteita ja todellisuudessa palkkiokaton tulisi olla matalampi, jotta tilintarkastuksen laatu ei vaarantuisi lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontatilanteissa.

Eurooppalaisten tutkimusten määrä koskien tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä on rajallinen. Kuten valtaosa yhdysvaltalaisista, myöskään osa eurooppalaisista tutkimuksista ei löydä

yhteyttä tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välillä. Osa tutkimuksista kuitenkin havaitsee viitteitä siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu saattaa vaarantua lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjontatilanteissa. Tämän vuoksi aiheen tarkastelu on edelleen perusteltua.

4.3 Tutkimushypoteesit

Tilintarkastajan suorittamat oheispalvelut voivat joko parantaa tilintarkastuksen laatua luomalla synergiaetuja ja tehostamalla tilintarkastajan tietämystä sekä pätevyyttä asiakasyritystä kohtaan tai heikentää tilintarkastuksen laatua vaarantamalla tilintarkastajan riippumattomuuden. On lisäksi mahdollista, että tilintarkastajan suorittamilla oheispalveluilla ja tilintarkastuksen laadulla ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Tutkimustulokset aiheesta ovat ristiriitaisia tutkimuskontekstista riippumatta.

Tässä tutkielmassa tilintarkastajan tarjoamia oheispalveluita ja tilintarkastuksen laatua tutkitaan suomalaisten pörssiyritysten aineistolla. Vuosien saatossa lainsäädäntö tilintarkastajan suorittamia oheispalveluita kohtaan on kiristynyt. Taustalla on oletus siitä, että oheispalveluiden tarjoaminen muodostaa taloudellisen ja sosiaalisen siteen tilintarkastajan ja asiakasyrityksen välille ja voi näin ollen vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun (Hohenfels & Quick, 2018). Suomalaisten pörssiyritysten kohdalla viimeisin lainsäädäntömuutos on tullut voimaan vuonna 2016, jolloin EU:n tilintarkastusuudistuksen yhteydessä rajoitettiin määrällisesti ja sisällöllisesti tilintarkastajan mahdollisuuksia suorittaa oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille, kun asiakas on PIE-yhteisö (Suomen Tilintarkastajat, 2019). Kiristynyt lainsäädäntö antaa olettaa, että tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut heikentävät tilintarkastuksen laatua.

Pohjautuen EU:n tilintarkastusuudistuksen sisältöön ja aikaisempiin tutkimustuloksiin tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta, tutkielmassa oletetaan oheispalveluiden tarjoamisella olevan tilintarkastuksen laatua heikentävä

vaikutus. Tutkielmassa tilintarkastuksen laatua estimoidaan asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyn avulla. Ensimmäinen tutkimushypoteesi asetetaan seuraavasti:

H1: Tilintarkastuksen oheis- ja kokonaispalkkioilla on positiivinen yhteys yrityksen tuloksenjärjestelyyn.

Tutkielmassa tarkastellaan lisäksi EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemän palkkiokaton tasoa. Asetuksen mukaan tilintarkastajalle maksettujen oheispalvelupalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisen kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon ei saa ylittää 70 prosenttia. Tämän tutkielman tavoitteena on tarkastella oheispalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä palkkiokaton alittavissa tapauksissa sekä palkkiokaton ylittävissä tapauksissa. Aikaisemmat eurooppalaiset tutkimukset osoittavat, että katon tulisi olla asetettua matalampi, jotta oheispalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastuksen laadun välillä ei olisi yhteyttä (Hohenfels & Quick, 2018). Toinen tutkimushypoteesi asetetaan seuraavasti:

H2: Tilintarkastuksen oheis- ja kokonaispalkkioilla on positiivinen yhteys yrityksen tuloksenjärjestelyyn myös silloin, kun oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen kolmen viimeisen vuoden palkkioiden keskiarvoon on alle 70 prosenttia.

Hypoteeseissa oletetaan tuloksenjärjestelyn kasvavan, kun lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavalle tilintarkastajalle maksetut oheis- ja kokonaispalkkiot kasvavat. Positiivinen yhteys palkkioiden ja tuloksenjärjestelyn välillä tulkitaan tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisena ja tilintarkastuksen laadun heikentymisenä. Vastaavasti negatiivinen yhteys tulkitaan lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan luomana synergiaetuna.

5 TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Tässä tutkielmassa tarkastellaan tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun Suomessa. Aineistona toimivat suomalaiset pörssiyritykset. Tutkielmassa tilintarkastuksen laatua mitataan asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyn avulla. Tuloksenjärjestelyn voimakkuutta estimoidaan asiakasyrityksen harkinnanvaraisilla jaksotuksilla. Tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden määrää estimoidaan palkkioilla, jotka asiakasyritys on maksanut lakisääteisen tilintarkastuksen suorittaneelle tilintarkastajalle. Kontrollimuuttujiksi on valittu yrityksen taloudellista asemaa, sisäistä ja ulkoista kontrollia sekä yrityksen yksilöllisiä ominaisuuksia kuvaavia muuttujia (Hohenfels & Quick, 2018). Muuttujien välisiä riippuvuuksia mitataan usean muuttujan lineaarisen regressioanalyysin avulla.

5.1 Aineisto

Tutkielman aineisto koostuu suomalaisten pörssiyrityksen tilinpäätöstiedoista. Aineisto on kerätty Thomson Reuters Datastream -tietokannasta kaikkien muuttujien osalta. Tietokannasta on haettu tutkimusperiodilla Nasdaq Nordic -listan Helsingin markkinapaikalla ensisijaisesti listautuneina olleiden yhtiöiden tilinpäätöstiedot ja puuttuvia tietoja on täydennetty yhtiöiden julkaisemista vuosikertomuksista. Lisäksi tietoja on täydennetty Nasdaq Nordic -nettisivuilta (<http://www.nasdaqomxnordic.com/>).

Tutkielma kohdistuu tilikausille 2008–2014. Tutkimusperiodin aluksi on valittu tilikausi 2008, sillä suomalaiset pörssiyritykset ovat olleet velvollisia raportoimaan tilintarkastajalle maksetut palkkiot kyseisestä tilikaudesta lähtien. Palkkioiden raportointi sisältyy pörssiyrityöiden velvoitteeseen laatia tilinpäätökseensä selvitys hallinto- ja ohjausjärjestelmästä. Selvitykseen on sisällytettävä tiedot tilintarkastuksen suorittaneesta tilintarkastajasta sekä tilintarkastajalle maksetut palkkiot (Arvopaperimarkkinayhdistys ry, 2019.) Tilintarkastajaan rinnastetaan tilintarkastusyhteisön kanssa samaan konserniin tai ketjuun kuuluvat yhtiöt sekä tilintarkastajan määräysvallassa olevat yhtiöt ja palkkioina ilmoitetaan kaikki edellä mainituille tahoille tilikauden aikana maksetut palkkiot

(Arvopaperimarkkinayhdistys ry, 2010). Palkkiot on raportoitava eroteltuna lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioihin, tilintarkastukseen liittyviin palkkioihin, veroneuvontaa koskeviin palkkioihin sekä muihin palkkioihin (Kirjanpitoasetus 2:7a.1 §). Vaikka useat yhtiöt ovat vapaaehtoisesti julkaisseet tilintarkastajalle maksettuja palkkioita jo aikaisemmilta tilikausilta, valitaan tutkimusperiodin aluksi tilikausi 2008, jolloin palkkioiden raportointi on tullut velvoittavaksi kaikkien suomalaisten pörssiyritysten kohdalla.

Tutkielman tavoitteena on tarkastella perusteita EU:n tilintarkastusuudistukselle ja etenkin sen yhteydessä annetulle PIE-asetukselle (537/2014). Uudistus on annettu 16.4.2014 ja astunut voimaan 17.6.2016 jälkeen alkaneille tilikausille. Tutkimusperiodi kohdistuu tilikausille, jotka ovat olleet perustana uudistetulle lainsäädännölle. Tutkimusperiodi on rajattu päättymään tilikauteen 2014, sillä uudistuksen antamisen jälkeen yritykset ovat mahdollisesti sopeuttaneet toimintaansa vastaamaan uutta lainsäädäntöä, vaikka sen voimaantulo on tapahtunut vasta kesäkuussa 2016. Sopeuttamistoimina yhtiöt ovat voineet rajoittaa oheispalveluiden hankkimista lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavalta tilintarkastajalta jo ennen varsinaista lainsäädännön voimaan astumista. Mikäli tällaisia rajoitustoimia on tilintarkastusuudistuksen julkistamisen jälkeen tehty, tilikausien 2015 ja 2016 mukaan ottaminen aineistoon voi antaa virheellisen kuvan lainsäädännön uudistamisen motiiveista.

Aineistoon on haettu suomalaisten pörssiyritysten tilinpäätöstietoja tilikausilta 2006-2014, sillä tilikausien 2006 ja 2007 tietoja tarvitaan tarkasteluperiodin aloittavan tilikauden 2008 muuttujien muodostamiseen. Muilta osin tilikausien 2006 ja 2007 tiedot eivät sisälly tutkielman aineistoon. Yhtiöiden tilinpäätöstietojen vertailtavuuden vuoksi aineistoon tehdään rajauksia. Aineistoista jätetään pois pankit, vakuutusyhtiöt ja rahoituslaitokset (2-digit SIC-koodit 60-67). Näille toimialoille kuuluvien yhtiöiden taseen ja tuloslaskeman rakenteet eroavat merkittävästi muille toimialoille kuuluvien yhtiöiden tilinpäätösrakenteesta, mikä vaikeuttaa tietojen vertailtavuutta (Hohenfels & Quick, 2018). Aineistosta jätetään pois myös ne yhtiöt, jotka ovat listautuneet tai jääneet pois Nasdaq Nordic -listalta tutkimusperiodin aikana. Tämä tehdään sen vuoksi, että listautumistilanteisiin liitty

yleensä normaalia voimakkaampaa tuloksenjärjestelyä (Eilifsen & Knivsflå, 2016) sekä epätavallisen korkeat tilintarkastuspalkkiot.

Suomalaiset pörssiyhtiöt ovat vuodesta 2005 lähtien olleet velvollisia laatimaan tilinpäätöksensä kansainvälisen tilinpäätösstandardien (jäljempänä IFRS-standardit) mukaisesti (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1606/2002). Aineistosta rajataan pois ne yhtiöt, jotka eivät ole velvollisia laatimaan tilinpäätöstään IFRS-säännösten mukaisesti. Nämä yhtiöt ovat listautuneet Nasdaq First North -listalle, johon kohdistuva sääntely poikkeaa Nasdaq Nordic -päälistalle listautuneisiin yhtiöihin kohdistuvasta sääntelystä. Rajaus tehdään siitä syystä, että tilinpäätöksen laadintaperiaatteet eroavat eri kirjanpitosäännösten välillä ja laadintaperiaatteisiin liittyvien erojen vuoksi tilinpäätökset eivät ole vertailukelpoisia keskenään. Lisäksi tilinpäätöksen laatimista ohjaava säännöstö määrittelee tilintarkastuspalkkioiden suuruutta, ja palkkiot ovat erisuuruisia IFRS-standardien mukaisesti laaditun tilinpäätöksen tarkastuksessa kuin suomalaisen tilinpäätössäännösten mukaisesti laaditun tilinpäätöksen tarkastuksessa.

Aineistosta jätetään pois ne tutkimusperiodille kuuluvat havainnot, joiden tietoja ei ole saatavilla. Taulukossa 1 on kuvattu tiivistettynä aineiston keruun prosessi rajauksineen. Aineiston kokonaismäärä on 649 havaintoa ja se sisältää tietoja yhteensä 93 suomalaisesta pörssiyhtiöstä.

Taulukko 1. Aineiston keruun prosessi

Kokonaishavaintomäärä suomalaisista pörssiyhtiöistä vuosina 2008–2014	1099
Pankkien, vakuutusyhtiöiden ja rahoituslaitosten havainnot	252
Nasdaq Nordic -listalle listautuneiden tai listalta pois jääneiden yhtiöiden havainnot	175
Havainnot yhtiöistä, joiden tilinpäätökset laaditaan muun kuin IFRS-säännösten mukaisesti	14
Havainnot, joista puuttuvia tietoja ei ole saatavilla	9
Tutkielmassa käytetty havaintomäärä (93 yhtiötä)	649

5.2 Mittarit

5.2.1 Tuloksenjärjestely laadun mittarina

Tässä tutkielmassa tilintarkastuksen laatua mitataan yrityksen tuloksenjärjestelyn avulla. Tuloksenjärjestely liittyy suoriteperusteiseen kirjanpitoon, jossa tilikaudelle kohdistetaan kaikki ne tuotot ja kulut, jotka ovat koituneet tilikauden aikana (Kallunki, 2014, s. 191). Tuloksenjärjestely on johdon keino raportoida yrityksen suorituskyvystä sekä tulevaisuuden näkymistä tilinpäätöstietojen intressiryhmille. Tuloksenjärjestelyn ensisijainen tavoite on parantaa yrityksen raportoiman tuloksen infomaatiivisuutta ja pienentää informaation epäsymmetriaa yrityksen johdon ja tilinpäätöstiedoista kiinnostuneiden tahojen välillä. (Healy & Wahlen, 1999.)

Johdolla voi olla kannustin käyttää tuloksenjärjestelyä yrityksen tai oman varallisuuden maksimointiin (Becker, DeFond, Jiambalvo & Subramanyam, 1998), jolloin yrityksen raportoima tulos ei enää vastaa sen todellista suorituskykyä. (Healy & Wahlen, 1999.) Johto voi kasvattaa yrityksen raportoimaa tulosta keinotekoisesti esimerkiksi maksimoidakseen omia tulosperusteisia palkkioitaan, saavuttaakseen osakemarkkinoiden tulostavoitteita tai välttääkseen lainarahoituksen sopimusvakuuksien laiminlyöntiä (Dichev, Graham, Harvey & Rajgopal, 2013). Tuloksenjärjestelyä voi tapahtua myös tulosta pienentävään suuntaan esimerkiksi verosuunnittelun muodossa. Vaikka tuloksenjärjestely tapahtuu usein lain sallimissa rajoissa, voi se heikentää yrityksen taloudellisen raportoinnin laatua ja antaa harhaanjohtavaa tietoa yrityksen taloudellisesta tilasta (Francis, 2011).

Taloudellisen raportoinnin laatu on suoraan yhteydessä tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastus on suoritettu laadukkaasti, kun se antaa korkean varmuuden siitä, että asiakasyrityksen taloudelliset tiedot antavat luotettavan kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta. (DeFond & Zhang, 2014.) Turvatakseen tilintarkastuksen laatua, tilintarkastajan on puututtava tarkastuskohteena olevan yhtiön taloudellisen raportoinnin laatua heikentävään tuloksenjärjestelyyn. Mikäli tilintarkastaja ei puutu taloudellisen raportoinnin laatua heikentävään tuloksenjärjestelyyn, tilintarkastuksen laatu heikentyy. (Francis, 2011; DeFond & Zhang, 2014.) Tämän vuoksi tilintarkastuksen laadun estimointi tuloksenjärjestelyn avulla on perusteltua.

Tuloksenjärjestelyn yleisimmin käytetty mittari on yrityksen raportoimaan tulokseen vaikuttavat harkinnanvaraiset jaksotukset (Kothari, Leone & Wasley, 2005). Suoriteperusteiseen kirjanpitoon liittyy tilinpäätösjaksoituksia, joilla tuotot ja kulut ohjataan oikeille tilikausille. Jaksotukset tarkoittavat suoriteperusteisen kirjanpidon ja yrityksen tilikaudella saamien rahavirtojen erotusta. Vaikka jaksotusten tarkoituksena on parantaa tilinpäätöksen informatiivisuutta, sallii kirjanpitoon liittyvä normisto jaksotusten tekemistä harkinnanvaraisuuteen perustuen. Tämän vuoksi yrityksen johto voi käyttää jaksotuksia tuloksen manipuloimiseen. Harkinnanvaraisten jaksotusten avulla harjoitettua tuloksenjärjestelyä voi ilmetä esimerkiksi aggressiivisena tulojen kirjaamisena tai kulujen kirjaamisen välttämisenä. (Kallunki, 2014, s. 191.)

Myös tässä tutkielmassa tuloksenjärjestelyä estimoidaan harkinnanvaraisten jaksotusten avulla. Jaksotusten harkinnanvaraisen osan määrittämiseksi lasketaan ensin yhtiön kokonaisjaksotukset yhtälön (1) avulla:

$$TAC_{it} = NI_{it} - CFO_{it}, \quad (1)$$

missä

TAC_{it} on yhtiön i kokonaisjaksotukset vuonna t ,

NI_{it} on yhtiön i nettotulos vuonna t ,

CFO_{it} on yhtiön i liiketoiminnan rahavirta vuotta t .

Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttuja DA_{it} määritellään poikkileikkauksellisella muunnellulla Jonesin (1991) mallilla, jota oikaistaan yrityksen kannattavuudella (Ashbaugh ym., 2003; Kothari ym. 2005). Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttuja DA_{it} saadaan yhtälön (2) jäännöstermistä ε_{it} :

$$TAC_{it}/TA_{it-1} = \alpha_0 + \alpha_1(1/TA_{it-1}) + ((\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it})/TA_{it-1}) + \alpha_3(PPE_{it}/TA_{it-1}) + ROA_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (2)$$

missä

TAC_{it} on yhtiön i kokonaisjaksotukset vuonna t , yhtälöstä (1),

ΔREV_{it} on yhtiön i liikevaihdon muutos vuonna t ,

ΔREC_{it} on yhtiön i myyntisaamisten muutos vuonna t ,

PPE_{it} on yhtiön i käyttöomaisuus vuonna t ,

ROA_{it} on yhtiön i kokonaispääoman tuottoaste vuonna t ,

TA_{it} on yhtiön i taseen loppusumma vuonna $t-1$,

ε_{it} on yhtiön i jäännöstermi vuonna t ,

i on yhtiö

t on tarkasteluvuosi

α_0 on leikkauspiste,

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ ovat mallin yhtiökohtaiset kertoimet

Muunnellun Jonesin (1991) mallin on todettu estimoivan muita malleja tehokkaammin yrityksen harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöä (Kothari ym., 2005). Muunnellussa Jonesin mallissa harkinnanvaraiset erät määritetään yhtiön kokonaisjaksotusten (TAC_{it}) avulla. Kokonaisjaksotusten ei-harkinnanvarainen osa sisältää liikevaihdon ja myyntisaamisten muutoksiin ($\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it}$) ja käyttöomaisuuteen (PPE_{it}) liittyvät jaksotukset. Näiden tarkoitus on kuvata sitä kokonaisjaksotusten osaa, joka liittyy yrityksen kasvuun ja käyttöpääoman muutoksiin. Kokonaisjaksotusten harkinnanvaraista osaa kuvaa mallin jäännöstermi (ε_{it}). Harkinnanvaraiset jaksotukset eivät liity yrityksen kasvuun tai käyttöpääoman muutoksiin vaan niiden käyttö perustuu johdon harkintaan. (Kallunki, 2014, s. 193.) Mallia oikaistaan yrityksen kannattavuutta kuvaavalla kokonaispääoman tuottoasteella (ROA_{it}), sillä yrityksen suorituskykyä kuvaavan muuttujan on havaittu lisäävän mallin tehokkuutta ja luotettavuutta harkinnanvaraisten jaksotusten estimoinnissa (Kothari ym., 2005; Eilifsen & Knivsflå, 2016; Hohenfels & Quick, 2018). Mallin muuttujat jaetaan yhtiön edellisen tilikauden taseen loppusummalla (TA_{it-1}) heteroskedastisuuden vähentämiseksi. Taseen loppusummalla jakaminen pienentää yrityksen koon vaikutusta harkinnanvaraisten erien suuruuteen. (Jones, 1991.)

Harkinnanvaraiset jaksotukset lasketaan mallin (2) avulla yritysakohtaisesti jokaiselle tarkasteluvuodelle. Muunnellussa Jonesin (1991) mallissa harkinnanvaraiset

jaksotukset estimoidaan yleensä toimialakohtaisesti 2-digit SIC-koodiston perusteella, sillä eri toimialojen välillä voi olla vaihtelua pääomarakenteeseen ja kasvuun liittyen (Kallunki, 2014, s. 192). Jotta toimialakohtainen mittaaminen voitaisiin tehdä luotettavasti, on aineistossa oltava vähintään seitsemän yhtiötä jokaisella toimialalla (Bartov, Gul & Tsui, 2001). Suomalaisten pörssiyritysten kohdalla on toimialoja, joihin lukeutuu alle seitsemän yhtiötä. Koska aineiston määrä on rajallinen, toimialakohtaista tarkastelua ei tehdä, jotta varmistetaan tarpeeksi suuri havaintomäärien säilyminen aineistossa.

5.2.2 Palkkiot taloudellisen riippuvuussuhteen mittarina

Oheispalvelut luovat tilintarkastajan ja asiakasyrityksen välille sosiaalisen ja taloudellisen riippuvuussuhteen (Hohenfels & Quick, 2018). Sosiaalisen riippuvuussuhteen mittaaminen on haastavaa, joten tässä tutkielmassa keskitytään tarkastelemaan tilintarkastajalle syntyvää taloudellista riippuvuussuhdetta ja sen vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Taloudellista riippuvuussuhdetta estimoidaan tilintarkastajalle maksetuilla oheis- ja kokonaispalkkioerillä.

Hypoteesien testaamiseen käytetyt oheispalveluiden palkkioerien muuttujat ovat tilintarkastajalle oheispalveluista maksetut palkkiot ($\ln NAF$) ja oheispalveluista maksettujen palkkioiden suhde tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin ($FEERATIO$). Vastaavia palkkioeria on käytetty taloudellisen riippuvuussuhteen mittareina useissa tutkimuksissa (ks. DeFond ym. 2002, Ashbaugh ym. 2003, Ferguson ym., 2004; Hohenfels & Quick, 2018). Lisäksi palkkioerien muuttujana käytetään tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhdetta lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon ($NAF/AFAV3Y$). Palkkioerän muuttuja perustuu EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan säännökseen, jossa rajoitetaan tilintarkastajalta hankittujen oheispalveluiden enimmäismäärää. Säännöksen rajoitukset on esitelty tarkemmin tämän tutkielman luvussa 2.4.2.

Muuttujien muodostamisessa oheispalvelupalkkioihin sisällytetään yhtiöiden tilinpäätöstiedoissa raportoidut palkkiot, jotka ovat maksettu tilintarkastukseen liittyvistä palveluista, veroneuvonnasta sekä muista palveluista. Nämä palkkioerät

sisältävät lakiin tai vapaaehtoisuuteen perustuvia tarkastus- ja varmennuspalveluita sekä konsultointi- ja neuvontapalveluita (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 30–31). Oheispalveluista suoritettujen palkkioiden lisäksi riippuvuussuhdetta mitataan tilintarkastuksen kokonaispalkkioilla (*lnTOTAL*). Vaikka nämä palkkiot sisältävät sekä oheispalveluista että lakisääteisestä tilintarkastuksesta maksetut palkkiot, niiden käyttäminen oheispalveluista saatujen palkkioiden rinnalla kuvaa tilintarkastajan ja asiakkaan välistä taloudellista riippuvuussuhdetta kokonaisuudessaan (Ashbaugh ym., 2003; Francis, 2006; Lim & Tan, 2008). Hypoteesien mukaisesti palkkioerillä oletetaan olevan positiivinen yhteys tuloksenjärjestelyyn eli harkinnanvaraisiin jaksotuksiin.

5.2.3 Kontrollimuuttujat

Yrityskohtaiset ominaisuudet voivat vaikuttaa tuloksenjärjestelyn voimakkuuteen ja sitä kautta tilintarkastuksen laatuun (DeFond & Zhang, 2014). Tämän vuoksi malliin sisällytetään kontrollimuuttujia, joiden tarkoituksena on kuvata yrityskohtaisien ominaisuuksien vaikutusta harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön. Tässä tutkielmassa käytetyt kontrollimuuttujat on valittu aikaisempien tutkimusten perusteella (ks. Chung & Kallapur, 2003; Hohenfels & Quick, 2018; Kallunki ym., 2019). Kontrollimuuttujat on jaettu yrityksen taloudellista asemaa kuvaaviin muuttujiin, sisäisen ja ulkoisen kontrollin muuttujiin sekä yrityksen yksilöllisiä ominaisuuksia kuvaaviin muuttujiin (Hohenfels & Quick, 2018).

Yrityksen taloudellista asemaa kuvaavat kasvuasteen (*GROWTH*) ja velkaantumisasteen (*LEVERAGE*) muuttujat. Yrityksen kasvulla voi olla merkittävä yhteys tuloksenjärjestelyyn, sillä kasvuyrityksillä on paine saavuttaa analyytikoiden tulossennusteet (Skinner & Sloan, 2002). Tämän vuoksi yrityksen kasvuasteen muuttujan mukaan ottaminen malliin on perusteltua. Yrityksen kasvuaste on laskettu myynnin suhteellisen muutoksen avulla ja sillä oletetaan olevan positiivinen yhteys yrityksen harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön. Velkaantuneilla yrityksillä on taipumus järjestellä tulostaan, sillä heikon tuloksen raportointi voi johtaa lainarahoituksen sopimusvakuuksien laiminlyöntiin (DeFond & Jiambavlo, 1994). Yrityksen velkaantuneisuuden kontrolloimiseksi malliin otetaan mukaan yrityksen velkaantumisasteen muuttuja. Velkaantumisaste lasketaan suhteuttamalla yhtiön

kokonaisvelat taseen loppusummaan ja sillä oletetaan olevan positiivinen yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön.

Yrityksen sisäistä kontrollia kuvaa tarkastusvaliokunnan muuttuja (*AUDITCOM*) ja ulkoista kontrollia tilintarkastusyhteisön kokoa kuvaava muuttuja (*BIG4*). Yrityksen sisäisten kontrollimekanismien puutteella voi olla yhteys tuloksenjärjestelyn voimakkuuteen (Chung & Kallapur, 2003). Tuloksenjärjestelyn ja tilintarkastuksen laadun näkökulmasta oleellinen tieto on, onko yrityksen hallituksen keskuudesta valittu erillistä tarkastusvaliokuntaa, jonka tehtävänä on valvoa yrityksen johdon laatimaa taloudellista informaatiota. Tarkastusvaliokunnan tehtävänä on lisäksi varmistaa korkealaatuinen lakisääteinen tilintarkastus. (Arvonpaperimarkkinayhdistys ry, 2019). Tarkastusvaliokunnan muuttuja on binäärimuuttuja, joka saa arvon 1, mikäli yhtiöllä on tarkastusvaliokunta ja arvon 0, mikäli yhtiöllä ei ole erillistä tarkastusvaliokuntaa. Tarkastusvaliokunnan olemassaolon oletetaan hillitsevän johdon opportunistista tuloksenjärjestelyä, joten muuttujalla odotetaan olevan negatiivinen yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön.

Yrityksen ulkoisen kontrollin yksi tärkein väline on tilintarkastajan suorittama valvonta (Kim ym., 2010, s. 27). Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että suuret tilintarkastusyhteisöt suorittavat laadukkaampaa tilintarkastusta muihin tilintarkastusyhteisöihin verrattuna (DeAngelo, 1981b; Lennox, 1999; Francis & Yu, 2009; Choi ym., 2010; Lawrence ym., 2011). Näin ollen voidaan olettaa, että yhtiöillä, joiden tilintarkastaja on Big 4 -tilintarkastusyhteisö, harkinnanvaraisten erien käyttö on vähäisempää kuin yhtiöillä, joiden tilintarkastajana toimii muu kuin Big 4 -tilintarkastusyhteisö. Tutkimustulokset painottuvat angloamerikkalaisiin maihin, joten eurooppalaisessa kontekstissa tilintarkastusyhteisön koon vaikutus tilintarkastuksen laatuun ei ole yhtä ilmeinen (Hohenfels & Quick, 2018). Tämän vuoksi tilintarkastusyhteisön kokoa kuvaavan muuttujan oletettua vaikutusta harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön ei ennusteta etukäteen.

Yrityksen yksilöllisiä ominaisuuksia kuvaavat yhtiön koon (*SIZE*) ja kokonaisjaksotusten (*TAC*) muuttujat. Yhtiön koolla voi olla vaikutusta harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön, sillä suuret yhtiöt ovat yleensä vakaampia

pieniin verrattuna. Yhtiön koon muuttuja muodostuu taseen loppusumman luonnollisesta logaritmista (Kallunki ym., 2019, Hohenfels & Quick, 2018) ja sillä oletetaan olevan negatiivinen yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön. Kokonaisjaksotukset ovat puolestaan suoraan yhteydessä yrityksen harkinnanvaraisiin jaksotuksiin (Healy, 1985). Kokonaisjaksotusten muuttuja on laskettu yhtälön (1) avulla ja saatu tulos on jaettu yhtiön taseen loppusummalla. Kokonaisjaksotuksilla oletetaan olevan positiivinen yhteys harkinnanvaraisiin jaksotuksiin.

Taulukko 2. Tutkielman muuttujat ja niiden kertoimien oletetut etumerkit

Selittävät muuttujat	Kertoimen oletettu etumerkki	Muuttujan määritelmä
DA		Harkinnanvaraisten jaksotusten itseisarvo
DA		Harkinnanvaraiset jaksotukset
DA ₊		Positiiviset harkinnanvaraiset jaksotukset
DA ₋		Negatiiviset harkinnanvaraiset jaksotukset
Selittävät muuttujat		
lnNAF	+	Tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden luonnollinen logaritmi
FEERATIO	+	Tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin
NAF/AFAV3Y	+	Tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon
lnTOTAL	+	Tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden luonnollinen logaritmi
Kontrollimuuttujat		
<i>Taloudellista asemaa kuvaavat muuttujat</i>		
GROWTH	+	Kasvuaste ((liikevaihto _t - liikevaihto _{t-1})/liikevaihto _{t-1})
LEVERAGE	+	Velkaantumisaste (vieras pääoma/taseen loppusumma)
<i>Sisäistä ja ulkoista kontrollia kuvaavat muuttujat</i>		
AUDITCOM	-	Tarkastusvaliokunnan binäärimuuttuja

BIG 4	0	Tilintarkastusyhteisön binäärimuuttuja
<i>Yrityksen yksilöllisiä ominaisuuksia kuvaavat muuttujat</i>		
SIZE	-	Koko (taseen loppusumman luonnollinen logaritmi)
TAC	+	Kokonaisjaksotukset skaalattuna taseen loppusummalla

5.3 Tutkimusmenetelmät

Tässä tutkielmassa tilintarkastajan tarjoaminen oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä tutkitaan usean muuttujan lineaarisen regressioanalyysin avulla. Regressioanalyysin käyttö on yhteiskunta- ja monimuuttujatieteissä suosittua, sillä sen avulla voidaan tarkastella usean valitun muuttujan vaikutusta selitettävään muuttujaan. (Jokivuori & Hietala, 2014, s. 35.) Tässä tutkielmassa tilintarkastuksen laatua estimoidaan tuloksenjärjestelyn avulla ja tilintarkastajan oheispalveluita tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden avulla. Regressioissa selitettävänä muuttujina toimivat tuloksenjärjestelyä kuvaavat harkinnanvaraiset jaksotukset ja selittävinä muuttujina tilintarkastajalle maksetut oheis- sekä kokonaispalkkiot. Lisäksi regressiot sisältävät kontrollimuuttujia, jotka estimoivat yrityksen taloudellista asemaa, sisäisiä ja ulkoisia kontrollimekanismeja sekä yrityksen yksilöllisiä ominaisuuksia (Hohenfels & Quick, 2018). Kontrollimuuttujat toimivat tilintarkastajalle maksettujen oheis- sekä kokonaispalkkioiden ohella regressiossa selittävinä muuttujina.

Regressioanalyysin käyttö sopii erityisesti tilanteisiin, joissa tavoitteena on usean muuttujan joukon keskeltä löytää ne muuttujat, jotka yhdessä selittävät tarkastelun kohteena olevaa eli selitettävää muuttujaa. Samoin analyysin käyttö soveltuu tilanteisiin, joissa aikaisempien tutkimustietojen pohjalta tarkastellaan oleellisten selittävien muuttujien vaikutusta selitettävään muuttujaan. (Metsämuuronen, 2011, s. 711–712.) Regressioanalyysi soveltuu tämän tutkielman hypoteesien testaamiseen, sillä tarkoituksena on mallintaa kohdeilmiötä, tilintarkastuksen laatua, selittävien muuttujien, erityisesti tilintarkastajalle maksettujen oheis- ja kokonaispalkkioiden avulla. Tässä tutkielmassa regressioanalyysia käytetään nimenomaan aikaisempien

tutkimustietojen pohjalta oleellisten selittävien muuttujien vaikutusten tarkasteluun selitettävään muuttujaan.

Tutkielmassa regressioiden selitettävänä muuttujana toimii harkinnanvaraisten jaksotusten muuttuja DA . Muuttujaa tarkastellaan itseisarvollisena $|DA|$, jolloin se kuvaa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttista määrää. Harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä ei huomioi sitä, käytetäänkö jaksotuksia tulosta kasvattavaan ($DA > 0$) vai tulosta pienentävään ($DA < 0$) suuntaan, joten muuttujaa DA tarkastellaan lisäksi reaalisenä ilman itseisarvoa. (Chung & Kallapur, 2003) Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujia $|DA|$ ja DA pyritään selittämään tilintarkastajalle maksettuja oheis- sekä kokonaispalkkioita kuvaavilla muuttujilla sekä valituilla kontrollimuuttujilla seuraavien yhtälöiden avulla:

$$|DA| = \beta_0 + \beta_1 FEE + \beta_2 GROWTH + \beta_3 LEVERAGE + \beta_4 AUDITCOM + \beta_5 BIG4 + \beta_6 SIZE + \beta_7 TAC + \varepsilon \quad (3)$$

$$DA = \beta_0 + \beta_1 FEE + \beta_2 GROWTH + \beta_3 LEVERAGE + \beta_4 AUDITCOM + \beta_5 BIG4 + \beta_6 SIZE + \beta_7 TAC + \varepsilon \quad (4)$$

missä

$|DA|$ on harkinnanvaraisten jaksotusten itseisarvo, yhtälöstä (2)

DA on harkinnanvaraiset jaksotukset, yhtälöstä (2)

FEE on palkkioiden muuttuja $\ln NAF$, $FEERATIO$, $\ln TOTAL$ tai $NAF / AFAV3Y$

$GROWTH$ on kasvuaste ((liikevaihtot - liikevaihtot-1)/liikevaihtot-1)

$LEVERAGE$ on velkaantumisaste (vieras pääoma/taseen loppusumma)

$AUDITCOM$ on tarkastusvaliokunnan binäärimuuttuja

$BIG4$ on tilintarkastusyhteisön binäärimuuttuja

$SIZE$ on koko (taseen loppusumman luonnollinen logaritmi)

TAC on kokonaisjaksotukset skaalattuna taseen loppusummalla

ε on jäännöstermi

Harkinnanvaraisten jaksotusten reaalisen määrän muuttujaa tarkastellaan lisäksi havaintoryhmissä DA_+ ja DA_- . Ryhmä DA_+ sisältää tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten havainnot ($DA > 0$) ja ryhmä DA_- tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten havainnot ($DA < 0$). Tulosta kasvattavien ja tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten käytön motiivit ovat erilaiset. Tulosta kasvattava tuloksenjärjestely harkinnanvaraisten jaksotusten avulla liittyy yleensä yrityksen heikentyneen tuloksen peittelyyn (Kallunki, 2014, s. 191). Harkinnanvaraisten jaksotusten käyttö tulosta pienentävään suuntaan voi tapahtua esimerkiksi verotettavan tuloksen minimoimiseksi. Tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisen ja tilintarkastuksen laadun heikentymisen näkökulmasta tuloksen kasvattaminen harkinnanvaraisten jaksotusten avulla on kriittisempää kuin tuloksen pienentäminen, sillä tuloksenjärjestelyllä kasvatetun tuloksen voidaan ajatella olevan harhaanjohtavampaa kuin pienennetyn tuloksen (Chung & Kallapur, 2003). Tämän vuoksi on oleellista tarkastella palkkiomuuttujien yhteyttä tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten ja tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten havaintoryhmissä erikseen. Tarkastelussa yhtälön (4) mukainen regressio toistetaan molempien havaintoryhmien aineistoilla.

Hypoteesin 2 mukaisen tilintarkastajan tarjoaman oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisen yhteyden mittaamista varten aineisto jaetaan kahteen ryhmään EU:n PIE-asetuksen (537/2014) määrittelemän palkkiokaton perusteella. Havaintojen ryhmä $NAF/AFAV3Y < 70\%$ sisältää havainnot, joissa oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon on alle 70 prosenttia ja $NAF/AFAV3Y > 70\%$ havainnot, joissa vastaava suhde on yli 70 prosenttia. Yhtälöiden (3) ja (4) regressiot toistetaan molempien havaintoryhmien osalta.

Tuloksen laadun ajatellaan olevan korkea, mikäli se perustuu yrityksen rahavirtoihin ja matala, mikäli se perustuu tuloksenjärjestelyyn (Kallunki, 2014, s. 191). Koska tilintarkastajan tehtävä on turvata tilinpäätösinformaation luotettavuus, on hänen havaittava aggressiivinen tuloksenjärjestely ja puututtava siihen. Tämän vuoksi korkea harkinnanvaraisten jaksotusten määrä tulkitaan heikentyneenä tilintarkastuksen laatuna ja vähäinen harkinnanvaraisten jaksotusten määrä tulkitaan korkeana tilintarkastuksen laatuna (Lim & Tan, 2008; Hohenfels & Quick, 2018).

Lineaarisessa regressioanalyysissä selitettävien ja selittävien muuttujien välillä on suora yhteys. Tämä tarkoittaa sitä, että selitettävän muuttujan arvon muuttuessa selittävän muuttujan arvo muuttuu ja päinvastoin. (Jokivuori & Hietala, 2014, s. 36.) Mikäli palkkiomuuttujilla on negatiivinen yhteys harkinnanvaraisiin jaksotuksiin, tulkitaan se lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan luomana synergiaetuna. Synergiaetutilanteessa palkkioiden kasvu yhdistyy harkinnanvaraisten jaksotusten laskuun eli tilintarkastuksen laadun parantumiseen. Vastaavasti palkkiomuuttujien positiivinen yhteys harkinnanvaraisiin jaksotuksiin tulkitaan tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisena. Riippumattomuuden vaarantuessa palkkioiden kasvu yhdistyy harkinnanvaraisten jaksotusten kasvuun eli tilintarkastuksen laadun heikentymiseen.

Tutkielman empiirisen osion suorittamiseen on käytetty Excel-ohjelmistoa sekä IBM SPSS -ohjelmistoa. Excel-ohjelmiston avulla aineisto on koottu hakemalla se tietokannasta sekä täydentämällä puuttuvat tiedot käsin yhtiöiden vuosikertomuksista. Aineiston kokoamisen ja rajaamisen jälkeen tutkielmassa tarvittavat muuttujat on laskettu ja niille tehtävät muunnokset on suoritettu. Muuttujille on Excel-ohjelmiston avulla suoritettu winsorointi yhden ja 99 prosentin havaintojen kohdilta. Winsorointi poistaa aineistosta äärimmäiset ja virheelliset havainnot mutta säilyttää havaintojen kokonaismäärän. Winsoroinnissa äärimmäisiä havaintoja ei poisteta, vaan ne siirretään lähemmäksi muuta havaintojoukkoa. Lisäksi Excel-ohjelmistolla palkkiomuuttujista on tehty logaritmimuunnokset $\ln\text{NAF}$ ja $\ln\text{TOTAL}$ muuttujien lineaarisuuden parantamiseksi (Heikkilä, 2014, s. 223).

Aineistoa kuvailevan statistiikan koonti ja regressioyhtälöiden testaus on suoritettu käyttämällä IBM SPSS -ohjelmistoa. Aineistoa kuvailevaa statistiikkaa on raportoitu tämän tutkielman luvussa 6.1 sekä tutkielman liitteissä 1-4. Aineistoa kuvaileva statistiikka sisältää tiedot muuttujien ominaisuuksista sekä muuttujien välisistä korrelaatioista. Korrelaatiot on raportoitu 10, 5 ja 1 yhden prosentin merkitsevyytasoilla korrelaatiokertoimien p-arvoihin perustuen. Muuttujien korrelaatiokertoimet eroavat tilastollisesti merkitsevästi nolasta 10 prosentin merkitsevyytasolla, kun kertoimen p-arvo on pienempi kuin 0,10. Vastaavasti kertoimet eroavat tilastollisesti merkitsevästi nolasta 5 prosentin

merkitsevyytasolla, kun kertoimen p-arvo on pienempi kuin 0,05 ja 1 prosentin merkitsevyytasolla, kun p-arvo on pienempi kuin 0,01.

Regressioyhtälöiden testauksessa IBM SPSS -ohjelmiston avulla palkkio- ja kontrollimuuttujille on määritelty yhtälöissä (3) ja (4) esitetyt kertoimien β_i arvot ja niiden merkitsevyytasot. Merkitsevyytasoja tarkastellaan t-testin p-arvojen avulla 10, 5 ja 1 yhden prosentin merkitsevyytasolla. Merkitsevyytasot kuvastavat virheellisen johtopäätöksen tekemisen riskin suuruutta (Metsämuuronen, 2011, s. 441). Palkkio- ja kontrollimuuttujien kertoimien β_i arvot eroavat tilastollisesti merkitsevästi nolasta 10 prosentin merkitsevyytasolla, kun kertoimen p-arvo on pienempi kuin 0,10. Vastaavasti kertoimien β_i arvot eroavat tilastollisesti merkitsevästi nolasta 5 prosentin merkitsevyytasolla, kun kertoimen p-arvo on pienempi kuin 0,05 ja 1 prosentin merkitsevyytasolla, kun p-arvo on pienempi kuin 0,01.

Palkkio- ja kontrollimuuttujien kertomien tarkastelun lisäksi regressioyhtälöiden testauksessa on tutkittu sitä, kuinka hyvin regressiomallien palkkio- ja kontrollimuuttujat selittävät harkinnanvaraisia jaksotuksia kokonaisuudessaan. Regressiomallien muuttujien selitysasteita kuvaavat mallien testauksesta saadut R^2 , korjattu R^2 ja F-testiarvot. Selitysasteen R^2 arvo kertoo, kuinka monta prosenttia valittu malli pystyy selittämään selitettävän muuttujan vaihtelusta. Korjatussa R^2 selitysasteessa huomioon otetaan lisäksi otoskoon ja muuttujien lukumäärän vaikutus mallin selitystehtoon. (Metsämuuronen, 2011, 719–721.) F-testiarvot perustuvat varianssianalyysiin ja kertovat, eroavatko kaikki regressiomallin kertoimet tilastollisesti merkitsevästi nolasta. Testi kertoo, pystytäänkö regressiomalliin valituilla muuttujilla ylipäättänsä selittämään selitettävän muuttujan vaihtelua. Mikäli F-testin p-arvo ($p < 0,001$) on pieni, selittää regressiomalli selitettävää muuttujaa tilastollisesti merkitsevästi. (Jokivuori & Hietala, 2014, s. 41.)

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa esitellään tutkielman empiirisen tarkastelun tulokset ja niiden tulkinta. Tutkimustuloksista ensimmäisenä tarkastellaan aineiston muuttujien tilastollisia ominaisuuksia. Tilastollisten ominaisuuksien tarkastelun tavoitteena on saada yleiskuva siitä, millaisia piirteitä muuttujien havaintojoukoissa keskimäärin esiintyy. Aineiston ominaisuuksien tarkastelussa käydään läpi myös muuttujien välisten korrelaatioiden tarkastelu. Korrelaatioiden tarkastelun jälkeen siirrytään tämän tutkielman oleellisimpaan osaan, usean muuttujan lineaarisen regressioanalyysin tuloksiin siitä, miten tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun.

6.1 Aineiston kuvailu

Taulukossa 3 on esitelty tutkielmassa käytettyjen muuttujien tilastolliset ominaisuudet koko aineiston osalta. Tutkielman aineisto sisältää yhteensä 649 havaintoa kaikkien muuttujien osalta.

Taulukko 3. Muuttujien tilastolliset ominaisuudet koko aineistossa (n=649)

Muuttuja	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta	Minimi	Maksimi	25%	75%
Paneeli A: Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujat							
DA	0,055	0,042	0,055	0,001	0,335	0,020	0,071
DA	-0,012	-0,009	0,073	-0,297	0,230	-0,009	0,030
Paneeli B: Palkkioiden muuttujat							
NAF	395 895	100 000	845 593	0	6 500 000	33 000	372 000
lnNAF	10,873	11,513	3,499	0	15,687	10,404	12,875
FEERATIO	0,338	0,333	0,919	0	0,824	0,208	0,474
NAF/AFAV3Y	0,681	0,500	0,707	0	4,729	0,257	0,878
TOTAL	1 091 378	300 000	2 610 569	25 000	23 900 000	123 000	1 098 230
lnTOTAL	12,835	12,612	1,399	10,127	16,989	11,724	13,911
Paneeli C: Kontrollimuuttujat							
GROWTH	0,016	0,015	0,214	-0,627	0,782	-0,074	0,100
LEVERAGE	0,572	0,584	0,151	0,181	0,967	0,484	0,665
AUDITCOM	0,502	1	0,500	0	1	0	1
BIG 4	0,963	1	0,189	0	1	1	1

SIZE	19,518	19,292	1,954	15,665	23,950	17,888	21,083
TAC	-0,054	-0,047	0,075	-0,366	0,144	-0,093	-0,010

$|DA|$ = harkinnanvaraisten jaksotusten itseisarvo, DA = harkinnanvaraiset jaksotukset, NAF = tilintarkastajalle maksetut oheispalkkiot $\ln NAF$ = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden luonnollinen logaritmi, $FEERATIO$ = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin, $TOTAL$ = tilintarkastajalle maksetut kokonaispalkkiot $\ln TOTAL$ = tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden luonnollinen logaritmi, $NAF/AFAY3Y$ = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon, $GROWTH$ = kasvuaste ((liikevaihtot - liikevaihtot-1)/liikevaihtot-1), $LEVERAGE$ = velkaantumisaste (vieras pääoma/taseen loppusumma), $AUDITCOM$ = tarkastusvaliokunnan binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiöllä on tarkastusvaliokunta, muuten 0, $BIG4$ = tilintarkastusyhteisön binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiön tilintarkastaja lukeutuu Big 4 -tilintarkastusyhteisöihin, muuten 0, $SIZE$ = koko (taseen loppusumman luonnollinen logaritmi), TAC = kokonaisjaksotukset skaalattuna taseen loppusummalla.

Taulukossa 3 muuttujat ovat jaettu harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujiin (Paneeli A), palkkioiden muuttujiin (Paneeli B) ja kontrollimuuttujiin (Paneeli C). Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujien $|DA|$ ja DA osalta nähdään, että harkinnanvaraisten jaksotusten käyttö suomalaisten pörssiyritysten kohdalla on melko maltillista. Harkinnanvaraisten jaksotuksen absoluuttista määrää mittaavan muuttujan $|DA|$ keskiarvo (mediaani) on 0,055 ja (0,042), mikä osoittaa, että harkinnanvaraiset jaksotukset edustavat keskimäärin 5,5 prosenttia (4,2 prosenttia) taseen loppusummasta. Muuttujan $|DA|$ 25 prosentin kvartiili osoittaa, että pienimmässä neljänneksessä havainnoista harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä on alle 2 prosenttia taseen loppusummasta. 75 prosentin kvartiili puolestaan osoittaa, että kolme neljäsosaa havainnoista osoittaa absoluuttisten harkinnanvaraisten jaksotusten edustavan enintään 7,1 prosenttia taseen loppusummasta. Harkinnanvaraisten jaksotusten reaalista määrää mittaava muuttuja DA osoittaa, että harkinnanvaraisten jaksotuksilla on keskimäärin tulosta pienentävä vaikutus suomalaisten pörssiyritysten aineistossa.

Paneeli B kuvaa palkkioiden muuttujien tilastollisia ominaisuuksia. Taulukossa ovat mukana oheispalvelupalkkioiden (NAF) sekä tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden ($TOTAL$) määrät ilman logaritimuunnosta tulosten tulkinnan helpottamiseksi. Tutkielman regressioissa käytetään kuitenkin näiden muuttujien logaritimuunnoksia ($\ln NAF$ ja $\ln TOTAL$) muuttujien lineaarisuuden parantamiseksi (Heikkilä, 2014, s. 223). Taulukosta nähdään, että muuttujien NAF ja $TOTAL$ vaihteluväli on huomattava. Muuttujan NAF minimiarvo on 0, mikä osoittaa, että osa suomalaisista pörssiyrityksistä ei ole hankkinut oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavalta tilintarkastajalta lainkaan tutkimusperiodin aikana.

Nämä havainnot sisällytetään tutkielman aineistoon, sillä niiden pois jättäminen ei edustaisi tutkimukseen valittua populaatiota kokonaisuudessaan (Ashbaugh ym., 2003). Vastaavasti muuttujan *NAF* maksimiarvo osoittaa, että tutkimusperiodilla suurin vuosittainen lakisääteiselle tilintarkastajalle oheispalveluista maksettu palkkiomäärä on 6,5 miljoonaa euroa. Muuttujan *TOTAL* vaihteluväli minimiarvosta maksimiarvoon osoittaa, että tilintarkastajalle maksetut kokonaispalkkiot vaihtelevat 25 000 eurosta 23,9 miljoonaan euroon.

Muuttuja *FEERATIO* kuvaa lakisääteisen tilintarkastuksen suorittavalle tilintarkastajalle oheispalveluista maksettujen palkkioiden osuutta kokonaispalkkioihin. Muuttujan *FEERATIO* keskiarvo (mediaani) on 0,338 (0,333). Tämä osoittaa, että suomalaiset pörssiyhtiöiden lakisääteiselle tilintarkastajalle maksamista palkkioista keskimäärin 33,8 prosenttia (33,3 prosenttia) koostuu oheispalkkioista. Oheispalkkioiden osuus kokonaispalkkioista vaihtelee huomattavasti, sillä osa yhtiöistä maksaa tilintarkastajilleen ainoastaan lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioita, kun osalla yrityksistä maksetut kokonaispalkkiot koostuvat pääosin oheispalveluista maksetuista palkkioista.

Muuttuja *NAF/AFAV3Y* kuvaa tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhdetta lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon. Muuttujan keskiarvo (mediaani) 0,681 (0,500) osoittaa, että suomalaisten pörssiyhtiöiden maksamien oheispalkkioiden suuruus on keskimäärin 68,1 prosenttia (50,0 prosenttia) lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvosta. Muuttujan maksimiarvo osoittaa, että oheispalkkiot ovat aineistossa suurimmillaan melkein viisinkertaiset lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon verrattuna. Muuttujan 75 prosentin kvartiilin arvo 0,878 osoittaa, että kolme neljäsosassa havainnoista oheispalkkiot ovat alle 87 prosenttia lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioista. Suomalaisten pörssiyhtiöiden aineistosta löytyy siis tapauksia, joissa EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan säännökseen mukainen 70 prosentin palkkiokatto ylittyy.

Paneelissa C esiteltyjen kontrollimuuttujien tilastolliset ominaisuudet osoittavat, että tutkimusperiodilla suomalaisten pörssiyhtiöiden kasvu (*GROWTH*) on keskimäärin

maltillista (1,6 prosenttia) ja velkaantumisaste (LEVERAGE) normaalilla tasolla (57,2 prosenttia). Tarkastusvaliokunta (*AUDITCOM*) on perustettu noin puolessa tapauksista (50,2 prosenttia) ja valtaosan tilintarkastuksista on suorittanut jokin Big 4 -tilintarkastusyhteisöön (*BIG4*) kuuluvista tilintarkastajista (96,3 prosenttia). Aineistossa mukana olevien yhtiöiden koko vaihtelee huomattavasti, sillä muuttuja *SIZE* saa arvoja väliltä 15,665 ja 23,950, ollen keskimäärin noin 19,518. Kokonaisjaksotukset (*TAC*) ovat valtaosassa suomalaista pörssiyrityksistä tulosta pienentäviä.

Kuten taulukosta 3 tuloksista huomataan, suomalaisten pörssiyrityksien harkinnanvaraiset jaksotukset ovat sekä tulosta kasvattavia, että tulosta pienentäviä. Motiivit tulosta kasvattaviin ja tulosta pienentäviin harkinnanvaraisiin jaksotuksiin ovat erilaisia, joten aineistoa on perusteltua tarkastella jakamalla se harkinnanvaraisten jaksotuksen suunnan perusteella. Tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmän *DA₊* ja tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmän *DA₋* muuttujien tilastolliset ominaisuudet on esitelty tutkielman liitteessä 1-2.

Hypoteesin 2 tutkimista varten aineisto on jaettu kahteen ryhmään EU:n PIE-asetuksen (537/2014) määrittelemän palkkiokaton perusteella. Havaintojen ryhmä *NAF/AFAV3Y < 70 %* sisältää havainnot, joissa oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon on alle 70 prosenttia ja *NAF/AFAV3Y > 70 %* havainnot, joissa vastaava suhde on yli 70 prosenttia. Näiden havaintoryhmien osalta muuttujien tilastolliset ominaisuudet on esitelty tutkielman liitteessä 3-4.

Taulukossa 4 esitellään tutkielmassa käytettyjen muuttujien korrelaatiot. Korrelaatiota mitataan Pearsonin ja Spearmanin korrelaatiokertoimien avulla ja ne kuvaavat regressioissa käytettyjen yksittäisten muuttujien keskinäistä yhteyttä. Muuttujien välisten korrelaatioiden tarkastelu on tärkeää, sillä selittävien muuttujien liian vahva korrelaatio eli multikollinearisuus voi aiheuttaa virheen regressioanalyysin avulla muodostetuissa tuloksissa. Jotta regressioanalyysillä saadaan luotettavia tuloksia, selittävien muuttujien tulee korreloida selitettävän

muuttujan kanssa mutta vain kohtalaisesti keskenään. (Metsämuuronen, 2011, s. 710-713.) Korrelaatiota voidaan pitää voimakkaana, kun kertoimen itseisarvo on suurempi kuin 0,7, kohtalaisena, kun itseisarvo on 0,3:n ja 0,7:n välillä ja heikko, kun itseisarvo on pienempi kuin 0,3 (Karjalainen, 2004, s. 106–109).

Selittävien muuttujien välillä voimakasta korrelaatiota on palkkiomuuttujien kohdalla. Palkkiomuuttajat *lnNAF*, *FEERATIO*, *NAF/AFAV3Y* ja *lnTOTAL* korreloivat kaikki kohtalaisen vahvasti ja tilastollisesti merkitsevästi toisiinsa sekä Pearsonin, että Spearmanin korrelaatiokertoimilla mitattuna. Palkkiomuuttujien väliset korrelaatiot selittyvät osittain sillä, että niiden muodostamiseen on käytetty samoja tietoja. Palkkiomuuttujia käytetään kuitenkin regressiomalleissa selittävinä muuttujina yksittäin, joten niiden välinen multikollineaarisuus ei muodostu ongelmaksi regressioanalyysia suorittaessa. Muiden muuttujien osalta multikollineaarisuutta esiintyy ainoastaan koon muuttujan *SIZE* ja tilintarkastuskomitean muuttujan *AUDITCOM* välillä.

Muuttujien välisistä korrelaatioista nähdään, että palkkiomuuttajat *lnNAF* ja *lnTOTAL* korreloivat negatiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi selitettävänä olevan harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujan *|DA|* kanssa sekä Pearsonin, että Spearmanin korrelaatiokertoimilla mitattuna. Negatiivinen korrelaatio antaa viitteitä hypoteesin 1 vastaisesta yhteydestä palkkiomuuttujien *lnNAF* ja *lnTOTAL* sekä harkinnanvaraisten jaksotusten välillä. Kyseisten palkkiomuuttujien kasvulla voi siis olla tuloksenjärjestelyä pienentävä vaikutus, mikä puoltaa näkemystä oheispalveluiden tuottamista synergiaeduista. Palkkiomuuttuja *FEERATIO* korreloi negatiivisesti ja palkkiomuuttuja *NAF/AFAV3Y* positiivisesti harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujan *|DA|* kanssa sekä Pearsonin että Spearmanin korrelaatiokertoimilla mitattuna, mutta korrelaatiokertoimet eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Kaikki palkkiomuuttajat korreloivat negatiivisesti selitettävänä olevan harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujan *DA* kanssa. Korrelaatiot ovat samansuuntaisia sekä Pearsonin että Spearmanin korrelaatiokertoimilla mitattuna mutta ne eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Kontrollimuuttujista kasvuasteen muuttuja GROWTH korreloi harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujan $|DA|$ kanssa negatiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi sekä Pearsonin, että Spearmanin korrelaatiokertoimilla mitattuna. Olettamusten vastaisesti yrityksen kasvulla voi siis olla harkinnanvaraisia jaksotuksia pienentävä vaikutus. Muuttujan GROWTH korrelaatio on kuitenkin positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujan DA kanssa, mikä tukee alkuperäistä olettamusta muuttujan kertoimen etumerkistä. Velkaantumisastetta kuvaavalla muuttujalla LEVERAGE ei Pearsonin, että Spearmanin korrelaatiokertoimilla mitattuna ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujiin $|DA|$ ja DA. Tilintarkastuskomitean muuttuja AUDITCOM korreloi positiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi muuttujan DA kanssa Pearsonin korrelaatiokertoimella mitattuna mutta Spearmanin korrelaatiokertoimella mitattuna negatiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi muuttujan $|DA|$ kanssa. Tilintarkastusyhteisön kokoa kuvaava muuttuja BIG4 korreloi harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujien $|DA|$ ja DA kanssa pääosin negatiivisesti mutta vain yksi näistä korrelaatioista on tilastollisesti merkitsevä. Kokonaisjaksotusten muuttuja TAC korreloi harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujan $|DA|$ kanssa negatiivisesti ja muuttujan DA kanssa positiivisesti sekä tilastollisesti merkitsevästi. Korrelaatioiden etumerkit ovat samoja sekä Pearsonin, että Spearmanin korrelaatiokertoimilla mitattuna.

Korrelaatiokertoimet ovat kokonaisuudessaan pieniä, mikä osoittaa muuttujien välillä olevan heikkoa korrelaatiota. Lisäksi varsinkin kontrollimuuttujien osalta vaikutukset selitettäviin harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujiin vaatii lisätarkastelua. Seuraavissa alaluvuissa esitellään usean muuttujan lineaarisen regressioanalyysin avulla saatuja tuloksia selittävien palkkio- ja kontrollimuuttujien vaikutuksesta selitettäviin harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujiin.

Taulukko 4. Muuttujien Pearson (x) ja Spearman (y) korrelaatiokertoimet

	DA	DA	lnNAF	FEERATIO	lnTOTAL	NAF/AFAV3Y	GROWTH	LEVERAGE	AUDITCOM	BIG4	SIZE	TAC
DA	1,000	-0,252***	-0,080**	-0,024	-0,186***	0,042	-0,109***	-0,032	-0,060	0,004	-0,020	-0,318***
DA		1,000	0,041	0,536	0,000	0,287	0,005	0,413	0,127	0,912	0,613	0,000
lnNAF			1,000	0,603	0,913	0,625	0,046	0,989	0,064	0,174	0,165	0,000
FEERATIO				1,000	0,245***	0,836***	0,044	0,173***	0,027	0,108***	0,041	0,003
lnTOTAL					1,000	0,179***	-0,004	-0,009	-0,047	0,024	0,022	0,119***
NAF/AFAV3Y						1,000	0,929	0,820	0,229	0,548	0,568	0,002
GROWTH							1,000	0,017	0,014	-0,019	0,047	0,170***
LEVERAGE								1,000	0,189***	-0,014	0,137***	-0,056
AUDITCOM									1,000	0,197***	0,610***	0,046
BIG4										1,000	0,176***	0,004
SIZE											1,000	0,040
TAC												1,000
	0,000	0,000	0,106	0,841	0,011	0,996	0,000	0,479	0,360	0,681	0,601	

* = 10 %:n merkitsevyystaso, ** = 5 %:n merkitsevyystaso ja *** 1 %:n merkitsevyystaso

6.2 Palkkioiden yhteys harkinnanvaraisiin jaksotuksiin

Palkkiomuuttujien vaikutusta harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujiin tarkastellaan neljän regressiomallin avulla. Jokainen regressiomalli pyrkii selittämään harkinnanvaraisten jaksotusten muutosta yhden palkkiomuuttujan avulla kerrallaan. Mallissa 1 palkkiomuuttujana on $\ln NAF$, mallissa 2 $FEERATIO$, mallissa 3 $NAF/AFAV3Y$ ja mallissa 4 $\ln TOTAL$. Kontrollimuuttujat pysyvät jokaisessa mallissa samoina. Muuttujien tarkemmat kuvaukset on annettu luvussa 5.2.

Tutkielman tavoitteena on tarkastella tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun estimoimalla tilintarkastuksen laatua yrityksen tuloksenjärjestelyllä ja oheispalveluiden tarjontaa tilintarkastajalle maksetuilla palkkioilla. Tutkielman ensimmäinen hypoteesi asetetaan seuraavasti:

H1: Tilintarkastuksen oheis- ja kokonaispalkkioilla on positiivinen yhteys yrityksen tuloksenjärjestelyyn.

Hypoteesin 1 mukaista palkkioiden suhdetta tuloksenjärjestelyyn tarkastellaan ensin yhtälön (3) regressiona. Yhtälössä selitettävänä muuttujana toimii harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä $|DA|$. Regression tulokset on esitelty taulukossa 5.

Taulukko 5. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään

$ DA $	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
$\ln NAF$	-0,001**			
	0,048			
$FEERATIO$		-0,004		
		0,688		
$NAF/AFAV3Y$			0,003	
			0,325	
$\ln TOTAL$				-0,006***
				0,000
$GROWTH$	-0,014	-0,014	-0,015	-0,015
	0,153	0,142	0,120	0,106
$LEVERAGE$	-0,014	-0,014	-0,017	-0,015
	0,319	0,314	0,212	0,283

AUDITCOM	-0,007	-0,007	-0,006	-0,009*
	0,210	0,314	0,219	0,099
BIG4	0,006	0,003	0,003	0,004
	0,620	0,766	0,800	0,702
SIZE	0,001	0,001	0,001	0,001
	0,521	0,435	0,482	0,295
TAC	-0,225***	-0,225***	-0,224***	-0,211***
	0,000	0,000	0,000	0,000
Vakio	0,045	0,033	0,033	0,105***
	0,102	0,225	0,213	0,001
N	649	649	649	649
R ²	0,114	0,109	0,110	0,133
Korjattu R ²	0,105	0,099	0,100	0,124
F-testi	11,805	11,200	11,329	14,050
F-testin p-arvo	0,000	0,000	0,000	0,000

* = 10 %:n merkitsevyystaso, ** = 5 %:n merkitsevyystaso ja *** 1 %:n merkitsevyystaso

Mallissa 1 palkkiomuuttujan $\ln NAF$ kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä 5 prosentin merkitsevyystasolla (-0,001, $p=0,048$), mikä osoittaa, että palkkiomuuttujan kerroin poikkeaa tilastollisesti merkitsevästi nolasta. Mallin 1 tulokset antavat viitteitä siitä, että tilintarkastuksen oheispalveluiden palkkioiden kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä pienenee. Tulokset ovat hypoteesin 1 vastaisia ja tukevat väitteitä tilintarkastuksen laadun parantumisesta lakisääteisen tilintarkastuksen sekä oheispalveluiden yhteistarjonnan vaikutuksista. Samoin mallissa 4 palkkiomuuttuja $\ln TOTAL$ on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä 1 prosentin merkitsevyystasolla (-0,006, $p<0,001$). Mallin 4 tulokset osoittavat, että tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä pienenee. Kuten mallin 1 kohdalla, myös mallin 4 antamat tulokset ovat hypoteesin 1 vastaisia ja osoittavat, että tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden kasvu parantaa tilintarkastuksen laatua.

Mallissa 2 palkkiomuuttujan FEERATIO kerroin on negatiivinen (-0,004) ja mallissa 3 palkkiomuuttujan $NAF/AFAV3Y$ kerroin on positiivinen (0,003). Kumpikaan mallien 2 ja 3 palkkiomuuttujista ei ole tilastollisesti merkitsevä. Tulokset osoittavat, että tilintarkastuksen kokonaispalkkioihin ja lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioihin suhteutettuna oheispalveluiden palkkiot eivät selitä harkinnanvaraisten

jaksotusten absoluuttisen määrän vaihtelua. Mallien 1-4 kontrollimuuttujien osalta tilanne on vastaavanlainen. Kontrollimuuttujista tilastollisesti merkitsevä on kaikkien mallien osalta ainoastaan kokonaisjaksotuksia kuvaava muuttuja TAC, jonka kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä 1 prosentin merkitsevyystasolla. Tulokset osoittavat, että kokonaisjaksotusten kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrä pienenee. Muuttujan TAC lisäksi kontrollimuuttujista ainoastaan tarkastuskomitean muuttuja AUDITCOM saa tilastollisesti merkitsevän kertoimen mallissa 4 (-0,009, $p=0,099$). Kerroin on negatiivinen, mikä osoittaa, että tarkastuskomitean olemassaolo hillitsee harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttista määrää.

Vaikka regressioyhtälön (3) mallit antavat tilastollisesti merkitseviä tuloksia harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän ja palkkiomuuttujien välillä, ovat yhtälön mallien selitysasteet alhaiset. F-testin p-arvot ($p<0,001$) osoittavat kaikkien neljän regressiomallin osalta, että mallit selittävät harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän vaihtelua tilastollisesti merkitsevästi. Mallien selitysasteet R^2 ja korjattu R^2 ovat kuitenkin alhaiset (0,099–0,133) ja osoittavat, että regressiomallit selittävät korkeimmillaankin ainoastaan 13 prosenttia harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän vaihtelusta. Matalimmat selitysasteet ovat mallissa 2 ja korkeimmat mallissa 4.

Hypoteesin 1 mukaista palkkioiden suhdetta tuloksenjärjestelyyn tarkastellaan seuraavaksi yhtälön (4) regressiona. Yhtälössä selitettävänä muuttujana toimii harkinnanvaraisten jaksotuksen reaalin määrä DA. Regression tulokset on esitelty taulukossa 6.

Taulukko 6. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten reaaliseseen määrään

DA	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
lnNAF	-0,001***			
	0,000			
FEERATIO		-0,009		
		0,208		
NAF/AFAV3Y			0,003	
			0,149	

lnTOTAL				-0,006***
				0,000
GROWTH	-0,026***	-0,027***	-0,028***	-0,028***
	0,000	0,000	0,000	0,000
LEVERAGE	0,023***	0,023***	0,019**	0,022***
	0,006	0,007	0,025	0,008
AUDITCOM	0,005	0,005	0,005	0,003
	0,130	0,161	0,130	0,353
BIG4	-0,022***	-0,025***	-0,026***	-0,024***
	0,001	0,000	0,000	0,000
SIZE	0,000	0,000	0,000	0,001
	0,924	0,711	0,805	0,441
TAC	0,885***	0,884***	0,885***	0,898***
	0,000	0,000	0,000	0,000
Vakio	0,055***	0,041**	0,042**	0,109***
	0,001	0,014	0,013	0,000
N	649	649	649	649
R ²	0,813	0,809	0,809	0,821
Korjattu R ²	0,811	0,807	0,807	0,819
F-testi	397,662	388,008	388,378	419,274
F-testin p-arvo	0,000	0,000	0,000	0,000

* = 10 %:n merkitsevyystaso, ** = 5 %:n merkitsevyystaso ja *** 1 %:n merkitsevyystaso

Kuten regressioyhtälön (3) tulosten kohdalla myös regressioyhtälössä (4) mallin 1 palkkiomuuttujan lnNAF kerroin (-0,001) ja mallin 4 palkkiomuuttujan lnTOTAL kerroin (-0,006) on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä. Mallin 1 osalta tilastollinen merkitsevyystaso paranee 1 prosentin tasolle ($p < 0,001$), mikä osoittaa, että palkkiomuuttujan lnNAF tilastollinen merkitsevyys on voimakkaampaa harkinnanvaraisten jaksotusten reaalisen määrän kuin absoluuttisen määrän kohdalla. Muuttujien lnNAF ja lnTOTAL negatiiviset kertoimet osoittavat, että näiden palkkioerien kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten reaalinen määrä pienenee. Tulokset ovat hypoteesin 1 vastaisia ja viittaavat siihen, että oheis- ja kokonaispalkkioiden kasvu hillitsee harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöä eli parantaa tilintarkastuksen laatua. Mallin 2 palkkiomuuttujan FEERATIO kerroin (-0,009) ja mallin 3 palkkiomuuttujan NAF/AFAV3Y kerroin (0,003) ei saa tilastollisesti merkitsevää arvoa, joten tilintarkastuksen kokonaispalkkioihin ja

lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioihin suhteutettuna oheispalveluiden palkkiot eivät selitä harkinnanvaraisten jaksotusten reaalisien määrän vaihtelua.

Regressioyhtälössä (4) suurin osa kontrollimuuttujien kertoimista on tilastollisesti merkitseviä. Kasvuasteen muuttujan *GROWTH* kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä kaikissa malleissa. Tulosten mukaan yrityksen kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten reaalin määrä pienenee. Tulokset ovat vastoin ennako-oletuksia, joiden mukaan kasvuyritykset järjestelivät tulostaan harkinnanvaraisten jaksotusten avulla enemmän kuin muut yritykset. Velkaantumisasteen muuttujan *LEVERAGE* kerroin on positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä, mikä vahvistaa ennako-oletuksia siitä, että velkaantumisasteen kasvu on yhteydessä voimakkaampaan tulostenjärjestelyyn harkinnanvaraisten jaksotusten avulla. Tilintarkastusyhteisön koon muuttujan *BIG4* kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä eli harkinnanvaraisten jaksotusten reaalin määrä laskee, kun tilintarkastajana on jokin neljästä suuresta tilintarkastusyhteisöstä. Myös kokonaisjaksotusten muuttujan *TAC* kerroin on tilastollisesti merkitsevä ja ennako-oletusten mukaisesti positiivinen. Tämä osoittaa, että kokonaisjaksotusten kasvaessa yrityksen harkinnanvaraisten jaksotusten reaalin määrä kasvaa.

Regressioyhtälöön (3) verrattuna yhtälön (4) regressiomallien selitysasteet ovat korkeat. Mallien 1–4 selitysasteiden R^2 ja korjattu R^2 tulosten (0,807–0,821) mukaan noin 80 prosenttia harkinnanvaraisten jaksotusten reaalisien määrän vaihtelusta on selitettävissä valituilla muuttujilla. Myös *F*-testin tulos ($p < 0,001$) on tilastollisesti merkitsevä, mikä osoittaa, että kaikkien neljän mallin muuttujat selittävät harkinnanvaraisten jaksotusten reaalisien määrän vaihtelua tilastollisesti merkitsevästi. Regressioyhtälöiden (3) ja (4) selitysasteiden vertailu osoittaa, että tässä tutkielmassa tehtyjen muuttujavalintojen perusteella suomalaisten pörssiyritysten kontekstissa harkinnanvaraisten jaksotusten reaalisien määrän tarkastelu antaa tarkempia tuloksia kuin harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän tarkastelu.

Jotta harkinnanvaraisten jaksotusten reaalisien määrän yhteyttä palkkiomuuttujiin voidaan tarkastella tarkemmin, jaetaan havainnot kahteen ryhmään, tulosta kasvattaviin harkinnanvaraisiin jaksotuksiin DA_+ ja tulosta pienentäviin

harkinnanvaraisiin jaksotuksiin DA_{+} . Yhtälön (4) mukaisen regressio toistetaan jaetulla aineistolla. Tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmään kuuluu 287 havaintoa ja havaintoryhmän regression tulokset on esitelty taulukossa 7.

Taulukko 7. Palkkiomuuttujien yhteys tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten määrään

DA_{+}	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
lnNAF	-0,002*** 0,003			
FEERATIO		-0,005 0,662		
NAF/AFAV3Y			0,005** 0,049	
lnTOTAL				-0,008 0,662
GROWTH	-0,012 0,220	-0,013 0,208	-0,014 0,161	-0,013 0,208
LEVERAGE	0,024* 0,086	0,023 0,109	0,017 0,249	0,023 0,109
AUDITCOM	0,002 0,738	0,002 0,723	0,003 0,594	-0,001 0,723
BIG4	-0,010 0,256	-0,011 0,222	-0,011 0,233	-0,011 0,222
SIZE	-0,001 0,691	0,000 0,862	0,000 0,749	0,000 0,862
TAC	0,579*** 0,000	0,583*** 0,000	0,591*** 0,000	0,582*** 0,000
Vakio	0,070*** 0,007	0,051** 0,047	0,053** 0,039	0,144** 0,047
N	287	287	287	287
R ²	0,461	0,445	0,452	0,506
Korjattu R ²	0,448	0,431	0,438	0,494
F-testi	34,143	31,943	32,896	31,943
F-testin p-arvo	0,000	0,000	0,000	0,000

* = 10 %:n merkitsevyystaso, ** = 5 %:n merkitsevyystaso ja *** 1 %:n merkitsevyystaso

Tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmässä palkkioerien muuttujien tilastollinen merkitsevyys muuttuu. Mallin 1 palkkioerämuuttujan $lnNAF$

kerroin (-0,002) on aikaisempien tulosten tavoin negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä 1 prosentin merkitsevyystasolla ($p=0,003$), mikä osoittaa, että oheispalkkioiden kasvu hillitsee harkinnanvaraisten jaksotusten määrää myös tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmässä. Mallin 3 palkkioerämuuttujan *NAF/AFAV3Y* kerroin (0,005) puolestaan on positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä 5 prosentin merkitsevyystasolla ($p=0,049$). Tämä osoittaa, että oheispalkkioiden kasvu lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioihin suhteutettuna kasvattaa harkinnanvaraisten jaksotusten määrää silloin, kun harkinnanvaraisia jaksotuksia käytetään kasvattamaan tulosta. Tulos tukee hypoteesin 1 väittämää siitä, että palkkioerän kasvu voimistaa tulosta kasvattavaa tuloksenjärjestelyä. Näissä tapauksissa tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu voi olla vaarantunut.

Mallin 4 palkkioerän muuttujan *lnTOTAL* kerroin (-0,008) ei ole tilastollisesti merkitsevä tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmässä. Tulos on huomionarvoinen, sillä aikaisemmissa regressioyhtälöissä muuttuja on tilastollisesti merkitsevä 1 prosentin merkitsevyystasolla. Tulosten mukaan kokonaispalkkioiden kasvu ei ole yhteydessä tulosta kasvattaviin harkinnanvaraisiin jaksotuksiin. Myöskään mallin 2 palkkioerämuuttujan *FEERATIO* kerroin (-0,005) ei ole tilastollisesti merkitsevä. Kyseisen muuttujan osalta tulokset ovat olleet jokaisessa regressioyhtälössä samanlaiset. Myöskään kontrollimuuttujien kertoimet eivät suurimmassa osassa muuttujista ole tilastollisesti merkitseviä. Ainoastaan kokonaisjaksotuksia kuvaavan muuttujan *TAC* kerroin on kaikissa neljässä regressiomallissa positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä eli ennako-oletusten mukaisesti kokonaisjaksotusten kasvaessa tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten määrä kasvaa. Lisäksi mallissa 1 velkaantumisasteen muuttujan *LEVERAGE* kerroin (0,024) on ennako-oletusten mukaisesti positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä, mutta vain 10 prosentin merkitsevyystasolla ($p=0,086$).

Regressioyhtälön (4) selitysasteet R^2 ja korjattu R^2 ovat alhaisemmat tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten havaintoryhmässä kuin kaikki havainnot sisältävässä harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmässä. R^2 ja korjattu R^2 selitysasteet putoavat noin 80 prosentista keskimäärin alle 50 prosenttiin (0,431–0,506), kun havaintoryhmään sisällytetään ainoastaan tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten

jaksotusten havainnot. Vaikka selitysasteet laskevat, F-testin p-arvot pysyvät kaikkien mallien osalta pienenä ($p < 0,001$) eli malleihin sisältyvät muuttujat selittävät tilastollisesti merkitsevästi tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten vaihtelua.

Suomalaisista pörssiyrityksistä suurin osa järjestee tulostaan harkinnanvaraisten jaksotusten avulla tulosta pienentävästi. Tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmä sisältää 362 havaintoa ja sen regression tulokset on esitelty taulukossa 8.

Taulukko 8. Palkkiomuuttujien yhteys tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten määrään

DA-	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
lnNAF	-0,001*** 0,003			
FEERATIO		-0,015** 0,022		
NAF/AFAV3Y			-0,003* 0,096	
lnTOTAL				-0,004*** 0,000
GROWTH	-0,023*** 0,000	-0,022*** 0,000	-0,022*** 0,000	-0,025*** 0,000
LEVERAGE	0,006 0,453	0,007 0,346	0,006 0,419	0,005 0,533
AUDITCOM	0,007** 0,012	0,007** 0,019	0,007** 0,018	0,006** 0,035
BIG4	-0,012 0,148	-0,015* 0,060	-0,017** 0,040	-0,016* 0,051
SIZE	0,000 0,960	0,000 0,864	0,000 0,871	0,000 0,596
TAC	0,807*** 0,000	0,802*** 0,000	0,799*** 0,000	0,822*** 0,000
Vakio	0,036** 0,031	0,028* 0,098	0,026 0,117	0,068*** 0,000
N	362	362	362	362
R ²	0,840	0,838	0,837	0,843

Korjattu R ²	0,837	0,835	0,834	0,840
F-testi	265,141	261,800	259,588	271,075
F-testin p-arvo	0,000	0,000	0,000	0,000

* = 10 %:n merkitsevyystaso, ** = 5 %:n merkitsevyystaso ja *** 1 %:n merkitsevyystaso

Tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmässä kaikkien mallien 1–4 palkkioerien muuttujien kertoimet ovat negatiiviset ja tilastollisesti merkitsevät. Mallin 1 muuttujan *lnNAF* (-0,001, p=0,003) ja mallin 4 muuttujan *lnTOTAL* kertoimien (-0,004, p<0,001) tilastollinen merkitsevyys on 1 prosentin tasolla, mallin 2 muuttujan *FEERATIO* kertoimen (-0,015, p=0,022) 5 prosentin tasolla ja mallin 3 muuttujan *NAF/FAV3Y* kertoimen (-0,003, p=0,096) 10 prosentin merkitsevyystasolla. Tulokset osoittavat, että jokaisella palkkioerämuuttujalla mitattuna harkinnanvaraiset jaksotukset pienenevät palkkioerien kasvaessa. Tulokset ovat hypoteesin 1 vastaisia ja viittaavat siihen, että tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmässä tilintarkastuksen laatu paranee tilintarkastajalle maksettujen oheis- ja kokonaispalkkioiden kasvaessa.

Kontrollimuuttujista kasvuasteen muuttujan *GROWTH*, tarkastusvaliokunnan muuttujan *AUDITCOM*, tilintarkastusyhteisön koon muuttujan *BIG4* ja kokonaisjaksotuksen muuttujan *TAC* kertoimet ovat tilastollisesti merkitseviä. Kuten koko havaintoryhmän tulosten kohdalla myös tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmän kohdalla kasvuasteen muuttujan *GROWTH* kerroin on ennako-oletusten vastaisesti negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä kaikissa malleissa 1–4. Yrityksen kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten määrä pienenee. Tarkastusvaliokunnan muuttujan *AUDITCOM* kerroin on positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä kaikissa malleissa 1–4, mikä osoittaa, että tarkastusvaliokunnan olemassaolo on yhteydessä harkinnanvaraisten jaksotusten kasvuun. Tulos on ennako-oletusten vastainen. Tilintarkastusyhteisön koon muuttujan *BIG4* kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä malleissa 2–4. Tulokset osoittavat, että harkinnanvaraiset jaksotukset pienenevät, kun tilintarkastajana on jokin suuresta neljästä tilintarkastusyhteisöstä. Kokonaisjaksotusten muuttuja *TAC* saa positiivisen ja tilastollisesti merkitsevän kertoimen kaikissa malleissa 1–4 indikoiden sitä, että kokonaisjaksotusten kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten määrä kasvaa.

Regressioyhtälön (4) selitysasteet R^2 ja korjattu R^2 ovat tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmässä korkeat (0,835–0,843) ja F-testin p-arvot matalat ($p < 0,001$). Tulosten mukaan regressiomalleihin valitut muuttujat selittävät tilastollisesti merkitsevästi harkinnanvaraisten jaksotusten vaihtelua ja selitysasteet ovat mallista riippumatta yli 80 prosenttia. Suomalaisten pörssiyhtiöiden kohdalla tulosta kasvattavien ja tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten ryhmien regressiomallien selitysasteiden välillä on merkittävä ero. Valitut muuttujat selittävät merkittävästi paremmin tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten vaihtelua kuin tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten vaihtelua.

6.3 Palkkioiden yhteys harkinnanvaraisiin jaksotuksiin palkkiokaton näkökulmasta

Tilintarkastajan oheis- ja kokonaispalkkioiden vaikutusta tarkastellaan koko havaintoaineiston lisäksi jakamalla aineisto EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemän palkkiokaton mukaisesti niihin havaintoihin, joissa tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisen kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon on alle 70 prosenttia ($NAF/AFAV3Y < 70\%$) ja niihin havaintoihin, joissa vastaava suhde on yli 70 prosenttia ($NAF/AFAV3Y > 70\%$). Toisessa hypoteesissa oletetaan alun perin seuraavaa:

H2: Tilintarkastuksen oheis- ja kokonaispalkkioilla on positiivinen yhteys yrityksen tuloksenjärjestelyyn myös silloin, kun oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen kolmen viimeisen vuoden palkkioiden keskiarvoon on alle 70 prosenttia.

Koska hypoteesin 1 tarkastelussa huomataan, että palkkiomuuttujilla ei ole positiivista yhteyttä tuloksenjärjestelyyn, hypoteesin 2 tutkimista muutetaan ja tarkastellaan ilman ennakko-oletusta palkkiomuuttujien yhteyttä harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöön molemmissa havaintoryhmissä erikseen. Suomalaisten pörssiyhtiöiden osalta valtaosalla oheispalveluiden kokonaismäärä alittaa PIE-asetuksen (537/2014) asettaman palkkiokaton, sillä havaintoryhmä $NAF/AFAV3Y < 70\%$ ryhmä sisältää 425 havaintoa ja havaintoryhmä $NAF/AFAV3Y > 70\%$ ryhmä

224 havaintoa. Taulukossa 9 on esitelty havaintoryhmän *NAF/AFAV3Y* < 70 % tulokset regressioyhtälöstä (3), jossa selitettävänä muuttujana on harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä $|DA|$.

Taulukko 9. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään *NAF/AFAV3Y* < 70 % ryhmässä

$ DA $ <i>NAF/AFAV3Y</i> < 70 %	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
lnNAF	-0,001*			
	0,084			
FEERATIO		-0,020		
		0,285		
NAF/AFAV3Y			-0,006	
			0,626	
lnTOTAL				-0,007***
				0,000
GROWTH	-0,031**	-0,031**	-0,031**	-0,033***
	0,012	0,011	0,012	0,007
LEVERAGE	-0,021	-0,019	-0,020	-0,026
	0,214	0,269	0,240	0,120
AUDITCOM	-0,012*	-0,012*	-0,012*	-0,014**
	0,058	0,052	0,050	0,021
BIG4	0,006*	0,006	0,005	0,005
	0,600	0,643	0,704	0,681
SIZE	0,002	0,002	0,002	0,003*
	0,243	0,194	0,188	0,095
TAC	-0,255***	-0,254***	-0,254***	-0,238***
	0,000	0,000	0,000	0,000
Vakio	0,028	0,018	0,016	0,094**
	0,369	0,561	0,599	0,010
N	425	425	425	425
R ²	0,171	0,168	0,166	0,194
Korjattu R ²	0,157	0,154	0,152	0,180
F-testi	12,321	12,005	11,849	14,324
F-testin p-arvo	0,000	0,000	0,000	0,000

* = 10 %:n merkitsevyystaso, ** = 5 %:n merkitsevyystaso ja *** 1 %:n merkitsevyystaso

Regressiomallien tuloksista huomataan, että mallin 1 palkkiomuuttujan $\ln NAF$ kerroin (-0,001, $p=0,084$) sekä mallin 4 palkkiomuuttujan $\ln TOTAL$ kerroin (-0,007, $p<0,001$) ovat negatiiviset ja tilastollisesti merkitsevät. Muuttujan $\ln NAF$ kertoimen merkitsevyytaso on 10 prosenttia kun muuttujan $\ln TOTAL$ on 1 prosentti, mikä osoittaa, että kokonaispalkkiolla selitysvoima on vahvempi kuin oheispalkkiolla. Molempien palkkiomuuttujien negatiiviset kertoimet osoittavat tässä tutkielmassa tarkasteltujen aikaisempien regressiomallien tavoin, että oheis- ja kokonaispalkkioiden kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä pienenee. Palkkioiden kasvu on siis yhteydessä parantuneeseen tilintarkastuksen laatuun silloin, kun oheispalveluiden määrä ei ylitä EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemää palkkiokattoa.

Mallin 2 palkkiomuuttujan $FEERATIO$ kerroin (-0,020) ja mallin 3 palkkiomuuttujan $NAF/AFAV3Y$ kerroin (-0,006) ovat negatiiviset, mutta ne eivät ole tilastollisesti merkitsevät. Tämän tutkielman aikaisempien havaintojen tavoin kyseiset palkkiomuuttujat eivät selitä harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän vaihtelua myöskään $NAF/AFAV3Y < 70\%$ havaintoryhmässä.

Kontrollimuuttujien $GROWTH$, $AUDITCOM$ ja TAC kertoimet ovat tilastollisesti merkitseviä jokaisessa regressiomallissa 1–4. Kasvuasteen muuttujan $GROWTH$ kerroin on jälleen ennako-oletusten vastaisesti negatiivinen, mikä osoittaa, että yrityksen kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä pienenee. Tarkastusvaliokunnan muuttujan $AUDITCOM$ kerroin on ennako-oletusten mukaisesti negatiivinen eli tarkastusvaliokunnan olemassaolo hillitsee harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttista määrää. Kokonaisjaksotusten muuttujan TAC kerroin on negatiivinen, mikä osoittaa, että kokonaisjaksotusten kasvaessa niiden harkinnanvarainen osuus pienenee.

Kuten koko aineistoa tarkastellessa myös havaintoryhmän $NAF/AFAV3Y < 70\%$ kohdalla regressiomallin (3) selitysasteet ovat alhaiset. F-testin p-arvo on pieni ($p<0,001$), mikä osoittaa tämän tutkielman aikaisempien mallien tavoin, että valitut muuttujat selittävät harkinnanvaraisia jaksotuksia. Selitysasteet R^2 ja korjattu R^2 ovat

kuitenkin ainoastaan 15–19 prosentin välillä, mikä osoittaa, että mallien selitysteho ei ole erityisen vahva.

Taulukossa 10 on esitelty tulokset regressioyhtälöstä (4), jossa selitettävänä muuttujana on harkinnanvaraisten jaksotusten reaalin määrä *DA*.

Taulukko 10. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten reaaliiseen määrään NAF/AFAV3Y<70 % ryhmässä

DA NAF/AFAV3Y<70 %	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
lnNAF	-0,001*** 0,000			
FEERATIO		-0,046*** 0,000		
NAF/AFAV3Y			-0,032*** 0,000	
lnTOTAL				-0,006*** 0,000
GROWTH	-0,034*** 0,000	-0,034*** 0,000	-0,032*** 0,000	-0,036*** 0,000
LEVERAGE	0,013 0,146	0,018* 0,050	0,017* 0,059	0,009 0,301
AUDITCOM	0,006* 0,098	0,005 0,104	0,005 0,106	0,003 0,320
BIG4	-0,014** 0,028	-0,013** 0,041	-0,013** 0,040	-0,017*** 0,009
SIZE	-0,001 0,253	-0,001 0,349	-0,001 0,323	0,000 0,782
TAC	0,918*** 0,000	0,919*** 0,000	0,918*** 0,000	0,933*** 0,000
Vakio	0,073*** 0,000	0,064*** 0,000	0,064*** 0,000	0,123*** 0,000
N	425	425	425	425
R ²	0,861	0,863	0,864	0,867
Korjattu R ²	0,859	0,861	0,861	0,865
F-testi	369,988	374,903	377,389	389,909
F-testin p-arvo	0,000	0,000	0,000	0,000

* = 10 %:n merkitsevyytaso, ** = 5 %:n merkitsevyytaso ja *** 1 %:n merkitsevyytaso

Siirrettäessä tarkastelu harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisesta määrästä niiden reaaliseen määrään huomataan, että regressiomallien 1–4 palkkiomuuttujien kertoimet ovat kaikki negatiivisia ja tilastollisesti merkitseviä 1 prosentin merkitsevyystasolla. Tulokset osoittavat, että palkkiomuuttujasta huolimatta oheis- ja kokonaispalkkioiden kasvu yhdistyy harkinnanvaraisten jaksotusten reaalisen määrän pienenemiseen. Näin ollen palkkioiden kasvaessa tilintarkastuksen laatu paranee niissä tapauksissa, joissa EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemää palkkiokattoa ei ylitetä.

Kontrollimuuttujien osalta lähes kaikki malleihin valitut muuttujat saavat tilastollisesti merkitsevät kertoimet jossain regressiomallissa 1–4. Kasvuasteen muuttuja *GROWTH* kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä kaikissa neljässä mallissa. Tämän tutkielman aikaisempien havaintojen mukaisesti ja ennakko-oletusten vastaisesti yrityksen kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten reaalinen määrä pienenee. Velkaantumisasteen muuttujan *LEVERAGE* kerroin on positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä malleissa 2 ja 3, mikä osoittaa ennakko-oletusten mukaisesti yrityksen velkaantumisasteen lisäävän harkinnanvaraisten jaksotusten reaalista määrää. Tarkastusvaliokunnan muuttujan *AUDITCOM* kerroin on positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä ainoastaan mallissa 1. Tämä antaa viitteitä siitä, että tarkastusvaliokunnan olemassaolo ei hillitse harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöä, mikä on vastoin asetettuja ennakko-oletuksia. Tilintarkastusyhteisön koon muuttujan *BIG4* kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä kaikissa neljässä mallissa. Mikäli tilintarkastajana on jokin neljästä suuresta tilintarkastusyhteisöstä, harkinnanvaraisten jaksotusten käyttö pienenee. Kokonaisjaksotusten muuttujan *TAC* kerroin on positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä kaikissa neljässä mallissa, mikä osoittaa ennakko-oletusten mukaisesti, että kokonaisjaksotusten kasvaessa harkinnanvaraiset jaksotukset kasvavat.

Kuten aikaisemmin tässä tutkielmassa havaittiin koko aineiston osalta, tarkastelun siirtäminen harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisesta määrästä reaaliseen määrään parantaa regressiomallien selitysstettä huomattavasti. Havaintoryhmän $NAF/AFAV3Y < 70\%$ osalta vaikutus on samansuuntainen. Regressioyhtälön (4) mallien selityssteeet R^2 ja korjattu R^2 ovat noin 86 prosenttia, mikä osoittaa, että malleihin valitut muuttujat selittävät suurelta osin harkinnanvaraisten jaksotusten

reaalisen määrän vaihtelua. Ero on huomattava verrattuna regressioyhtälön (3) malleihin, joissa selitysasteet ovat ainoastaan 15–19 prosentin välillä.

Seuraavaksi tarkastellaan havaintoryhmää $NAF/AFAV3Y > 70\%$, joka sisältää EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemän palkkiokaton ylittävät havainnot. Taulukossa 11 on esitelty havaintoryhmän tulokset regressioyhtälöstä (3), jossa selitettävänä muuttujan on harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä |DA|.

Taulukko 11. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään $NAF/AFAV3Y > 70\%$ ryhmässä

DA NAF/AFAV3Y>70 %	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
lnNAF	-0,006** 0,024			
FEERATIO		0,003 0,935		
NAF/AFAV3Y			0,006 0,171	
lnTOTAL				-0,006** 0,022
GROWTH	0,013 0,417	0,015 0,351	0,014 0,383	0,013 0,401
LEVERAGE	0,012 0,608	0,003 0,900	-0,002 0,946	0,011 0,640
AUDITCOM	0,006 0,526	0,007 0,452	0,008 0,409	0,006 0,526
BIG4	-0,004 0,875	-0,004 0,877	0,006 0,839	-0,003 0,907
SIZE	-0,001 0,609	-0,001 0,557	-0,002 0,423	-0,001 0,596
TAC	-0,140*** 0,004	-0,152*** 0,002	-0,142*** 0,003	-0,138*** 0,004
Vakio	0,140** 0,029	0,073 0,217	0,070 0,224	0,147** 0,025
N	224	224	224	224
R ²	0,074	0,052	0,060	0,075
Korjattu R ²	0,044	0,021	0,030	0,045

F-testi	2,466	1,689	1,972	2,491
F-testin p-arvo	0,019	0,113	0,060	0,018

* = 10 %:n merkitsevyystaso, ** = 5 %:n merkitsevyystaso ja *** 1 %:n merkitsevyystaso

Kuten palkkiokaton alittavassa havaintoryhmässä myös palkkiokaton ylittävässä havaintoryhmässä mallin 1 palkkiomuuttujan $\ln NAF$ (-0,006, $p=0,024$) ja mallin 4 palkkiomuuttujan $\ln TOTAL$ kertoimet (-0,006, $p=0,022$) ovat negatiiviset ja tilastollisesti merkitsevät. Tulokset osoittavat, että oheis- ja kokonaispalkkioiden kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä pienenee, mikä on tulkittavissa tilintarkastuksen laadun parantumisena. Mallin 2 palkkiomuuttujan $FEERATIO$ (0,003, $p=0,935$) ja mallin 3 palkkiomuuttujan $NAF/AFAV3Y$ kertoimet (0,006, $p=0,171$) ovat positiiviset, mutta ne eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Regressiomallien tulokset eivät siis anna viitteitä siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu vaarantuu, vaikka EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemä palkkiokatto ylittyy.

Kontrollimuuttujista ainoastaan kokonaisjaksotusten muuttuja TAC saa tilastollisesti merkitsevän kertoimen. Kerroin on negatiivinen ja osoittaa, että kokonaisjaksotusten kasvaessa niiden harkinnanvarainen osuus pienenee. Havaintoryhmässä $NAF/AFAV3Y > 70\%$ muiden kontrollimuuttujien kertoimet eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Myös regressiomallien selitysasteet ovat heikot. F-testin p-arvojen tulokset ovat korkea ($p > 0,001$), mikä osoittaa, että mallit eivät selitä harkinnanvaraisia jaksotuksia tilastollisesti merkitsevästi. Myös selitysasteet R^2 ja korjattu R^2 ovat todella alhaiset (2,1–7,5 prosenttia) eli mallin muuttujat eivät juurikaan selitä harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän vaihtelua $NAF/AFAV3Y > 70\%$ ryhmässä.

Taulukossa 12 on esitelty tulokset regressioyhtälöstä (4), jossa selitettävänä muuttujana on harkinnanvaraisten jaksotusten reaalin määrä DA .

Taulukko 12. Palkkiomuuttujien yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten reaaliin määrään $NAF/AFAV3Y > 70\%$ ryhmässä

DA $NAF/AFAV3Y > 70\%$	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
$\ln NAF$	-0,007***			

	0,000			
FEERATIO		0,018		
		0,457		
NAF/AFAV3Y			0,005	
			0,131	
lnTOTAL				-0,007***
				0,000
GROWTH	-0,019*	-0,016	-0,017	-0,018
	0,094	0,171	0,132	0,100
LEVERAGE	0,041**	0,028	0,027	0,040**
	0,018	0,107	0,129	0,020
AUDITCOM	0,002	0,003	0,004	0,002
	0,796	0,633	0,598	0,800
BIG4	-0,057***	-0,055***	-0,049**	-0,055***
	0,004	0,006	0,018	0,004
SIZE	0,002	0,002	0,002	0,002
	0,207	0,302	0,395	0,215
TAC	0,849***	0,836***	0,842***	0,851***
	0,000	0,000	0,000	0,000
Vakio	0,105**	0,023	0,027	0,116**
	0,022	0,592	0,519	0,013
N	224	224	224	224
R ²	0,749	0,734	0,736	0,750
Korjattu R ²	0,741	0,726	0,728	0,742
F-testi	91,948	85,215	86,151	92,762
F-testin p-arvo	0,000	0,000	0,000	0,000

* = 10 %:n merkitsevyystaso, ** = 5 %:n merkitsevyystaso ja *** 1 %:n merkitsevyystaso

Kuten harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttista määrää tarkastellessa myös reaalisena määrää selitettäessä mallin 1 palkkiomuuttujan $\ln NAF$ (-0,007, $p < 0,001$) ja mallin 4 palkkiomuuttujan $\ln TOTAL$ (-0,007, $p < 0,001$) kertoimet ovat negatiiviset ja tilastollisesti merkitsevät 1 prosentin merkitsevyystasolla. Tulokset vahvistavat havaintoja siitä, että oheis- ja kokonaispalkkioiden kasvaessa harkinnanvaraisten jaksotusten määrä pienenee eli tilintarkastuksen laatu parantuu. Edellisten tulosten tavoin mallin 2 palkkiomuuttujan $FEERATIO$ (0,018, $p = 0,457$) ja mallin 3 palkkiomuuttujan $NAF/AFAV3Y$ (0,005, $p = 0,131$) kertoimet ovat positiiviset, mutta eivät saa edelleenkään tilastollisesti merkitseviä kertoimia. Yhdistettynä edellisen

regressioyhtälön (3) tuloksiin tämän yhtälön mallien tulokset eivät tue väittämää siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu vaarantuu, vaikka EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemä palkkiokatto ylittyy.

Kontrollimuuttujista tilastollisesti merkitseviä kertoimia saavat *GROWTH*, *LEVERAGE*, *BIG4* ja *TAC*. Kasvuasteen muuttujan *GROWTH* kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä mallissa 1 eli yrityksen kasvulla on harkinnanvaraisia jaksotuksia pienentävä vaikutus. Velkaantumisasteen muuttujan *LEVERAGE* kerroin on positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä malleissa 1 ja 4, mikä osoittaa, että velkaantumisasteen kasvu lisää harkinnanvaraisten jaksotusten määrää. Tilintarkastusyhteisön koon muuttujan *BIG4* kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä kaikissa neljässä mallissa eli harkinnanvaraisten jaksotusten käyttö on hillitympää silloin, kun tilintarkastaja on jokin neljästä suuresta tilintarkastusyhteisöstä. Kokonaisjaksotusten muuttujan *TAC* kerroin on positiivinen ja niin ikään tilastollisesti merkitsevä kaikissa neljässä mallissa. Harkinnanvaraisten jaksotusten kasvu yhdistyy kokonaisjaksotusten kasvuun.

$NAF/AFAV3Y > 70\%$ ryhmän regressiomallien selitysasteet nousevat merkittävästi, kun selitettävänä muuttujana on harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän sijaan niiden reaalin määrä. F-testin p-arvo on pieni ($p < 0,001$) eli mallit selittävät tilastollisesti merkitsevästi harkinnanvaraisten jaksotusten reaalista määrää. Selitysasteet R^2 ja korjattu R^2 nousevat 72–75 prosentin välille, mikä osoittaa, että mallien selitysvoima paranee huomattavasti harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän selitysvoimaan (2,1–7,5 prosenttia) verrattuna.

6.4 Yhteenveto tutkimustuloksista

Tutkielman hypoteesissa 1 oletetaan tilintarkastajalle maksetuilla oheis- ja kokonaispalkkioilla olevan positiivinen yhteys yrityksen tuloksenjärjestelyyn. Tulokset regressioyhtälöistä (3) ja (4) eivät tue hypoteesin 1 mukaista väittämää. Usean muuttujan lineaarisen regressioanalyysin tulokset osoittavat, että oheispalkkiota mittaavan muuttujien $\ln NAF$ kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti

merkitsevä kaikissa regressiomalleissa. Muuttujan $\ln NAF$ kertoimen etumerkki ei muutu selitettävän muuttujan vaihtuessa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisesta määrästä reaalisesti määrään tai jaettaessa aineisto tulosta kasvattaviin ja tulosta pienentäviin harkinnanvaraisiin jaksotuksiin. Tulokset puoltavat sitä, että oheispalkkioiden kasvu hillitsee yrityksen tuloksenjärjestelyä eli parantaa tilintarkastuksen laatua.

Oheispalkkioita koskevat tulokset tukevat väitteitä siitä, että lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonta synnyttää synergiaetuja. Tulokset ovat yhdenmukaiset Antlen ym. (2006), Svanströmin (2013) sekä Eilifsenin ja Knisflån (2016) tutkimustulosten kanssa. Kuten Arruñada (1999) on todennut, oheispalveluiden tarjonnasta syntyvät synergiaedut johtuvat tilintarkastajan pätevyyden lisääntymisestä. Pätevyys lisääntyy, sillä tilintarkastajan on mahdollista oheispalveluita suorittaessaan osoittaa lisätyöpanosta yksittäistä asiakasta kohtaan. Samoin synergiaedut voidaan saavuttaa lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden välisen tiedonsiirron avulla, kuten Joe ja Vandervelde (2007) ovat havainneet. Oheispalvelut voivat vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun positiivisesti myös siksi, että oheispalveluita suorittaessaan tilintarkastajat tulevat entistä tietoisemmaksi maineen menettämisen ja oikeuskanteiden riskeistä. (Arruñada, 1999; Lim & Tan, 2008.)

Kuten oheispalkkioiden muuttujan kohdalla myös tilintarkastuksen kokonaispalkkiota mittaavan muuttujan $\ln TOTAL$ kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä yhtä regressiomallia lukuun ottamatta. Tulokset osoittavat, että tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden noustessa yrityksen tuloksenjärjestely pienenee eli tilintarkastuksen laatu paranee. Tulokset poikkeavat Frankelin ym. (2002) ja Ashbaughin ym. (2003) tutkimuksista, joissa tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden ja tuloksenjärjestelyn välille ei löydetä tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Huomioitavaa kuitenkin on, että kokonaispalkkioiden kohdalla tuloksia ei voida suoraan tulkita lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan luomiksi synergiaeduiksi, sillä kokonaispalkkiot sisältävät oheispalveluiden palkkioiden lisäksi lakisääteisen tilintarkastuksen palkkiot. Kokonaispalkkiot kuitenkin kuvaavat kokonaisuudessaan tilintarkastajan taloudellista riippuvuussuhdetta asiakasta kohtaan (Ashbaugh ym, 2003; Francis,

2006; Lim & Tan, 2008). Tulokset vahvistavat havaintoja siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus ei vaarannu ja tilintarkastuksen laatu heikkene, vaikka tilintarkastajalle maksetut palkkiot kasvavat.

Vaikka tulokset osoittavat, että tilintarkastajalle maksetut oheis- ja kokonaispalkkiot eivät vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua, yhden regressiomallin tulokset antavat hypoteesin 1 mukaisia tuloksia. Hypoteesin 1 tukevia tuloksia saadaan muuttujan *NAF/AFAV3Y* osalta niissä tilanteissa, joissa harkinnanvaraisia jaksotuksia käytetään kasvattamaan tulosta. Tulos on huomionarvoinen, sillä tulosta kasvattavaa harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöä pidetään yleensä tuomittavampana kuin tulosta pienentävää harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöä (Chung & Kallapur, 2003). Muiden palkkiomuuttujien osalta kyseistä positiivista yhteyttä harkinnanvaraisiin jaksotuksiin ei havaita, joten havainnot hypoteesia 1 tukevista tuloksista ovat suhteellisen heikot.

Tutkielman hypoteesi 2 perustuu EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemän palkkiokattoon. Hypoteesissa oletetaan tilintarkastuksen oheis- ja kokonaispalkkioilla olevan positiivinen yhteys yrityksen tuloksenjärjestelyyn myös silloin, kun oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen kolmen viimeisen vuoden palkkioiden keskiarvoon on alle 70 prosenttia. Koska tutkielman tulokset eivät tukeneet hypoteesin 1 mukaista väittämää, tarkastellaan palkkiomuuttujien vaikutusta harkinnanvaraisiin jaksotuksiin palkkiokaton alittavissa ja ylittävissä havainnoissa erikseen ilman ennakko-oletuksia.

Palkkiokaton alittavissa havainnoissa oheispalkkiota mittaavan muuttujien *lnNAF* kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä sekä harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttista, että reaalista määrää selitettäessä. Palkkiokaton alittavat havainnot vahvistavat hypoteesin 1 tutkimisessa löydettyjä havaintoja siitä, että oheispalveluiden palkkioiden kasvaessa tilintarkastuksen laatu paranee. Myös kokonaispalkkioiden muuttujan *lnTOTAL* osalta tulokset ovat samankaltaiset kuin hypoteesin 1 tutkimisen kohdalla. Tulosten mukaan kokonaispalkkioiden kasvaessa tilintarkastuksen laatu paranee palkkiokaton alittavissa havainnoissa.

EU:n PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemän palkkiokaton kannalta mielenkiintoisia tuloksia saadaan palkkiokaton ylittävien havaintojen ryhmässä. Kuten palkkiokaton alittavien havaintojen ryhmässä, myös palkkiokaton ylittävissä havainnoissa oheis- ja kokonaispalkkioiden muuttujat $\ln NAF$ ja $\ln TOTAL$ saavat negatiiviset ja tilastollisesti merkitsevät kertoimet. Tulokset osoittavat, että oheispalveluiden palkkioiden kasvu parantaa tilintarkastuksen laatua myös silloin, kun oheispalkkioiden osuus lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioihin verrattuna ylittää PIE-asetuksen asettaman palkkiokaton. Tulos on päinvastainen Hohenfelsin ja Quickin (2018) tulosten kanssa. Tutkimuksessaan he havaitsivat, että palkkiokaton tulisi olla säädettyä matalampi, jotta tilintarkastuksen laatu ei vaarantuisi. Tämän tutkielman tulokset eivät kuitenkaan tue kiristynyttä lainsäädäntöä, vaan päinvastoin palkkiokaton asettamia rajoituksia tulisi tutkielman tulosten valossa tarkastella kriittisesti.

PIE-asetuksen (537/2014) 4 artiklan sääntelemän palkkiokaton ylittävien havaintojen ryhmän tulokset ovat huomionarvoisia, sillä kiristyneen lainsäädännön myötä tilintarkastuksen laadun parantuminen voi kadota. Vastaavanlaisia tutkimustuloksia on saatu SOX-lainsäädännön kohdalla. Krishnanin ja Yun (2011) ja Knechel & Sharma (2012) havaitsivat tutkimuksissaan, että lainsäädännön tuomien rajoitusten jälkeen lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistuotannon synnyttämät synergiaedut häviävät. Vaikka lainsäädännön tarkoituksena on ensisijaisesti parantaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja turvata tilintarkastuksen laatua, voi kiristyneen lainsäädännön käänköpuolella olla lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnasta syntyvien etujen katoaminen. EU:n PIE-asetuksen vaikutusten kohdalla lisätutkimus on tarpeellista, jotta voidaan löytää perusteluja palkkiokaton asettamiselle ja sen tuottamille vaikutuksille.

Regressiomalleissa käytetyt oheispalkkioiden suhteellista määrää mittaavat palkkiomuuttujat $FEERATIO$ ja $NAF/AFAV3Y$ selittävät tulosten perusteella harkinnanvaraisten jaksotusten vaihtelua kohtalaisen heikosti, sillä $FEERATIO$ saa tilastollisesti merkitsevän kertoimen ainoastaan kahdessa regressiomallissa ja $NAF/AFAV3Y$ kolmessa regressiomallissa. Vastaaviin tuloksiin ovat päätyneet Ashbaugh ym. (2003), joiden tutkimuksessa oheispalkkioiden suhteellisen muuttujan ja tuloksenjärjestelyn välille ei löydetä tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Kyseisten

muuttujien käyttäminen taloudellisen riippuvuussuhteen mittaamiseen voi olla ongelmallista, sillä ne tuovat esiin ainoastaan asiakaskohtaisten oheispalkkioiden suhteellisen määrän. Oheispalkkioiden suhteellinen määrä voi olla korkea, vaikka niiden reaalin määrä on vähäinen. (Ashbaugh ym., 2003.) Suhteellisen muuttujan käyttämisessä epäselväksi jää myös se, onko saadut vaikutukset oheispalkkioiden vai lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioiden aiheuttamia (Antle ym. 2006). Palkkiomuuttujat $\ln NAF$ ja $\ln TOTAL$ puolestaan selittävät harkinnanvaraisten jaksotusten vaihtelua tilastollisesti merkitsevästi lähes jokaisessa regressiomallissa. Tämä voi johtua siitä, että kyseiset muuttujat mittaavat tilintarkastajalle maksettuja palkkioita reaalmääräisesti, jolloin niiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun on suoraviivaisempi ja selkeämmin tulkittavissa kuin oheispalveluiden suhteellista osuutta mittaavien muuttujien tapauksessa.

Yrityksen taloudellista asemaa kuvaavista kontrollimuuttujista kasvuasteen muuttuja *GROWTH* saa useimmissa malleissa tilastollisesti merkitsevän kertoimen. Kerroin on vastoin ennako-oletuksia negatiivinen, mikä osoittaa, että yrityksen kasvu on yhteydessä harkinnanvaraisten jaksotusten laskuun. Tulosten perusteella Sloanin ja Skinnerin (2002) näkemys siitä, että kasvuyritykset järjestelevät tulostaan muita yrityksiä enemmän ei päde suomalaisten pörssiyritysten kohdalla. Velkaantumisasteen muuttuja *LEVERAGE* puolestaan saa ennako-oletusten mukaisesti positiivisen kertoimen, mikä vahvistaa DeFondin ja Jiambavlou (1994) näkemystä siitä, että velkaantuneilla yrityksillä on taipumus järjestellä tulostaan välttääkseen lainarahoitukseen liittyvien sopimusvakuuksien laiminlyöntiä.

Sisäistä ja ulkoista kontrollia kuvaavista kontrollimuuttujista tarkastusvaliokunnan muuttuja *AUDITCOM* saa tilastollisesti merkitsevän kertoimen ainoastaan tulosta pienentävien harkinnanvaraisten jaksotusten havaintoryhmässä ja palkkiokaton alittavassa havaintoryhmässä. Tulosta pienentävien havaintojen ryhmässä muuttujan *AUDITCOM* kerroin on positiivinen ja palkkiokaton alittavassa ryhmässä negatiivinen. Tarkastusvaliokunnan olemassaololla ei siis näytä olevan merkittävää ja yksiselitteistä vaikutusta harkinnanvaraisten jaksotusten vaihteluun. Tilintarkastusyhteisön kokoa kuvaava muuttuja *BIG4* yhteys harkinnanvaraisiin jaksotuksiin on selkeämpi. Muuttujan kerroin on negatiivinen, mikä osoittaa, että harkinnanvaraisten jaksotusten määrä pienenee, kun tilintarkastajana on jokin

neljästä suuresta tilintarkastusyhteisöstä. Vaikka tässä tutkielmassa muuttujalle *BIG4* ei ennustettu kertoimen etumerkkiä, on tulos aikaisempien tutkimusten (ks. Francis & Yu, 2009; Choi ym., 2010; Lawrence ym., 2011) tulosten mukainen.

Yrityksen yksilöllisiä ominaisuuksia kuvaavista muuttujista vastoin ennakkoletuksia koon muuttuja *SIZE* ei saa tilastollisesti merkitsevää kerrointa yhdessäkään regressiomallissa. Kokonaisjaksotuksia kuvaava muuttuja *TAC* puolestaan on vahvasti yhteydessä harkinnanvaraisiin jaksotuksiin, sillä muuttuja saa tilastollisesti merkitsevän yhteyden jokaisessa havaintoryhmässä ja regressioyhtälössä. Tulokset puoltavat Healyn (1985) näkemystä siitä, että harkinnanvaraisten jaksotusten muutokset ovat vahvasti yhteydessä kokonaisjaksotusten muutoksiin.

Tutkielman tulokset osoittavat, että tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut eivät heikennä tilintarkastuksen laatua. Tulosten perusteella on tulkittavissa, että suomalaisten pörssiyritysten tilintarkastajien riippumattomuus ei vaaranna oheispalveluiden tarjoamisen myötä. Päinvastoin oheispalveluiden tarjonta näyttää luovan synergiaetuja, joiden hyöty siirtyy lakisääteisen tilintarkastuksen prosesseihin. Tutkielman tulosten valossa EU:n tilintarkastusuudistuksen yhteydessä annettuun PIE-asetukseen (537/2014) sisällytetyt säännökset oheispalveluiden tarjoamiseen eivät ole perusteltuja. Lainsäädäntö voi pikemminkin hävittää syntyviä synergiaetuja rajoittamalla oheispalveluiden tarjontaa sisällöllisesti ja määrällisesti.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tarkastella tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun Suomessa. Tutkielmassa tarkastellaan, vaarantuvatko tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu tilanteissa, joissa tilintarkastajalle muodostuu taloudellinen riippuvuussuhde asiakkaaseen oheispalveluiden tarjoamisen myötä. Tutkielmassa tilintarkastuksen laadun mittarina käytetään asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyä, jota estimoidaan harkinnanvaraisten jaksotusten avulla. Oheispalveluiden luomaa taloudellista riippuvuussuhdetta mitataan oheispalvelupalkkiolla. Lisäksi taloudellisen riippuvuussuhteen tarkastelua laajennetaan tutkimalla tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden yhteyttä asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyyn. Muuttujien välisiä yhteyksiä tarkastellaan usean muuttujan lineaarisen regressioanalyysin avulla. Tutkielman aineistona toimivat suomalaiset pörssiyhtiöt ja niiden tilinpäätöstiedot vuosilta 2008–2014.

Tutkielman motiivi perustuu vuonna 2016 voimaan tulleeseen EU:n tilintarkastusuudistukseen, jonka tavoitteena on varmistaa tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen korkea laatu (Willekens ym., 2019). Uudistuksen keskiössä on PIE-asetus (537/2014), jonka 4 ja 5 artikla rajoittaa tilintarkastajan mahdollisuuksia tarjota oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaille niin sisällöllisesti kuin määrällisesti (Suomen Tilintarkastajat, 2019). Kiristynyt lainsäädäntö antaa olettaa, että tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut ovat uhka tilintarkastajan riippumattomuudelle ja tilintarkastuksen laadulle. Tutkielman tavoite on tarkastella tämän uhan olemassaoloa. Kiristyneeseen lainsäädäntöön perustuen tutkielman hypoteeseissa oletetaan tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden heikentävän tilintarkastuksen laatua.

Tutkielman tulokset eivät tue asetettuja hypoteeseja. Tutkielmassa käytetyt palkkiomuuttujat eivät ole positiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä tuloksenjärjestelymuuttujiin eli harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Yksittäinen positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä yhteys palkkiomuuttujan ja harkinnanvaraisten jaksotusten välillä saadaan havaintoryhmässä, johon sisältyy tulosta kasvattavat harkinnanvaraiset jaksotukset.

Vaikka tulos on yksittäinen, on se huomionarvoinen, sillä tulosta kasvattavat harkinnanvaraiset jaksotukset ovat yleensä tulosta pienentäviä harkinnanvaraisia jaksotuksia kriittisempiä (Chung & Kallapur, 2003). Muilta osin positiivista yhteyttä ei löydetä, joten tulokset eivät juurikaan tue väittämää siitä, että tilintarkastaja vaarantaisi riippumattomuutensa ja tilintarkastuksen laadun taloudellisen riippuvuussuhteen vahvistuessa.

Tutkielman tulokset ovat päinvastaisia asetettujen hypoteesien kanssa. Tutkielman jokaisen havaintoryhmän tarkastelun kohdalla havaitaan negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä yhteys palkkiomuuttujien ja harkinnanvaraisten jaksotusten välillä. Negatiivinen yhteys havaitaan etenkin oheis- ja kokonaispalkkioiden reaalista määrää mittaavien muuttujien kohdalla. Tulokset osoittavat, että harkinnanvaraisten jaksotusten määrä pienenee oheis- ja kokonaispalkkioiden kasvaessa. Palkkioiden kasvu on yhdistettävissä tuloksenjärjestelyn pienentymiseen eli tilintarkastuksen laadun parantumiseen. Laadun parantuminen oheispalkkioiden kasvamisen myötä voidaan tulkita lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan synnyttämänä synergiaetuna. Laadun parantuminen kokonaispalkkioiden kasvun myötä puolestaan voidaan tulkita merkinä siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus ei vaarannu, vaikka asiakkaan maksamat palkkiot kasvavat kokonaisuudessaan.

Tutkielmassa saadut tulokset ovat huomionarvoisia, sillä ne eivät tue EU:n PIE-asetuksen (537/2014) myötä kiristynyttä lainsäädäntöä koskien tilintarkastajan mahdollisuuksia tarjota oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen asiakkaalle. Tutkielman tulosten perusteella havaitut lakisääteisen tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan luomat synergiaedut asettavat PIE-asetuksen kiristyneen lainsäädännön kriittiseen valoon. Kriittinen tarkastelu koskee etenkin PIE-asetuksen 4 artiklan sisältämän palkkiokaton perusteita. Artiklan mukaan lakisääteiseltä tilintarkastajalta hankittujen oheispalveluiden kokonaismäärä ei saa ylittää 70 prosenttia lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisen kolmen vuoden palkkioiden keskiarvosta. Tutkielman tulokset osoittavat, että palkkiokaton säätämiseksi ei ole perusteita, sillä tilintarkastuksen laadun näkökulmasta korkeat oheispalkkiot eivät ole ongelmallisia. Päinvastoin tutkielmassa havaitaan, että myös palkkiokaton ylittävissä havaintoryhmässä palkkioiden kasvu on yhdistettävissä

tilintarkastuksen laadun parantumiseen. Tutkielman tuloksiin pohjautuen voidaan väittää, että PIE-asetuksen tavoitteet tilintarkastuksen laadun varmistamisesta eivät täyty, vaan ne voivat toimia jopa päinvastoin heikentämällä tilintarkastuksen laatua perusteettomilla säännöksillä. Lainsäädännön kiristymisen takia osa yhteistarjonnan tuottamasta synergiaedusta tulee mahdollisesti häviämään.

Tutkielman tulokset täydentävät aikaisempia tutkimuksia (ks. Ashbaugh ym., 2003; Chung & Kallapur, 2003; Reynolds ym., 2004; Ianniello, 2012; Ratzinger-Sakel, 2013; Zhang ym., 2016), joiden mukaan oheispalveluiden tarjontaa koskevalle kiristyneelle lainsäädännölle ei ole löydetty tieteellisesti todennettuja perustelua. Silti tieteellisten tutkimusten vaikutus tilintarkastuksen käytännön ja lainsäädännön kehitykseen on edelleen vähäinen. Francisin (2011) mukaan tämä johtuu siitä, etteivät tilintarkastuksen käytäntö ja lainsäädäntö ole luonteeltaan tiedekehittäviä kuten esimerkiksi lääketiede tai oikeustiede. Kysyntää tilintarkastuksen tieteelliselle tutkimukselle on vähän ja saatuja tuloksia ei pidetä relevantteina ja tarpeellisena. Tieteellinen tarkastelu voidaan myös nähdä uhkana tilintarkastuksen käytännölle ja lainsäädännölle. Nämä tekijät voivat johtaa lainsäädäntöön, jolle ei ole perusteltua tarvetta.

EU:n PIE-asetuksen (537/2014) kohdalla vaikuttaa vallitsevan Francisin (2011) kuvaama näkemysero tieteellisen tutkimuksen ja lainsäädännön päivittämisen välillä. Vaikka muutamat eurooppalaiset tutkimukset (ks. Campa & Donnelly, 2016; Hohenfels & Quick, 2018) löytävät perusteita kiristyneelle lainsäädännölle, valtaosassa tutkimuksista (ks. Ianniello, 2012; Ratzinger-Sakel, 2013; Zhang ym., 2016) havainnot eivät tue tilintarkastuksen oheispalveluihin liittyvän sääntelyn tiukentamista. Tehtyjen tutkimusten ja tämän tutkielman tulosten perusteella voidaan tulkita, että PIE-asetuksen sisältämille rajoituksille ei löydy vahvaa tieteellistä näyttöä.

Francisin (2011) huomioiden lisäksi tieteellisen tutkimuksen ja lainsäädännön näkemyseroa voidaan perustella tilintarkastajan riippumattomuuden jakamisesta mielen riippumattomuuteen ja näkyvään riippumattomuuteen. Tilintarkastajan oheispalveluiden vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen ja sitä kautta tilintarkastuksen laatuun näyttää olevan ennen kaikkea kytköksissä tilintarkastajan

näkyvään riippumattomuuteen (Arruñada, 1999). Vaikka tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen riippumattomuuden vaarantumisen välille ei ole löydetty tieteellisissä tutkimuksissa kovinkaan vahvaa näyttöä, voi lainsäätäjien motiivi olla tilintarkastajan näkyvän riippumattomuuden turvaaminen. Oheispalvelut ovat tilintarkastusammattikunnan eettisten sääntöjen mukaan uhka tilintarkastajan riippumattomuudelle (Suomen Tilintarkastajat, 2017b, s. 549), joten lainsäädännöllä voidaan pyrkiä madaltamaan uhkia, joita riippumattomuudelle voi mahdollisesti syntyä ulkopuolisen tarkastelijan näkökulmasta. Lainsäädäntö on siis ennen kaikkea tilintarkastusammattin luotettavuuden vahvistaja, ei niinkään tieteellisesti todennetun epäkohdan korjaaja.

Tilintarkastuksen laadun monitulkintaisuus voi myös tehdä eroa tieteellisen tutkimuksen ja lainsäädännön välille. Tieteellisen tutkimuksen lähtökohtana on määritelmä tilintarkastuksen laadusta jatkumona heikon ja korkean välillä (Francisin, 2004). Tutkimusten tavoite on löytää vastauksia laadun sijoittumisesta jatkumoon tarkastelemalla valitun tutkimusjoukon keskimääräisissä ilmiöitä ja tulkitsemalla sen kautta tilintarkastuksen laadun tasoa. Lainsäädäntö puolestaan keskittyy tarkastelemaan ongelmia, jotka esiintyvät vain jatkumon ääripäässä eli niissä tilanteissa, joissa tilintarkastuksen laatu on erityisen heikkoa (Eilifsen & Knivsfå, 2016). Näitä tilanteita ovat esimerkiksi talousskandaalit, jotka ovat olleet perusteena tilintarkastusta koskevan lainsäädännön kiristymiselle niin Euroopassa kuin muuallakin maailmassa. EU:n tilintarkastusuudistuksessa annettu PIE-asetuksen (537/2014) on esimerkki talousskandaalien jälkeisestä lainsäädännön kiristymisestä.

Lainsäädännön tiukentumisen tarkastelu on tärkeää sekä tilintarkastus- että oheispalvelumarkkinoiden kannalta. Kuten tämänkin tutkielman tulokset osoittavat, tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden on todettu tuottavan synergiaetuja, jotka parantavat tilintarkastuksen laatua (Arruñada, 1999.) Tämän näkökulman perusteella oheispalveluiden rajoittaminen lainsäädännöllä vääristää markkina-asetelmaa ja voi johtaa jopa lainsäädännön tarkoituksen vastaisuuteen eli epätoivottuihin vaikutuksiin tilintarkastuksen laadulle. Koska lainsäädäntö pohjautuu pitkälti muuhun kuin tieteellisiin tuloksiin oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun yhteydestä, markkinatoimijoiden tulisi saada itse määrittää kysyntä ja tarjonta tilintarkastuksen oheispalveluille ja sitä kautta tilintarkastuksen laadulle. Lainsäädännön rooli

laadunvarmistuksessa tulisi olla sellainen, joka parantaa tilintarkastus- ja oheispalvelumarkkinoiden kilpailua sekä läpinäkyvyyttä. (Arruñada, 1999.)

Kuten kaikkiin monimuuttujatutkimuksiin myös tämän tutkielman tuloksiin on vaikuttanut tutkielmassa tehdyt valinnat. Tämän vuoksi tutkielman tuloksiin on suhtauduttava valintoihin liittyvät rajoitukset huomioiden. Tutkimuksen validiteetilla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksen suorittamisessa on tehty oikeita valintoja ilmiön selvittämiseen. Usein abstrakteja asioita mitattaessa validin mittarin löytäminen voi kuitenkin olla vaikeaa. (Heikkilä, 2014, s. 27-28.) Tilintarkastuksen laatu on moniselitteinen ja -tulkintainen ilmiö ja yksiselitteistä mittaria tilintarkastuksen laadulle ei ole löydetty (Knetchel ym., 2013). Tilintarkastuksen laatua on mitattu usealla eri tavalla (Hohenfels & Quick, 2018), mutta tiettyjen muuttujien käyttäminen tilintarkastuksen laadun estimointiin on vakiintunut (DeFond & Zhang, 2014). Näistä yksi on harkinnanvaraiset jaksotukset, joita tässäkin tutkielmassa on käytetty kuvaamaan tilintarkastuksen laatua. On kuitenkin tiedostettava, että harkinnanvaraisten jaksotusten käyttämiseen tilintarkastuksen laadun mittarina liittyy rajoituksia. Harkinnanvaraisista jaksotuksista päätetään yrityksen sisällä, joten tilintarkastajan kyky vaikuttaa niiden käyttöön on rajoitettu. Lisäksi harkinnanvaraisten jaksotusten mittaamisen lähestymistavat vaihtelevat ja ne ovat alttiita mittausvirheille. (DeFond & Zhang, 2014.) Tässä tutkielmassa harkinnanvaraiset jaksotukset on määritelty poikkileikkauksellisella muunnellulla Jonesin (1991) mallilla, jota oikaistaan yrityksen kannattavuudella (Ashbaugh ym., 2003; Kothari ym. 2005). Vaikka mallin on todettu mittaavan muita malleja tehokkaammin yrityksen harkinnanvaraisten jaksotusten käyttöä (Kothari ym., 2005), voi mallinnus sisältää mittausvirheitä. Laadun mittaamista olisikin suositeltavaa tehdä yhtäaikaaisesti usean mittarin avulla (DeFond & Zhang, 2014). Jatkotutkimuksissa useamman laadun mittarin käyttäminen rinnakkain voi antaa luotettavamman kuvan oheispalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastuksen laadun välisestä yhteydestä.

Tässä tutkielmassa tilintarkastajan taloudellista riippuvuussuhdetta asiakkaaseen on mitattu oheis- ja kokonaispalkkiomuuttujien avulla. Tutkielmassa palkkiomuuttujien yhteyttä tuloksenjärjestelyyn mitataan ainoastaan tilikausikohtaisesti ottamatta huomioon palkkioiden kehitystä tutkimusperiodilla. Causholli ym. (2014) ovat

havainneet, että palkkioiden potentiaalinen kasvu tulevaisuudessa voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua. Jatkotutkimuksissa tarkastelun voisi siirtää oheispalkkioiden kehitykseen. Tällä tavoin palkkioiden tarkastelu voisi antaa lisätietoa tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisestä yhteydestä.

Tutkimuksen reliabiliteetti tarkoittaa tutkimuksen tulosten luotettavuutta. Tutkimus tulee olla toistettavissa samankaltaisin tuloksin samoissa olosuhteissa. Reliabiliteettia yleisimmin rasittava virhe on satunnaisvirhe, joita voi aiheutua erityisesti aineiston mittaus- ja käsittelyvirheistä sekä otoskoon puutteellisuudesta. (Heikkilä, 2014, s. 178.) Tässä tutkielmassa aineistona toimii suomalaisten pörssiyritysten tilinpäätöstiedot, jotka on kerätty Thomson Reuters Datastream -tietokannasta. Puuttuvat tiedot on täydennetty käsin yritysten julkaisemien vuosikertomusten pohjalta. Vaikka aineistoon on tehty satunnaistarkastuksia vertaamalla tietokannasta saatuja lukuja julkaistuihin tilinpäätöstietoihin, voi aineisto sisältää virheellisiä lukuja. Otokoko aineistossa on pieni, mutta tilastollisesti ajateltuna kohtuullinen, sillä otoskoon vähimmäisvaatimuksena on 40 havaintoa jokaista selittävää muuttujaa kohden (Metsämuuronen, 2011, s. 1325). Tutkielmassa käytetyissä regressiomalleissa selittäviä muuttujia on seitsemän, joten otokoko tulee olla vähintään 280. Tämä vaatimus täyttyy muiden kuin hypoteesin 2 tutkimiseen käytetyn havaintoryhmän $NAF/AFAV3Y > 70\%$ osalta.

Tutkielmassa aineistona on käytetty ainoastaan suomalaisten pörssiyritysten tilinpäätöstietoja. Aineiston rajallisuuden vuoksi tutkielman tulosten yleistäminen koko Euroopan tasolle vaatii lisätutkimusta. Jatkotutkimusten kohteena voisikin olla listatut pörssiyritykset koko Euroopan tasolla, jotta EU:n PIE-asetuksen (537/2014) todellisia perusteita ja vaikutuksia olisi mahdollista tarkastella luotettavasti. Vaikka eurooppalaisten maiden välillä vallitsee samankaltainen oikeusjärjestelmä (Hohenfels & Quick, 2018), voi maiden kulttuurien väliset erot tuoda lisätietoa tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välille. PIE-asetuksen kiristyneen lainsäädännön puolesta puhuvia tuloksia on saatu ainakin saksalaisessa (Hohenfels & Quick, 2018) ja ruotsalaisessa kontekstissa (Eilifsen ja Knivsflå, 2016), joten koko tarkastelun laajentaminen koko PIE-asetuksen vaikutusalueelle on perusteltua.

PIE-asetuksen (537/2014) 5 artikla sisältää kiellettyjen oheispalveluiden listan yksilöimällä oheispalvelukategoriat, joita lakisääteisen tilintarkastuksen suorittava tilintarkastaja ei saa tarjota asiakkaalleen. Tässä tutkielmassa oheispalveluita on tarkastelu yhtenä kokonaisuutena, jolloin eri oheispalvelukategorioiden vaikutukset tilintarkastuksen laadulle eivät tule esiin. Jatkotutkimuksessa eri oheispalvelukategorioiden tarkastelu voi tuoda lisätietoa siitä, mitkä oheispalvelukokonaisuudet ovat kriittisiä tilintarkastuksen laadun näkökulmasta. Pörssiyritykset ovat velvollisia raportoimaan tilintarkastajalle maksetut palkkiot eriteltynä lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioihin, tilintarkastukseen liittyviin palkkioihin, veroneuvontaa koskeviin palkkioihin sekä muihin palkkioihin (Kirjanpitoasetus 2:7a.1 §). Lakisääteisen tilintarkastuksen palkkiot sisältävät ainoastaan lakisääteiseen tilintarkastukseen liittyvän työpanoksen laskutuksen, kun tilintarkastukseen liittyvät palvelut sisältävät eri tilanteisiin liittyviä tarkastus- ja varmennuspalveluita (Hohenfels & Quick, 2018). Veroneuvontaan liittyy muun muassa tilinpäätös- ja verosuunnittelua sekä erilaisten yritystoimintojen ja -järjestelyiden verovaikutuksen selvittämistä (Horsmanheimo & Steiner, 2016, s. 41-42). Muut palkkiot sisältävät kaikki muut palkkiot, joita tilintarkastajan palveluksista on suoritettu. Palkkioerien luonteet vaihtelevat ja niiden yhdistäminen ei mahdollisesti anna oikeaa kuvaa eri palvelukokonaisuuksien vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun (Svanström, 2013; Hohenfels & Quick, 2018). Varsinkin Suomessa, jossa verotus ja tilinpäätös ovat keskeisesti yhteydessä toisiinsa (Horsmanheimo & Steiner, 2016, s. 41-42), voisi verotukseen liittyvien palkkioiden tarkastelu erillisenä eränä antaa tarkempaa tietoa erityyppisten oheispalveluiden vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun.

LÄHTEET

- Antle, R., Gordon, E., Narayanamoorthy, G. & Zhou, L. (2006). The joint determination of audit fees, non-audit fees, and abnormal accruals. *Review of Quantitative Finance and Accounting* 27(3), 235–266. doi:10.1007/s11156-006-9430-y
- Arens, A. A., Beasley, M. S. & Elder, R. J. (2008). *Auditing and assurance services: An integrated approach* (12. painos). Upper Saddle River (N.J.): Pearson/Prentice Hall.
- Arruñada, B. (1999). The provision of non-audit services by auditors: Let the market evolve and decide. *International Review of Law & Economics* 19(4), 513–531. doi:10.1016/S0144-8188(99)00022-8
- Arvopaperimarkkinayhdistys ry. (2010). Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate governance) 2010. Haettu osoitteesta <https://cgfinland2017.kauppakamari.fi/wp-content/uploads/sites/39/2017/02/cg-koodi-2010.pdf>
- Arvopaperimarkkinayhdistys ry. (2019). Hallinnointikoodi – Corporate governance 2020. Haettu osoitteesta <https://cgfinland.fi/wp-content/uploads/sites/39/2019/11/hallinnointikoodi-2020.pdf>
- Ashbaugh, H., LaFond, R. & Mayhew, B. W. (2003). Do nonaudit services compromise auditor independence? Further evidence. *The Accounting Review* 78(3), 611–639.
- Asthana, S. C. & Boone, J. P. (2012). Abnormal audit fee and audit quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 31(3), 1–22. doi:10.2308/ajpt-10294
- Balsam, S., Krishnan, J. & Yang, J. (2003). Auditor industry specialization and earnings quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 22(2), 71–97.
- Bartov, E., Gul, F. A. & Tsui, J. S. (2000). Discretionary-accruals models and audit qualifications. *Journal of Accounting and Economics* 30(3), 421–452. doi:10.1016/S0165-4101(01)00015-5
- Becker, C. L., Defond, M. L., Jiambalvo, J. & Subramanyam, K. R. (1998). The effect of audit quality on earnings management*. *Contemporary Accounting Research* 15(1), 1–24. doi:10.1111/j.1911-3846.1998.tb00547.x

- Campa, D. & Donnelly, R. (2016). Non-audit services provided to audit clients, independence of mind and independence in appearance: Latest evidence from large UK listed companies. *Accounting And Business Research* 46(4), 422–449.
- Causholli, M., Chambers, D. J. & Payne, J. L. (2014). Future nonaudit service fees and audit quality. *Contemporary Accounting Research* 31(3), 681–712. doi:10.1111/1911-3846.12042
- Choi, J-H., Kim, C., Kim, J-B. & Zang, Y. (2010). Audit Office Size, Audit Quality, and Audit Pricing. *Auditing: A Journal Of Practice & Theory* 29(1), 73–97. doi:10.2308/aud.2010.29.1.73
- Choi, J-H., Kim, J-B. & Zang, Y. (2010). Do abnormally high audit fees impair audit quality? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 29(2), 115–140. doi:10.2308/aud.2010.29.2.115
- Chung, H. & Kallapur, S. (2003). Client importance, nonaudit services, and abnormal accruals. *Accounting Review* 78(4), 931–955.
- Craswell, A. T., Francis, J. R. & Taylor, S. L. (1995). Auditor brand name reputations and industry specializations. *Journal of Accounting and Economics* 20(3), 297–322. doi:10.1016/0165-4101(95)00403-3
- Deangelo, L. (1981a). Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation. *Journal of Accounting & Economics* 3(2), 113–127. doi:10.1016/0165-4101(81)90009-4
- DeAngelo, L. E. (1981b). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics* 3(3), 183–199.
- DeFond, M., Erkens, D. H. & Zhang, J. (2017). Do client characteristics really drive the Big N audit quality effect? New evidence from propensity score matching. *Management Science* 63(11), 3628–3649. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2016.2528>
- DeFond, M. L. & Jiambalvo, J. (1994). Debt covenant violation and manipulation of accruals. *Journal of Accounting and Economics* 17(1), 145–176. doi:10.1016/0165-4101(94)90008-6
- DeFond, M. L., Raghunandan, K. & Subramanyam, K. R. (2002). Do non-audit service fees impair auditor independence? Evidence from going concern audit opinions. *Journal of Accounting Research* 40(4), 1247–1274.

- DeFond, M. L. & Zhang, J. (2014). A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics* 58 (2–3), 275–326. doi:10.1016/j.jacceco.2014.09.002
- Dichev, I. D., Graham, J. R., Harvey, C. R. & Rajgopal, S. (2013). Earnings quality: Evidence from the field. *Journal of Accounting and Economics* 56(2-3), 1–33. doi:10.1016/j.jacceco.2013.05.004
- Dopuch, N. & King, R. R. (1996). The effects of lowballing on audit quality: An experimental markets study. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 11(1), 45–68. doi:10.1177/0148558X9601100102
- Eilifsen, A & Knivsflå, K. (2016). The role of audit firm size, non- audit services, and knowledge spillovers in mitigating earnings management during large equity issues. *International Journal of Auditing* 20(3), 239–254. doi:10.1111/ijau.12073
- Eilifsen, A., Messier, W. F., Glover, S. M. & Prawitt, D. F. (2014). *Auditing and assurance services* (3. painos). London: McGraw-Hill.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1606/2002 kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamisesta. Euroopan yhteisöjen virallinen lehti 11.9.2002. Haettu osoitteesta <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002R1606&from=FI>
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus N:o 537/2014 yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisäateistä tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista ja komission päätöksen 2005/909/EY kumoamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti 27.5.2014. Haettu osoitteesta <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:02014R0537-20140616&from=EN>
- Ferguson, M. J., Seow, G. S. & Young, D. (2004). Nonaudit services and earnings management: UK evidence*. *Contemporary Accounting Research* 21(4), 813–841. doi:10.1506/MFV5-9T3Q-H5RK-VC20
- Firth, M. (1997). The Provision of Non- audit Services and the Pricing of Audit Fees. *Journal of Business Finance & Accounting* 24(3), 511–525. doi:10.1111/1468-5957.00118
- Francis, J. R. (2004). What do we know about audit quality? *The British Accounting Review* 36(4), 345–368. doi:10.1016/j.bar.2004.09.003
- Francis, J. (2006). Are auditors compromised by nonaudit services? Assessing the evidence. *Contemporary Accounting Research* 23(3), 747–760.

- Francis, J. (2011). A Framework for Understanding and Researching Audit Quality. *Auditing* 30(2), 125–152. doi:10.2308/ajpt-50006
- Francis, J. R., Michas, P. N. & Seavey S. E. (2013). Does audit market concentration harm the quality of audited earnings? Evidence from markets in 42 countries. *Contemporary Accounting Research* 30(1), 325–355. doi:10.1111/j.1911-3846.2012.01156.x
- Francis, J. R. & Yu, M. D. (2009). Big 4 office size and audit quality. *Accounting Review* 84(5), 1521–1552. doi:10.2308/accr.2009.84.5.1521
- Frankel, R. M., Johnson, M. F. & Nelson K. K. (2002). The relation between auditors' fees for nonaudit services and earnings management. *The Accounting Review* 77(1), 71–105.
- Gul, F. A., Wu, D. & Yang, Z. (2013). Do individual auditors affect audit quality? Evidence from archival data. *The Accounting Review* 88(6), 1993–2023. doi:10.2308/accr-50536
- Healy, P. & Wahlen, J. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons* 13(4), 365–383. doi:10.2308/acch.1999.13.4.365
- Heikkilä, T. (2014). *Tilastollinen tutkimus* (9. uudistettu painos.). Helsinki: Edita.
- Hohenfels, D. & Quick, R. (2018). Non-audit services and audit quality: Evidence from Germany. *Review of Managerial Science* 1–49. doi:10.1007/s11846-018-0306-z
- Hoitash, R., Markelevich, A. & Barragato, C. A. (2007). Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal* 22(8), 761–786. doi:10.1108/02686900710819634
- Hope, O.-K. & Langli, J. C. (2010). Auditor independence in a private firm and low litigation risk setting. *Accounting Review* 85(2), 573–605. doi:10.2308/accr.2010.85.2.573
- Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M. (2017). *Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussäätely: Kommentaari* (2. uud. painos.). Helsinki: Alma Talent.
- Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. (2017). *Tilintarkastus: Asiakkaan opas* (5. uud. painos.). Helsinki: Alma Talent.

- Ianniello, G. (2012). Non-audit services and auditor independence in the 2007 Italian regulatory environment. *International Journal of Auditing* 16(2), 147–164. doi:10.1111/j.1099-1123.2012.00447.x
- International Auditing and Assurance Standards Board. (2014) A framework for audit quality. Key elements that create an environment for audit quality. International Federation of Accountants. Haettu osoitteesta <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A-Framework-for-Audit-Quality-Key-Elements-that-Crete-an-Environment-for-Audit-Quality-2.pdf>
- International Federation of Accountants, j., Suomen tilintarkastajat (yhdistys), k. & International Federation of Accountants. (2017a). *Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa I, Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016-2017 ja eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2016*. Helsinki: ST-Akatemia Oy.
- International Federation of Accountants, j., Suomen tilintarkastajat (yhdistys), k. & International Federation of Accountants. (2017b). *Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa II, Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016-2017 ja eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2016*. Helsinki: ST-Akatemia
- Jensen, M. C. & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics* 3(4), 305–360. doi:10.1016/0304-405X(76)90026-X
- Joe, J. R. & Vandervelde, S. D. (2007). Do auditor- provided nonaudit services improve audit effectiveness? *. *Contemporary Accounting Research* 24(2), 467–487. doi:10.1506/Y6H1-7895-774T-5TM1
- Jokivuori, P. & Hietala, R. (2014). *Määrällisiä tarinoita: Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta*. Helsinki: Docendo.
- Jones, J. J. (1991). Earnings management during import relief investigations. *Journal of Accounting Research* 29(2), 193–228. doi:10.2307/2491047
- Kallunki, J. (2014). *Tilinpäätösanalyysi*. Helsinki: Talentum.
- Kallunki, J., Kallunki, J., Niemi, L., Nilsson, H. & Aobdia, D. (2019). IQ and audit quality: Do smarter auditors deliver better audits? *Contemporary Accounting Research* 36(3), 1373–1416. doi:10.1111/1911-3846.12485
- Karjalainen, L. (2004). *Tilastomatemiikka*. (8. uud. painos). Mikkeli: Pii-kirjat.

- Kauppa- ja teollisuusministeriö. Elinkeino-osasto & LTT-tutkimus(yhtiö). (2006). *Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset*. [Helsinki]: Kauppa- ja teollisuusministeriö, elinkeino-osasto: Edita.
- Kim, K. A., Nofsinger, J. R. & Mohr, D. J. (2010). *Corporate governance* (3. uud. painos). Upper Saddle River, N.J: Pearson Education.
- Kirjanpitoasetus 30.12.1997/1339
- Knechel, W. R., Krishnan, G. V., Pevzner, M. B., Shefchik, L. & Velury, U. (2013). Audit quality: Insights from the academic literature. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 32(1), 385–421. doi:10.2308/ajpt-50350
- Knechel, W. R. & Sharma, D. S. (2012). Auditor-provided nonaudit services and audit effectiveness and efficiency: Evidence from pre- and post-SOX audit report lags. (Sarbanes-Oxley Act of 2002). *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 31(4), 85–114. doi:10.2308/ajpt-10298
- Kothari, S., Leone, A. J. & Wasley, C. E. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. *Journal of Accounting and Economics* 39(1), 163–197. doi:10.1016/j.jacceco.2004.11.002
- Krishnan, G. (2003). Does big 6 auditor industry expertise constrain earnings management? *Accounting Horizons* 17, 1–16.
- Krishnan, G. V. & Yu, W. (2011). Further evidence on knowledge spillover and the joint determination of audit and non-audit fees. *Managerial Auditing Journal* 26(3), 230–247. doi:10.1108/02686901111113181
- Lawrence, A., Minutti-Meza, M., Zhang, P., (2011). Can Big 4 versus non-Big 4 differences in audit-quality proxies be attributed to client characteristics? *The Accounting Review* 86(1), 259–286. doi:10.2308/accr.00000009
- Lennox, C. S. (1999). Audit quality and auditor size: An evaluation of reputation and deep pockets hypotheses. *Journal of Business Finance & Accounting* 26(7- 8), 779–805. doi:10.1111/1468-5957.00275
- Lennox, C., Wu, X. & Zhang, T. (2014). Does mandatory rotation of audit partners improve audit quality? *The Accounting Review* 89(5), 1775–1803. doi:10.2308/accr-50800
- Lim, C-Y. & Tan, H-T. (2008). Non-audit services and audit quality: The impact of auditor specialization. *Journal of Accounting Research* 46(1), 199–246. doi: 10.1111/j.1475-679X.2007.00266.x

- Metsämuuronen, J. (2011). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä: Tutkijalaitos* (4. korjattu laitos.). Helsinki: International Methelp.
- Mitra, S., Deis, D. R. & Hossain, M. (2009). The association between audit fees and reported earnings quality in pre- and post-Sarbanes-Oxley regimes. *Review of Accounting and Finance* 8(3), 232–252. doi:10.1108/14757700910980840
- Owhoso, V. E., Messier, J. & Lynch, J. (2002). Error detection by industry-specialized teams during sequential audit review. *Journal of Accounting Research* 40(3), 883–900. doi:10.1111/1475-679X.00075
- Patentti- ja rekisterihallitus (25.6.2019). Tilintarkastusvalvonta. Haettu osoitteesta <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/mitaonhyvatilintarkastustapa.html>
- Ratzinger-Sakel, N. V. (2013). Auditor fees and auditor independence - Evidence from going concern reporting decisions in Germany. *Auditing* 32(4), 129–168. doi:10.2308/ajpt-50532
- Ratzinger-Sakel, N. V. & Schönberger, M. W. (2015). Restricting non-audit services in Europe - The potential (lack of) impact of a blacklist and a fee cap on auditor independence and audit quality. *Accounting in Europe* 12(1), 61–86. doi:10.1080/17449480.2015.1035290
- Reynolds, J., Deis, D. & Francis, J. (2004). Professional service fees and auditor objectivity. *Auditing* 23(1), 2–52. doi:10.2308/aud.2004.23.1.29
- Riistama, V. (1999). *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö* (2. painos). Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY.
- Saarikivi, M. (2000). *Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Werner Söderström lakitieto.
- Skinner, D. & Sloan, R. (2002). Earnings surprises, growth expectations, and stock returns or don't let an earnings torpedo sink your portfolio. *Review of Accounting Studies* 7(2), 289–312. doi:10.1023/A:1020294523516
- Suomen tilintarkastajat, j. (2017). *Tilintarkastajan raportointi 2016: Kertomukset, lausunnot ja muut asiakirjat*. Helsinki: ST-Akatemia Oy.
- Suomen tilintarkastajat ry. (2019). Euroopan Unionin PIE-asetuksen soveltaminen Suomessa – Kysymyksiä ja vastauksia. Haettu osoitteesta <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/kysymyksia-ja-vastauksia/euroopan-unionin-pie-asetuksen-soveltaminen-suomessa>

- Svanström, T. (2013). Non-audit services and audit quality: Evidence from private firms. *European Accounting Review* 22(2), 337–366. doi:10.1080/09638180.2012.706398
- Tepalagul, N. & Lin, L. (2015). Auditor independence and audit quality: A literature review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 30(1), 101–121. doi:10.1177/0148558X14544505
- Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141
- Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset. (2006). Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö, elinkeino-osasto: Edita.
- Tomperi, S. (2018). *Tilintarkastus: Normeista käytäntöön* (4. uud. painos). Helsinki: Edita.
- Willekens, M., Dekeyser, S. & Simac, I. (2019) *EU statutory audit reform: Impact on costs, concentration and competition*. Haettu osoitteesta http://www.europarl.europa.eu/thinktank/fi/document.html?reference=IPOL_STU%282019%29631057
- Zhang, Y., Hay, D. & Holm, C. (2016). Non-audit services and auditor independence: Norwegian evidence. *Cogent Business & Management* 3(1), 1–19. doi:10.1080/23311975.2016.1215223

Liite 1

Muuttujien tilastolliset ominaisuudet DA_+ havaintoryhmässä (n=287)

Muuttuja	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta		Maksimi	25%	75%
			Minimi				
Paneeli A: Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujat							
DA	0,047	0,037	0,045	0,001	0,230	0,016	0,06
DA_+	0,047	0,037	0,045	0,001	0,230	0,016	0,06
Paneeli B: Palkkioiden muuttujat							
lnNAF	10,709	11,482	3,850	0	15,687	10,275	13,122
FEERATIO	0,337	0,339	0,914	0	0,824	0,200	0,467
NAF/AFAV3Y	0,687	0,500	0,754	0	4,729	0,254	0,880
lnTOTAL	12,852	12,612	1,488	10,127	16,989	11,644	14,221
Paneeli C: Kontrollimuuttujat							
GROWTH	0,017	0,016	0,197	-0,627	0,782	-0,554	0,102
LEVERAGE	0,575	0,589	0,146	0,181	0,967	0,485	0,661
AUDITCOM	0,519	1	0,501	0	1	0	1
BIG 4	0,944	1	0,230	0	1	1	1
SIZE	19,623	19,410	1,991	15,665	23,950	17,853	21,115
TAC	-0,002	-0,005	0,053	-0,366	0,144	-0,031	0,022

|DA| = harkinnanvaraisten jaksotusten itseisarvo, DA_+ = positiiviset harkinnanvaraiset jaksotukset, lnNAF = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden luonnollinen logaritmi, FEERATIO = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin, lnTOTAL = tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden luonnollinen logaritmi, NAF/AFAV3Y = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon, GROWTH = kasvuaste ((liikevaihtot - liikevaihtot-1)/liikevaihtot-1), LEVERAGE = velkaantumisaste (vieras pääoma/taseen loppusumma), AUDITCOM = tarkastusvaliokunnan binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiöllä on tarkastusvaliokunta, muuten 0, BIG4 = tilintarkastusyhteisön binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiön tilintarkastaja lukeutuu Big 4 -tilintarkastusyhteisöihin, muuten 0, SIZE = koko (taseen loppusumman luonnollinen logaritmi), TAC = kokonaisjaksotukset skaalattuna taseen loppusummalla.

Liite 2

Muuttujien tilastolliset ominaisuudet *DA_* havaintoryhmässä (n=362)

Muuttuja	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta	Minimi	Maksimi	25%	75%
Paneeli A: Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujat							
DA	0,059	0,047	0,054	0,001	0,297	0,023	0,078
DA ₋	-0,059	-0,047	0,054	-0,297	-0,001	-0,078	-0,023
Paneeli B: Palkkioiden muuttujat							
lnNAF	11,003	11,518	3,192	0	15,687	10,491	12,616
FEERATIO	0,339	0,333	0,189	0	0,824	0,213	0,479
NAF/AFAV3Y	0,677	0,509	0,668	0	4,729	0,262	0,868
lnTOTAL	12,822	12,612	1,326	10,127	16,989	11,833	13,787
Paneeli C: Kontrollimuuttujat							
GROWTH	0,016	0,012	0,227	-0,627	0,782	-0,089	0,098
LEVERAGE	0,569	0,575	0,155	0,181	0,967	0,483	0,668
AUDITCOM	0,489	0	0,501	0	1	0	1
BIG 4	0,978	1	0,147	0	1	1	1
SIZE	19,435	19,117	1,922	15,665	23,950	17,935	20,927
TAC	-0,096	-0,087	0,063	-0,366	-0,006	-0,117	-0,053

|DA| = harkinnanvaraisten jaksotusten itseisarvo, *DA₋* = negatiiviset harkinnanvaraiset jaksotukset, *lnNAF* = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden luonnollinen logaritmi, *FEERATIO* = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin, *lnTOTAL* = tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden luonnollinen logaritmi, *NAF/AFAV3Y* = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon, *GROWTH* = kasvuaste ((liikevaihtot - liikevaihtot-1)/liikevaihtot-1), *LEVERAGE* = velkaantumisaste (vieras pääoma/taseen loppusumma), *AUDITCOM* = tarkastusvaliokunnan binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiöllä on tarkastusvaliokunta, muuten 0, *BIG4* = tilintarkastusyhteisön binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiön tilintarkastaja lukeutuu Big 4 -tilintarkastusyhteisöihin, muuten 0, *SIZE* = koko (taseen loppusumman luonnollinen logaritmi), *TAC* = kokonaisjaksotukset skaalattuna taseen loppusummalla.

Liite 3

Muuttujien tilastolliset ominaisuudet $NAF/AFAV3Y < 70\%$ havaintoryhmässä (n=425)

Muuttuja	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta	Minimi	Maksimi	25%	75%
Paneeli A: Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujat							
DA	0,055	0,042	0,055	0,001	0,335	0,020	0,070
DA	-0,014	-0,016	0,073	-0,297	0,230	-0,055	0,030
Paneeli B: Palkkioiden muuttujat							
lnNAF	10,069	11,019	3,981	0	15,687	9,770	12,430
FEERATIO	0,235	0,251	0,133	0	0,667	0,147	0,333
NAF/AFAV3Y	0,329	0,345	0,203	0	0,696	0,169	0,500
lnTOTAL	12,721	12,588	1,415	10,127	16,989	11,585	13,795
Paneeli C: Kontrollimuuttujat							
GROWTH	0,007	0,009	0,2102	-0,524	0,314	-0,077	0,094
LEVERAGE	0,559	0,574	0,149	0,181	0,967	0,476	0,654
AUDITCOM	0,508	1	0,501	0	1	0	1
BIG 4	0,953	1	0,212	0	1	1	1
SIZE	19,498	19,205	1,968	15,665	23,950	17,874	20,993
TAC	-0,056	-0,049	0,075	-0,366	0,144	-0,094	-0,010

$|DA|$ = harkinnanvaraisten jaksotusten itseisarvo, DA = harkinnanvaraiset jaksotukset, $lnNAF$ = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden luonnollinen logaritmi, $FEERATIO$ = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin, $lnTOTAL$ = tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden luonnollinen logaritmi, $NAF/AFAV3Y$ = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon, $GROWTH$ = kasvuaste ((liikevaihtot - liikevaihtot-1)/liikevaihtot-1), $LEVERAGE$ = velkaantumisaste (vieras pääoma/taseen loppusumma), $AUDITCOM$ = tarkastusvaliokunnan binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiöllä on tarkastusvaliokunta, muuten 0, $BIG4$ = tilintarkastusyhteisön binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiön tilintarkastaja lukeutuu Big 4 -tilintarkastusyhteisöihin, muuten 0, $SIZE$ = koko (taseen loppusumman luonnollinen logaritmi), TAC = kokonaisjaksotukset skaalattuna taseen loppusummalla.

Liite 4

Muuttujien tilastolliset ominaisuudet $NAF/AFAV3Y > 70\%$ havaintoryhmässä (n=224)

Muuttuja	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta	Minimi	Maksimi	25%	75%
Paneeli A: Harkinnanvaraisten jaksotusten muuttujat							
DA	0,055	0,042	0,054	0,001	0,335	0,019	0,073
DA	-0,009	-0,005	0,073	-0,297	0,230	-0,050	0,032
Paneeli B: Palkkioiden muuttujat							
lnNAF	12,399	12,147	1,365	9,547	15,687	11,318	13,592
FEERATIO	0,534	0,505	0,114	0,303	0,824	0,455	0,590
NAF/AFAV3Y	1,350	1,071	0,829	0,708	4,729	0,855	1,436
lnTOTAL	13,052	12,684	1,345	10,342	16,989	11,973	14,221
Paneeli C: Kontrollimuuttujat							
GROWTH	0,035	0,023	0,228	-0,627	0,782	0,067	0,108
LEVERAGE	0,595	0,609	0,154	0,181	0,967	0,518	0,682
AUDITCOM	0,491	0	0,501	0	1	0	1
BIG 4	0,982	1	0,133	0	1	1	1
SIZE	19,557	19,436	1,929	15,665	23,612	17,919	21,185
TAC	-0,051	-0,044	0,076	-0,366	0,144	-0,093	-0,008

|DA| = harkinnanvaraisten jaksotusten itseisarvo, DA = harkinnanvaraiset jaksotukset, lnNAF = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden luonnollinen logaritmi, FEERATIO = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin, lnTOTAL = tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden luonnollinen logaritmi, NAF/AFAV3Y = tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden suhde lakisääteisen tilintarkastuksen viimeisimmän kolmen vuoden palkkioiden keskiarvoon, GROWTH = kasvuaste ((liikevaihtot - liikevaihtot-1)/liikevaihtot-1), LEVERAGE = velkaantumisaste (vieras pääoma/taseen loppusumma), AUDITCOM = tarkastusvaliokunnan binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiöllä on tarkastusvaliokunta, muuten 0, BIG4 = tilintarkastusyhteisön binäärimuuttuja, saa arvon 1, jos yhtiön tilintarkastaja lukeutuu Big 4 -tilintarkastusyhteisöihin, muuten 0, SIZE = koko (taseen loppusumman luonnollinen logaritmi), TAC = kokonaisjaksotukset skaalattuna taseen loppusummalla.